

Tadeusz Huciński
Agnieszka Połaniecka
Tomasz Wilczewski

Komunikacja społeczna w poszukiwaniu nowej jakości pedagogicznej w edukacji i sporcie

**Komunikacja społeczna
w poszukiwaniu nowej
jakości pedagogicznej
w edukacji i sporcie**

Tadeusz Huciński

Agnieszka Połaniecka

Tomasz Wilczewski

Komunikacja społeczna w poszukiwaniu nowej jakości pedagogicznej w edukacji i sporcie

Difin

Copyright © Difin Sp. z o.o.
Warszawa 2023

Publikacja może być rozpowszechniana jedynie w celach
niekomercyjnych zgodnie z licencją Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0.

**Doskonała
Nauka**

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa
w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki
pod nazwą Doskonała Nauka, nr projektu DNM/SP/547970/2022,
kwota dofinansowania 28.468 zł, całkowita wartość projektu 31.698 zł.

Wydanie pierwsze

Recenzenci

prof. dr hab. Jerzy Nowocień,
Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie
dr hab. Paweł Król, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

Redaktor prowadzący

Artur Kuźmiuk

Korekta

Karol Weber

Projekt okładki

Martyna Rak

e-ISBN 978-83-8270-252-1

Difin Sp. z o.o.

ul. F. Kostrzewskiego 1, 00-768 Warszawa

tel. 22 851 45 61, 22 851 45 62

Księgarnia internetowa Difin:

www.ksiegarnia.difin.pl

Skład i tamanie: Poligrafia

Wydrukowano w Polsce

Spis treści

Od autorów	9
Rozdział 1	
Założenia metodologiczne badań empirycznych	15
1.1. Cel badań, problemy badawcze	15
1.2. Metody i techniki badań	16
Rozdział 2	
Czynniki w budowaniu samodzielności dziecka	18
2.1. Piramida potrzeb Masłowa	19
2.2. Zastosowanie zasady Pareta w edukacji	21
2.3. Koncepcje edukacyjne w rozwoju samodzielności dziecka	23
Rozdział 3	
Metoda IMOPEKSIS jako sposób doskonalenia komunikacji w relacjach międzyludzkich	29
3.1. Znaczenie i rola intencji w relacjach międzyludzkich	32
3.2. Następstwa uruchomienia motywacji wewnętrznej i zewnętrznej w procesie edukacji	34
3.3. Wpływ pewności siebie na skuteczność działań podejmowanych przez dziecko	38
3.4. Rola emocji w życiu człowieka	42
3.5. Wpływ koncentracji na skuteczność procesu edukacyjnego	49
3.6. Zwiększenie efektywności działań grupy dzięki jej spójności	53
3.7. Rola intuicji w podejmowaniu decyzji	55
3.8. Sukces, skuteczność i spełnienie jako efekt działań prowadzących do realizacji celu	58

Rozdział 4

Komunikacja nauczyciela z uczniem jako droga do samodzielności i samozadowolenia dziecka	61
4.1. Teoria okresów sensorytywnych	61
4.2. Uwarunkowania skuteczności komunikacji nauczyciela z uczniem	64
4.3. Dialog wewnętrzny jako droga do samodzielności dziecka	66
4.4. Zachowanie nauczyciela w sytuacji zwrócenia się ucznia o pomoc i radę ...	69
4.5. Rozwój empatii	73
4.6. Kształtowanie umiejętności „wychodzenia” dziecka z porażki	75
4.7. Eliminacja ograniczeń i niedoskonałości nauczyciela	78
4.8. Samokontrola nauczyciela w relacjach z uczniem	80

Rozdział 5

Komunikacja nauczyciela z uczniem jako droga do samorealizacji, samostanowienia dziecka	83
5.1. Kompetencje psychospołeczne nauczycieli	84
5.2. Rozwój umiejętności słuchania i słyszenia ucznia	85
5.3. Negocjacje jako sposób porozumienia nauczyciela z uczniem	87
5.4. Eliminacja tłumaczenia się przez ucznia	88
5.5. Uwarunkowania skutecznej komunikacji nauczyciela z uczniem	91
5.6. Kształtowanie kreatywności dziecka	93

Rozdział 6

Proces samostanowienia i budowania relacji z drugim człowiekiem	96
6.1. „Zarządzanie sytuacją” i samokontrola nauczyciela, rodzica w celu uruchomienia potencjału dziecka	97
6.2. „Zarządzanie grupą” przez nauczyciela w budowaniu prawidłowych relacji	99
6.3. „Zarządzanie dzieckiem” w celu ukierunkowania go na samodzielne działania	100
6.4. „Zarządzanie sobą” przez nauczyciela i rodzica w procesie budowania kreatywności dziecka	101
6.5. „Zarządzanie sobą” w odniesieniu do potrzeb drugiego człowieka	102
6.6. „Zarządzanie sobą” przez egoistycznych rodziców oraz ich wpływ na rozwój dziecka	103
6.7. Budowanie u ucznia pewności siebie dzięki samodzielnym decyzjom	104
6.8. Rozwijanie samodzielności i samorozwój ucznia	105
Zakończenie	107

Streszczenie	109
Summary	112
Bibliografia	115
O autorach	119
Załączniki	122
Załącznik 1. Ankieta	122
Załącznik 2. Arkusze samooceny	129
Załącznik 3. System komunikacji. Moduł I – kształtowanie samooceny ucznia ...	134
Załącznik 4. System komunikacji. Moduł II – kształtowanie samorealizacji, samostanowienia ucznia z udziałem nauczyciela	135

Od autorów

*Dziecko małe, lekkie, mniej go jest.
Musimy pochylić, zniżyć się ku niemu¹.*

Janusz Korczak

Książka skierowana jest do osób uczestniczących w edukacji młodego człowieka – zarówno nauczycieli, trenerów, pedagogów, jak i rodziców.

Edukacja wiąże się z procesem wzmacniania człowieka we wszystkich płaszczyznach i fazach jego życia. Wspomaganie rozwoju wychowanka w każdym wymiarze, od fizycznego po duchowy, służyć ma temu, aby lepiej rozumiał samego siebie, innych ludzi i otaczającą rzeczywistość². Należy zauważyć, że proces edukacji, czyli nauczania, uczenia i wychowania, prowadzi do wieloaspektowego wzrastania i rozwoju człowieka wówczas, gdy staje się procesem jego integracji wokół wartości, które nadają sens jego życiu³.

Komunikacja jest procesem wymiany informacji. Dzielimy ją na werbalną, czyli język mówiony, której często towarzyszy niewerbalna, czyli sygnały ciała związane ze stanem psychicznym i emocjonalnym⁴. Komunikacja jest zawsze interakcją⁵.

¹ J. Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*, w: Korczak, S. Wołoszyn, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978, s. 148.

² E. Ryś, *Uwarunkowania i konteksty zrównoważonego rozwoju człowieka – egzemplifikacje teoretyczne i praktyczne*, Koszalin 2017, s. 37.

³ K. Kmiecik-Jusięga, *Aksjologiczny wymiar programów profilaktycznych: założenia, intencje, praktyka*, w: *Psychoprofilaktyka w świecie zagubionych wartości*, Z.B. Gaś (red.), Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2019, s. 64.

⁴ A. Pochtowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 112; E. Kozak, *Komunikacja werbalna i niewerbalna w porozumiewaniu się międzykulturowym*, „Kultura i Edukacja” 2005, nr 4, s. 52–53.

⁵ H. Retter, *Komunikacja codzienna w pedagogice*, przeł. M. Wojdak-Piątkowska, GWP, Gdańsk 2005, s. 16.

Prawidłowa komunikacja w poszukiwaniu nowych jakości pedagogicznych jest niezbędna do budowania właściwych relacji między nauczycielem i uczniem oraz trenerem i zawodnikiem, które w istotny sposób wpływają na zwiększenie efektywności oddziaływań pedagogicznych w oświacie i sporcie.

Mając na celu zrównoważony rozwój dziecka, zaleca się m.in. przekształcenie przedmiotowych i formalnych stosunków pomiędzy nauczycielami a uczniami w relacje partnerstwa, oparte na podmiotowym traktowaniu uczniów oraz niezbędnej do realizacji tych założeń prawidłowej komunikacji. W dialogu kryje się potencjał wyzwalający zrozumienie drugiego człowieka i wyjście naprzeciw jego oczekiwaniom, z poszanowaniem godności osobistej i poczucia własnej wartości obu stron dialogu. Dlatego punktem wyjścia dla nauczyciela jest zrozumienie oczekiwań swoich uczniów⁶.

Jako podstawę prowadzonych badań przyjęto założenia kierunków pedagogicznych, w których koncentrowano uwagę na wykształceniu samodzielności i kreatywności u dziecka, Wśród nich jest tzw. nowe wychowanie, którego symbolem stała się książka *Stulecie dziecka* napisana przez Ellen Key, szwedzką pisarkę i pedagog⁷, pedagogika Marii Montessori, według której nauczyciel powinien pracować z uwzględnieniem zasady 3W:

- ◆ wspierać w wyborze materiału odpowiedniego dla dziecka,
- ◆ wskazywać prawidłowy sposób użycia materiału,
- ◆ wycofać się, by dziecko mogło rozwijać się samodzielnie.

Wykorzystano również zasady nauczania według daltońskiego planu laboratoryjnego, którego twórcą i realizatorką była Helen Parkhurst wraz z Winthropem Murrayem Crane'em⁸.

W poszukiwaniu nowej jakości pedagogicznej wykorzystano liczne opinie na temat budowania skutecznej edukacji, która prowadzi do wykształcenia samodzielnego, kreatywnego dziecka oraz buduje samozadowolenie i spełnienie u nauczyciela. Fiński edukator Pasi Sahlberg twierdzi, że „w systemie fińskim skoncentrowano się na tym, aby dzieci wiedziały, jak się uczyć, a nie, jak zdać egzamin”⁹.

Wincenty Okoń uważa, że „uczenie nie może odbywać się wyłącznie na lekcjach szkolnych. Uczniowie i nauczyciele muszą ze sobą współpracować, aby

⁶ H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 28.

⁷ S. Wołoszyn, *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej. Pedagogika i szkolnictwo w XX stuleciu*, t. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1966, s. 7.

⁸ Tamże, s. 60.

⁹ R. Kotarski, *Włam się do mózgu*, Altenberg, Warszawa 2017, s. 53.

młodzież przejęła odpowiedzialność za własny rozwój. Należy zatem wyposażyć ją w „metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy”¹⁰.

Według Macieja Gucmy „istotne jest, aby zauważyć, że dynamika przemian w obecnej rzeczywistości wywiera wpływ między innymi na proces edukacyjny i to nauczyciel jest osobą, która powinna te zmiany zaobserwować, zrozumieć, a następnie uwzględnić je w praktyce edukacyjnej. Wymaga to jednak ciągłego doskonalenia siebie, rozwijania wiedzy o człowieku i zdolności do refleksji, a przede wszystkim szczególnie ważnej kompetencji, jaką jest umiejętność słuchania”¹¹.

Jerzy Nowocień w swojej pracy naukowej poszukuje sposobów wzbogacenia i zwiększenia efektywności szkolnego procesu dydaktyczno-wychowawczego¹². Twierdzi, że „nauczyciel współczesnych czasów pełni funkcję doradcy w procesie uczenia się. Powinien uwzględniać zmiany pokoleniowe w obszarze systemu wartości, autorytetów, słuchać oczekiwań i zrozumieć potrzeby uczniów, studentów i zawodników”¹³. Jedynie nauczyciel, trener potrafiący ocenić własne kompetencje, zweryfikować błędy i podejmować działania w celu własnego rozwoju, samodoskonalenia będzie potrafił poprowadzić efektywny proces edukacyjny ukierunkowujący wychowanka na samodzielność w podejmowaniu decyzji, w działaniach i rozwoju¹⁴.

Krzysztof Zuchora wskazał, iż podstawowym zadaniem oświaty i wychowania staje się rozwijanie motywacji wewnętrznej, samokształcenia, rozwijanie zdolności do dynamicznego i wielostronnego ujmowania rzeczywistości¹⁵. Natomiast odkrycie przez nauczyciela, że uczeń jest osobą, z wszystkimi należnymi z tego tytułu prawami i obowiązkami, przesuwa jego uwagę z oddziaływań

¹⁰ Tamże, s. 44–45.

¹¹ M. Gucma, *Sukcesy i niepowodzenia pedagogiczne nauczycieli języka angielskiego w szkołach gimnazjalnych w świetle teorii Paulo Freire*, Wydawnictwo Lulu, Szczecin 2012, s. 9.

¹² K. Płoszaj, *Pedagogika kultury fizycznej i pedagogika sportu Jerzego Nowocienia: od badań empirycznych do teorii naukowej*, w: *Mysł pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020, s. 186.

¹³ Relacja ustna Jerzego Nowocienia z 12 maja 2021 r., zam. w Warszawie.

¹⁴ J. Nowocień, *Trener sportowy w perspektywie pedagogicznej*, w: *Trener wczoraj, dziś i jutro*, H. Sozański, J. Sadowski (red.), AWF Warszawa, Wydział WFiS w Białej Podlaskiej 2013, s. 105, 110.

¹⁵ J. Nowocień, *Wychowanie fizyczne w polskiej myśli pedagogicznej w perspektywie 90-lecia*, w: *Mysł pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020, s. 99.

instrumentalnych na współobecność z wychowankiem jako kimś, kto usiłuje przez doświadczenia zrozumieć świat i określić w nim swoje miejsce¹⁶.

Maciej Demel stworzył pedagogikę zdrowia rozumianą jako podstawę wychowania zdrowotnego. W koncepcji tej wychowanie ma doprowadzić do przemiany „człowieka z natury” w „człowieka uduchowionego”, bogatego w wewnętrzne mechanizmy psychologiczne regulujące relacje z innymi ludźmi i światem zewnętrznym na zrównoważonym poziomie¹⁷.

Stefan Wołoszyn podkreślał wielokrotnie potrzebę kształcenia przyszłych nauczycieli, trenerów i innych osób zaangażowanych w edukację dzieci i młodzieży w duchu humanizmu¹⁸.

Działalność badawczo-naukową w omawianym obszarze prowadziła Zofia Żukowska, m.in. w zakresie jakości pracy dydaktycznej i wychowawczej nauczyciela, a następnie jego przygotowania zawodowego, postawy społeczno-wychowawczej, kultury i osobowości jako czynników decydujących o przebiegu procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły¹⁹. Na uwagę zasługuje fakt, że Zofia Żukowska pozostawała pod intelektualnym i naukowym wpływem wybitnych polskich pedagogów – humanistów i profesorów: Wincentego Okonia i Stefana Wołoszyna²⁰.

Cenne informacje zostały również zawarte w książce Radosława Kotarskiego *Włam się do mózgu*²¹, w której zasygnalizowano m.in., jakie oczekiwania stawiane są w dzisiejszych czasach wobec nauczycieli. Wśród nich przedstawiono tezę Sebastiana Leitnera, niemieckiego naukowca: „Wymagamy od nauczycieli zbyt dużo, ponieważ elementarnie nie rozumiemy ich roli. Nauczyciel nie jest po to, żeby uczeń się nauczył! Rola pedagogów jest znacznie ważniejsza! Polega

¹⁶ K. Zuchora, *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 63.

¹⁷ K. Zuchora, *Nauczyciel i lekarz*, w: *Wychowanie przez sport w rodzinie i grupach społecznych, w tym w środowisku akademickim*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF, PAOI, Komitet Pierre'a de Coubertin w Polsce, Warszawa 2017, s. 49.

¹⁸ K. Płoszaj, *Stefan Wołoszyn – inicjator dialogu nauk o wychowaniu i nauk o kulturze fizycznej*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020, s. 126.

¹⁹ J. Drelich, *Profesor Zofia Żukowska nauczyciel akademicki i naukowiec w dziekańskiej todze*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020, s. 172.

²⁰ Tamże, s. 171.

²¹ R. Kotarski, *Włam się do mózgu*, Altenberg, Warszawa 2017.

na kompleksowym zorganizowaniu dla ich podopiecznych dobrych warunków do nauki”.

Według Leitnera nauczyciele są zobowiązani:

- ♦ poinstruować uczniów, jak mają się uczyć,
- ♦ dobrze zaprezentować i wytłumaczyć materiał wymagany do nauczania,
- ♦ służyć pomocą przy powtórkach zajęć i korygowaniu ewentualnych błędów.

Za przyswojenie wiedzy przez uczniów, tak aby wiadomości pozostały i były użyteczne, odpowiedzialni są sami uczniowie, którzy muszą wiedzieć, jak to zrobić²².

Opierając się na powyższych opiniach wybitnych autorytetów naukowych, a także w wyniku dyskusji, przemyśleń i doświadczeń autorzy przedstawili propozycje wykorzystania prawidłowej komunikacji nauczyciela z dzieckiem w celu udoskonalenia praktyk pedagogicznych. Opierając się na obserwacji procesu edukacyjnego, są przekonani, że prawidłowa komunikacja i ograniczenie rad i pouczeń osób dorosłych umożliwi dziecku wykonanie postawionych przed nim zadań sprawniej i skuteczniej. Porady i wskazówki dorosłych wpływają niekorzystnie na samodzielność i kreatywność dziecka, blokują odkrycie własnego potencjału i możliwość samodzielnego rozwiązania danej sytuacji.

Problematyka omawianego zagadnienia została ukazana w sześciu rozdziałach.

W rozdziale pierwszym przedstawiono metodologie prowadzonych badań, umieszczono w nim również ankietę, którą zaproponowano Czytelnikowi do wypełnienia w celu oceny poziomu własnej komunikacji z dzieckiem. Proponujemy przeprowadzić ją dwukrotnie – przed rozpoczęciem czytania książki i po jego zakończeniu.

W rozdziale drugim zaprezentowano kierunki pedagogiczne, których autorzy koncentrowali się na wykształceniu samodzielnego, kreatywnego człowieka.

W rozdziale trzecim została omówiona metoda IMOPEKSIS, opracowana przez Tadeusza Hucińskiego, która ma na celu budowanie prawidłowych relacji międzyludzkich.

W rozdziale czwartym podjęto próbę przedstawienia zasad prawidłowej komunikacji nauczyciela z uczniem, która stanowi podstawę w procesie edukacji, przede wszystkim decyduje o jego skuteczności.

²² Tamże, s. 44.

Kolejny, piąty rozdział przedstawia propozycje zachowań i działań nauczyciela, trenera wspierających samodzielność, samorealizację i samostanowienie ucznia.

W rozdziale szóstym zaprezentowano przykładowe sytuacje pozwalające zrozumieć działania metody IMOPKESIS, jej wpływ na rozwój dziecka i jego nauczycieli, trenerów, rodziców i opiekunów.

W załącznikach umieszczono: załącznik 1, który zawiera ankietę do oceny poziomu własnej komunikacji z dzieckiem, załącznik 2 – arkusze samooceny nauczyciela, trenera, rodzica i opiekuna dziecka, której można dokonać w trzech etapach. Etap I obejmuje kontrolę własnych zachowań podczas komunikacji z dzieckiem. Etap II to kontrola dialogu wewnętrznego w odniesieniu do sytuacji, grupy, dziecka i siebie, w ujęciu tygodniowym, miesięcznym, kwartalnym i rocznym. Etap III zawiera liczbę kontaktów z dzieckiem z uwzględnieniem, kto zainicjował kontakt. Załącznik 3 obrazuje graficzne opracowanie proponowanego przez autorów systemu komunikacji nauczyciela z uczniem, trenera z zawodnikiem, w którym głównym założeniem jest zbudowanie wysokiej samooceny u dziecka. Natomiast załącznik 4 przedstawia system komunikacji nauczyciela z uczniem, trenera z zawodnikiem, który ma na celu ukierunkowanie dziecka do samorealizacji, samostanowienia.

1.1. Cel badań, problemy badawcze

Współczesny proces edukacyjny pojmowany jest holistycznie, dlatego wymaga traktowania w kategoriach aksjologicznych i technologicznych. Na jego skuteczność składa się kilka czynników. Autorzy podjęli próbę przedstawienia wpływu komunikacji na efektywność procesu edukacji, a dokładniej – jej roli w poszukiwaniu nowych jakości pedagogicznych i budowaniu relacji między uczniem i nauczycielem.

Autorzy, współpracując w obszarze szkolenia w koszykówce, w porozumieniu z Polskim Związkiem Koszykówki organizowali i prowadzili kursy trenersko-instruktorskie, w których zajęcia odbywały się z udziałem dzieci i młodzieży. Poza tym jako trenerzy koszykówki prowadzili również szkolenie młodych koszykarek i koszykarzy w Akademii Edukacji Psychologii i Sportu, która powstała 1 września 2017 roku. W ramach współpracy z Unią Sportu Dzieci i Młodzieży organizowano obozy pod nazwą Polish Basketball Clinic. Od roku 2021 organizatorem obozów została Fundacja IMOPEKSIS University, a obozy nazywają się Imopeksis Basketball Clinic. Organizatorzy obozów mieli na celu przede wszystkim wypracowanie efektywnego systemowego szkolenia podstaw koszykówki. W trakcie tych form pracy dydaktycznej zaobserwowali, że aby osiągnąć założony cel,

w pierwszej kolejności należy skoncentrować się na prawidłowej komunikacji nauczyciela z uczniem i trenera z zawodnikiem. Niniejsza praca skierowana jest do osób uczestniczących w edukacji młodego człowieka – zarówno nauczycieli, trenerów, pedagogów, jak i rodziców.

Celem badawczym autorów jest przedstawienie sposobów komunikacji, które usprawnią porozumiewanie się nauczyciela z uczniem, trenera z zawodnikiem w taki sposób, aby nie zakłócić samorozwoju i planów dziecka.

Przedmiotem badań, których wyniki prezentujemy w opracowaniu, jest komunikacja, obserwacja relacji ucznia z nauczycielem, zawodnika z trenerem, analiza opinii, poglądów specjalistów w tym obszarze, m.in. nauczycieli, trenerów, pedagogów, psychologów i socjologów, a także rodziców. Uwzględniono również doświadczenia zawodowe autorów, w tym także te uzyskane w ramach realizacji powyższych inicjatyw.

Poszukiwano odpowiedzi na następujące problemy badawcze:

1. W jaki sposób można zbudować prawidłowe relacje z uczniem, zawodnikiem?
2. W jakim celu stosowana jest metoda IMOPEKSIS i jakie umiejętności kształtuje?
3. Jakie zachowania powinien uruchomić nauczyciel, trener w celu uzyskania prawidłowej komunikacji?
4. Jakie procesy uruchamiane są u ucznia, zawodnika w wyniku prawidłowej komunikacji?
5. Jakie zadania w procesie wychowania dzieci mają nauczyciele, trenerzy i rodzice?

1.2. Metody i techniki badań

W badaniach zastosowano analizę krytyczną piśmiennictwa. Dokonano analizy bogatej literatury przedmiotu, poglądów wybitnych polskich pedagogów, teoretyków sportu, trenerów, rozważono skuteczność metody IMOPEKSIS, zweryfikowano doświadczenia i przemyślenia autorów na temat sposobów, które ułatwiają porozumiewanie się opiekunów z dziećmi, tak aby nie zakłócić samorozwoju i planów dziecka.

W celu oceny poziomu własnej komunikacji z dzieckiem proponujemy przeprowadzenie zamieszczonej w załączniku 1 ankiety, która obejmuje cztery obszary zarządzania: sytuacją, zespołem klasowym, uczniem, sobą. Dla pogłębienia

rozważań należy przeprowadzić badanie dwukrotnie – przed rozpoczęciem czytania książki i po jego zakończeniu. Założono, że po zapoznaniu się z informacjami zawartymi w monografii odpowiedzi w ankiecie początkowej i końcowej będą się różniły. Wpłyną na poziom zrozumienia mechanizmów porozumienia i relacji między nauczycielem a uczniem. Podkreślamy, że uzyskane wyniki mają na celu jedynie sprawdzenie siebie.

Rozdział 2 | Czynniki w budowaniu samodzielności dziecka

Pozwólcie dziecku doświadczać po omacku, wydłużać swe korzenie, eksperymentować i drążyć, dowiadywać się i porównywać, szukać w książkach i materiałach źródłowych, zanurzać swą ciekawość w kapryśnych głębinach wiedzy, pozwólcie mu wyruszać w podróże odkrywcze, czasem trudne – ale pozwalające znaleźć taki pokarm, jaki będzie dla niego pożywny.

Celestyn Freinet, *Gawędy Mateusza*²³

Człowiek samodzielny to człowiek wolny, niezależny, niezawisły, zaradny, aktywny. Badania Kingi Kuszak doprowadziły ją do stwierdzenia, że samodzielność dziecka wynika z potrzeby niezależnego zdobywania i gromadzenia doświadczeń, pokonywania przeszkód oraz weryfikowania własnych umiejętności w różnych sytuacjach życiowych. Jest związana z gotowością do podjęcia kolejnych prób działania w celu realizacji zamierzenia, a także z umiejętnością przyjęcia konsekwencji własnych wyborów i decyzji²⁴.

Jednak podstawą rozwoju człowieka jest zaspokojenie własnych potrzeb, które obrazuje teoria Abrahama Masłowa i model kategorii potrzeb według Pameli

²³ Cytat za: B. Kalmanowicz, B. Lauba, B. Papierz, A. Sowińska, *Program wychowawczy dla dzieci od 3 do 10 roku życia na podstawie serii książek „Kamyczek”*, Wydawnictwo REA, Warszawa 2005, s. 11.

²⁴ K. Kuszak, *Dynamika rozwoju samodzielności dziecka w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006, s. 7.

Rutledge²⁵. Kolejny czynnik wpływający na rozwój człowieka to umiejętność prawidłowej oceny swoich umiejętności, a także świadomość swoich mocnych i słabych stron – w celu ich zweryfikowania proponujemy zastosowanie zasady Pareta. Kolejnym i jednym z ważniejszych czynników decydujących o rozwoju samodzielnego człowieka jest sposób wychowania. W pracy zaprezentowano najpopularniejsze kierunki pedagogiczne XX wieku, tzw. nowe wychowanie, a wśród nich nauki Ellen Key, pedagogikę Marii Montessori, plan daltoński.

2.1. Piramida potrzeb Maslowa

W procesie budowania samodzielności człowieka należy zachować pewne reguły, które umożliwiają zrozumienie własnych potrzeb i wybór kierunku prowadzącego do realizacji marzeń. Potrzeby uruchamiają motywację do działania, a dokładniej – są one jednym z elementów motywacji, która jest znacznie szerszym pojęciem. Zdaniem Abrahama Maslowa „motywację stanowi uczucie pragnienia, potrzeby, tęsknoty, chęci lub braku”²⁶. W 1943 roku w jednym ze swoich artykułów Maslow przedstawił teorię o hierarchii ludzkich potrzeb i motywacji, wskazując, że system nagród i kar nie jest motywatorem ludzkich zachowań. Według *piramidy potrzeb* istnieje pięć poziomów ludzkich potrzeb, od tych najbardziej podstawowych (wynikających z funkcji życiowych) do potrzeb wyższego rzędu, które zostają uruchomione po zaspokojeniu tych najniższych. Poziom 1. to potrzeby fizjologiczne, m.in. potrzeba jedzenia, mieszkania, snu; poziom 2. to potrzeby związane z poczuciem bezpieczeństwa, m.in. zabezpieczenie przed chorobą, bezrobociem, samotną starością, bezradnością czy wojną; poziom 3. to potrzeba przynależności, miłości; poziom 4. to potrzeba uznania dla samego siebie, dla własnych sukcesów; poziom ostatni, 5., to potrzeba samourzeczywistnienia, rozwoju, w efekcie czego budowany jest szacunek wobec własnej osoby. Jednak nie wszyscy ludzie dążą do zaspokajania potrzeb najwyższego poziomu – niektórzy nie wychodzą poza zakres podstawowych potrzeb.

²⁵ Pamela Rutledge jest doktorem psychologii, psychologiem mediów – naukowcem społecznym, który wykorzystuje wiedzę z zakresu ludzkich zachowań i neuronauk, a także ponad 20 lat pracy jako producent medialny w mediach i technologii. Jest laureatką nagrody za wybitny wkład zawodowy w dziedzinę psychologii mediów za rok 2020, przyznawanej przez American Psychological Association’s Division for Media Psychology and Technology.

²⁶ A.H. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1986, s. 32.

Maslow uważał, że całe życie jest edukacją, każdy jest nauczycielem i każdy jest uczniem, natomiast zaspokojenie wymienionych powyżej potrzeb na każdym poziomie prowadzi do uzyskania najwyższego poziomu rozwoju, czyli samorealizacji. Poza tym według jego teorii potrzeba rozwoju stanowi najwyższy cel w dążeniu do prawdziwego szczęścia, rozwijania siebie oraz odkrywania własnych zdolności i talentów²⁷.

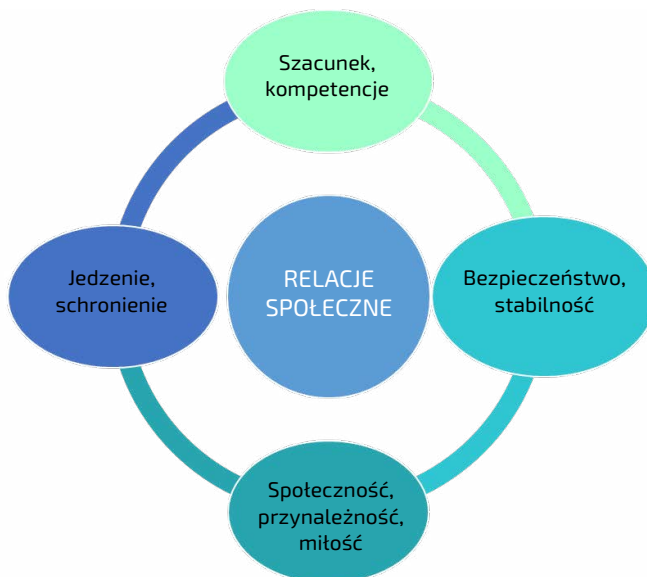
Według założeń teorii Maslowa nauczanie należy zacząć od poznania potrzeb uczniów, aby móc dopasować do nich program nauczania, a nie odwrotnie. Jednak warunkiem całej teorii była gotowość zarówno uczniów, jak i nauczycieli do takich działań, tak aby obie strony mogły osiągnąć maksimum korzyści z procesu nauczania i spełniać swoje potrzeby. Przykładem wdrożenia proponowanych przez Maslowa działań jest zmieniony w latach 90. fiński system edukacyjny. Obecnie jest jednym ze skuteczniejszych i najbardziej uznanych systemów edukacyjnych na świecie, wzorują się na nim państwa wysokorozwinięte²⁸. W systemie fińskim m.in. zrezygnowano z funkcjonowania inspektoratu szkolnego, szczegółowego programu nauczania dla całego kraju, oficjalnie zatwierdzanych materiałów dydaktycznych, tygodniowych planów bazujących na nauczanych przedmiotach, a także z prowadzenia dzienników.

W 2011 roku w związku z teorią Maslowa amerykańska profesor psychologii Pamela Rutledge zwróciła uwagę na to, że człowiek żyje w społeczeństwie i jego egzystencja zależy od współistnienia z innymi ludźmi. Potrzeby człowieka wynikają więc w dużej mierze z więzi społecznych, a także kompetencji i umiejętności społecznych. Wobec tego zaproponowała modyfikację teorii Maslowa i przedstawiła kategorie ludzkich potrzeb z uwzględnieniem relacji społecznych, które zostały umieszczone w centrum zainteresowań. Natomiast pozostałe poziomy pozostały zgodne z hierarchią potrzeb Maslowa. Model kategorii potrzeb Pameli Rutledge (rysunek 1) idealnie wpisuje się w trendy społeczne obecnych czasów i pokazuje zmiany, które zaszły w XXI wieku w relacjach międzyludzkich, w komunikacji, co wymaga zmian również w procesie edukacji²⁹.

²⁷ A.H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2022, s. 34.

²⁸ J. Fazlagić, *Specyfika fińskiego systemu edukacji na tle Polski*, „E-mentor” 2015, nr 59(2), s. 4–15.

²⁹ P. Rutledge, *Social Networks: What Maslow Misses*, „Psychology Today” 2011. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/positively-media/201111/social-networks-what-maslow-misses-0> (dostęp: 23.02.2022).

Rysunek 1. Model kategorii potrzeb według Pameli Rutledge

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Freeman, R.R. Gambarato (red.), *The Routledge Companion to Transmedia Studies*, Routledge, New York 2019.

2.2. Zastosowanie zasady Pareta w edukacji

Schemat leżący u podstaw zasady nazywanej zasadą Pareta odkrył w roku 1897 włoski ekonomista i socjolog, markiz Vilfredo Federico Damaso Pareto (1848–1923). W trakcie swoich badań przyglądał się schematom przedstawiającym dochody i bogactwa w XIX-wiecznej Anglii. Spostrzegł stałą matematyczną relację między liczbą ludzi a wielkością ich dochodów czy bogactwa, która była przewidywalnie nierównoważona. Pareto mimo szerokiego zastosowania i dużego znaczenia swego odkrycia nie opisał go wystarczająco zrozumiale. Dopiero w 1951 roku Joseph Juran (1904–2008) opublikował *Quality Control Handbook*, gdzie zawarł zasadę „kluczowych nielicznych i błahych licznych”³⁰. Główne założenie zasady Pareta brzmi: „Z tego, na co masz wpływ, wybierz 20%, które będą stanowiły 80% twojego zaangażowania, natomiast pozostałe 80% niech stanowi 20% twojego zaangażowania”. Pozwala to na zwiększenie efektywności przy jak

³⁰ R. Koch, *Zasada 80/20. Lepsze efekty mniejszym nakładem sił i środków*, Wydawnictwo Medium, Warszawa 1998, s. 8–14, 39; A. Jazon, *Doskonalenie zarządzania jakością*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002.

najlepszym wykorzystaniu dostępnych środków. Zasada powinna być stosowana w codziennym życiu. Jej zaletą jest to, że pomaga zarówno jednostkom, jak i grupom osiągnąć jak najwięcej jak najmniejszym kosztem³¹.

W związku z powyższym w trosce o rozwój człowieka, szczególnie w celu zaspokajania potrzeby uznania dla samego siebie oraz samorozwoju, warto uwzględnić zasadę Pareta, której istotą jest znalezienie 20% umiejętności, które decydują o odniesieniu sukcesu. Należy zatem skoncentrować się na wspomnianych 20%, aby jak najlepiej wykorzystać własny potencjał i zaspokoić potrzebę samorealizacji, uznania i samorozwoju.

Zasadę tę można również włączyć w proces edukacji. Marta Chrabąszcz w swoich badaniach wykazuje, że 80% działań podejmowanych przez nauczyciela przynosi 20% efektów w nauczaniu. Gdyby uczeń miał możliwość samodzielnie, bez nacisków uruchomić 20% swoich umiejętności, to dałoby to 80% zaangażowania i skuteczności w działaniach³².

W przedstawiony sposób można uruchomić u ucznia motywację wewnętrzną, która prowadzi do samorozwoju, spełnienia, czyli realizacji potrzeb na najwyższym poziomie w teorii Masłowa. Wykorzystanie zasady Pareta może przyczynić się również do bardziej skutecznej pracy nauczyciela. Mając świadomość posiadanych umiejętności, można ustalić priorytety, które usprawnią proces nauczania. Obrazuje to rysunek 2.

Propozycje działań:

1. Zadaj sobie pytania:
 - ♦ Co dla mnie jako nauczyciela jest priorytetem w procesie edukacji?
 - ♦ Jakie działania powinnam/powiniennem zaplanować?
 - ♦ Jakie działania są najefektywniejsze dla dziecka?
2. Wypisz 7–10 priorytetów.
3. Wybierz trzy najważniejsze i ustal ich hierarchię.
4. Wpisz na dole piramidy to, co uznajesz za najważniejsze w swojej pracy.
5. Rozpocznij budowanie relacji z dzieckiem opierając się na szacunku, rzetelności, zaufaniu i współpracy.
6. Rozpocznij samodoskonalenie.
7. Wykonaj ocenę swojej pracy³³.

³¹ R. Koch, *Reguła 80/20. Zasada, która odmienia świat*, Helion, Gliwice 2020, s. 9.

³² M. Chrabąszcz, *Nauczyciel jako przywódca edukacyjny: wolność–odpowiedzialność–skuteczność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 120–121.

³³ Opracowanie własne na podstawie: M. Chrabąszcz, *Nauczyciel jako przywódca edukacyjny: wolność–odpowiedzialność–skuteczność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 120–121.

Rsunek 2. Piramida priorytetów pracy nauczyciela

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Chrabąszcz, *Nauczyciel jako przywódca edukacyjny: wolność–odpowiedzialność–skuteczność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 122.

2.3. Konceptje edukacyjne w rozwoju samodzielności dziecka

W procesie rozwoju samodzielności u dziecka możemy wyróżnić pewne etapy. W pierwszej kolejności należy rozpoznać potrzeby dziecka i stworzyć warunki do ich zaspokojenia. Następnie np. przy wykorzystaniu zasady Pareta zwiększyć skuteczność realizacji jego potrzeb, przede wszystkim potrzeby uznania siebie i samorozwoju. Kolejny etap to wprowadzenie odpowiednich praktyk dydaktyczno-wychowawczych. Autorzy bazowali na nurcie pedagogicznym XX wieku nazwanym „nowym wychowaniem”, gdyż jego twórcy, którzy wprowadzali proces dydaktyczno-wychowawczy skoncentrowany na dziecku, uważali, że jest ono istotą jedyną w swoim rodzaju, niepowtarzalną, autonomiczną i kreatywną. W procesie dydaktyczno-wychowawczym proponowali stosowanie zróżnicowanych form kształcenia, z uwzględnieniem zainteresowań dzieci, a także kształtowanie współpracy w grupie. Zalecano nauczycielom ograniczanie nauczania

pamięciowego i zachęcano dzieci do samodzielnego zdobywania wiedzy. Wśród licznych przedstawicieli tego nurtu uwzględniono koncepcje dydaktyczno-wychowawcze Ellen Key, pedagogikę Marii Montessori i plan daltoński.

Koncepcje edukacyjne Ellen Key

Symbolem. tzw. nowego wychowania, nurtu pedagogicznego XX wieku, stała się Ellen Key (1849–1926), szwedzka pisarka i pedagog. W swojej książce *Stulecie dziecka* pisała: „Chciałabym tutaj w krótkich zarysach nakreślić moje marzenia o przyszłej szkole, w której dusze mogłyby się swobodnie i samodzielnie rozwijać. Umyślnie mówię «marzenia», aby mnie nie podejrzewano, że to, co następuje, jest programem reform, na dzisiejszą dobę obliczonych”³⁴. Ta szwedzka działaczka społeczna zawarła w niej swoje marzenia o XX stuleciu – „wieku szczęśliwego dziecka”. Była zwolenniczką wychowania domowego i swobodnego, naturalnego (bez tresury, formalizmu) dla rozwoju niepowtarzalnej osobowości dziecka, szacunku dla jego kultury uczuć³⁵. Jej koncepcja wiązała się z nurtem pedagogiki naturalistycznej, uważała, że cele wychowania należy wyprowadzić z natury dziecka³⁶. Natomiast nauczyciele poza wiedzą z przedmiotów kształcenia powinni nauczyć dzieci mądrości życiowej (postawa sokratejska, dialog sokratejski), ustawicznie doskonalić swoje umiejętności. Jej zdaniem, aby zapobiec zmęczeniu zawodowemu, nauczyciele mogą pracować najwyżej 20 lat, za swoją pracę otrzymując wysokie wynagrodzenie³⁷.

Metoda Marii Montessori

Kolejnym pedagogiem reprezentującym nurt „nowego wychowania” była Maria Montessori (1870–1952), twórczyni własnego systemu wychowawczego dzieci nazywanego metodą Montessori. Zapoczątkowała nurt pedagogiki „przenikniętej duchem miłości, humanitaryzmu i tolerancji”, gdzie najważniejsze

³⁴ S. Wołoszyn, *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej. Pedagogika i szkolnictwo w XX stuleciu*, t. 3, PWN, Warszawa 1966, s. 7.

³⁵ E. Key, *Stulecie dziecka*, tłum. I. Moszczeńska, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005, s. 152.

³⁶ M. Ordyłowski, L. Szymański, *Problemy higieniczno-zdrowotne i edukacja fizyczna w polskiej myśli medycznej i pedagogicznej oraz w praktyce oświatowej od średniowiecza po I wojnę światową*, Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław 2016, s. 179.

³⁷ E. Wolter, *Nowe wychowanie*, „Macierzyństwo, Ojcostwo” 2014, nr 4(18), s. 37. <https://www.google.com/search?client=firefoxb&q=MACIERZY%C5%83STWO%2C+OJCOSTWO+IS-SN+20827067+4%2818%292014+KWARTALNIK+NAUKOWY> (dostęp: 23.02.2022).

miejsce zajmuje dziecko, a ponieważ każde dziecko jest inne, powinno rozwijać się według własnych indywidualnych możliwości i w indywidualnym tempie. Kładła nacisk na swobodny rozwój dziecka i przeciwstawiała się systemowi szkolnemu, tłumiącemu jej zdaniem jego aktywność³⁸.

Podstawową formą w pedagogice Montessori jest zabawa, poprzez którą każde dziecko zdobywa doświadczenia. Zabawy dobierane są do zainteresowań dziecka, pobudzają wówczas jego ciekawość i sprawiają mu satysfakcję, co w efekcie prowadzi do osiągnięcia sukcesu³⁹.

Przedstawiona koncepcja edukacyjna umożliwia dziecku wszechstronny rozwój fizyczny, duchowy, kulturowy i społeczny, w związku z czym bywa często określana jako pedagogika partnerska. Jednak metodę Montessori można określić jedynie jako metodę bezrepresyjną, gdzie dzieci robią to, co je interesuje i co nie przeszkadza innym.

Natomiast proponowane przez nią działania edukacyjne mają na celu⁴⁰:

- ◆ rozwinięcie samodzielności i wiary we własne siły,
- ◆ osiągnięcie przez dzieci spontanicznej koncentracji,
- ◆ wypracowanie postaw posłuszeństwa opartego na swobodnej decyzji, a nie zewnętrznym przymusie,
- ◆ uniezależnienie od nagrody,
- ◆ wyjście naprzeciw oczekiwaniom dzieci i ich rodziców.

Nauczyciel natomiast powinien pracować według zasady 3W:

1. **Wspierać** w wyborze materiału odpowiedniego dla dziecka.
2. **Wskazywać** prawidłowy sposób użycia materiału.
3. **Wycofać się**, by dziecko mogło rozwijać się samodzielnie⁴¹.

Pedagogika Montessori zakłada, że pierwszym i najważniejszym pedagogiem dziecka jest jego rodzic. Rola rodzica polega na towarzyszeniu, umożliwianiu i zachęcaniu, a nie wyręczaniu. Podstawowym warunkiem poznania przez dziecko

³⁸ M. Ordyłowski, L. Szymański, *Problemy higieniczno-zdrowotne i edukacja fizyczna...*, s. 179.

³⁹ B. Stein, *Teoria i praktyka pedagogiki Marii Montessori w szkole podstawowej*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.

⁴⁰ M. Miksza, *Zrozumieć Montessori, czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2020.

⁴¹ S. Guz, *Edukacja w systemie Montessori*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 4, s. 197–198; A. Jordan, *Od aktywności motorycznej do formowania charakteru*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2011, nr 9, s. 22–24.

własnego potencjału jest poczucie bezpieczeństwa oraz poczucie, że rodzic wierzy w jego możliwości.

Montessori twierdziła, że wychowanie to „pomoc osobie ludzkiej w osiągnięciu przez nią niezależności”, że dziecko jest budowniczym siebie. Postawa dorosłych, która ogranicza dziecko i nie pozwala mu dorosnąć, wpływa na konflikty międzypokoleniowe. Dorosli muszą odmienić swoje myślenie i zmienić swoje relacje z dziećmi⁴².

W efekcie zastosowanie w procesie edukacji metody Montessori umożliwia dziecku wszechstronny rozwój, wspiera jego twórczość, pomaga w rozwijaniu indywidualnych cech osobowości i formowaniu charakteru, zdobywaniu wiedzy, umiejętności szkolnych i współdziałania.

Paul Leseman podkreśla, że zindywidualizowany program nauczania w szkołach Montessori pozwala każdemu dziecku samodzielnie działać, podejmować decyzje, dokonywać wyborów⁴³. Właśnie poprzez umożliwienie dziecku wyboru m.in. pomocy dydaktycznych, miejsca i czasu pracy, zastosowanie zasad ładu i porządku, samokontroli wykonywanych zadań⁴⁴, a opiekunowi powierzenie roli towarzysza i pomocnika, który wiedzę o dziecku uzyskuje na podstawie obserwacji, unika kontrolowania⁴⁵, zapewnimy dziecku niezależność i kreatywny rozwój. W takim systemie edukacyjnym dzieci nie tylko szanują nauczycieli, ale przede wszystkim same sobie zawdzięczają to, co potrafią.

Plan daltoński

Kolejną przedstawicielką nurtu „nowego wychowania” jest amerykańska nauczycielka Helena Parkhurst (1887–1973), która wraz z Winthropem Murrayem Crane’em wprowadziła nowe zasady nauczania według daltońskiego planu laboratoryjnego⁴⁶. Pracę zawodową rozpoczęła w małej, wiejskiej szkole, następnie pracowała w szkole dla dzieci niepełnosprawnych, a później w szkolnictwie ogólnodostępnym w Dalton, gdzie realizowała w praktyce swoje założenia

⁴² M. Miksza, *Wychowawca-nauczyciel w poglądach Marii Montessori*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 5, s. 265–267.

⁴³ P.P.M. Leseman, *Teoria pedagogiczna i program nauczania*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2011, nr 3, s. 4.

⁴⁴ M. Miksza, *Wychowawca-nauczyciel w poglądach Marii Montessori...*, s. 267.

⁴⁵ E. Stójowa, *Metoda Marii Montessori – historia czy współczesność?*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 4, s. 249.

⁴⁶ S. Wołoszyn, *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej...*, s. 60.

edukacyjne⁴⁷. Jej koncepcja opierała się na metodzie indywidualizacji uczniów, eliminacji tradycyjnego, klasowo-lekcyjnego systemu nauczania. Pomysł na organizowanie indywidualnej pracy dziecka pojawił się ok. 1905 roku, kiedy prowadziła naukę w kilku klasach jednocześnie, co skutkowało małą efektywnością nauczania. Szukając sposobu poprawy tej sytuacji, angażowała starszych uczniów do pomocy młodszym. Proponowała, aby zbiorowe nauczanie w klasie zastąpić samodzielnym uczeniem się dzieci w szkole, dopasowując jego tempo do indywidualnych możliwości dziecka. Zachęcała dzieci do współpracy. Uważała, że należy wprowadzić sprawdzanie przez nauczyciela wyników pracy każdego ucznia indywidualnie⁴⁸.

Helena Parkhurst podkreślała, że wolność i odpowiedzialność są ze sobą powiązane i nie mogą u dziecka funkcjonować oddzielnie. Kształtowała przekonanie, że samodzielność dziecka w edukacji nie zaistnieje bez szacunku dla jego indywidualności oraz że nie jest możliwa współpraca bez poszanowania osób, z którymi współdziałamy lub będziemy współdziałać⁴⁹. Uważała, że skuteczna edukacja opiera się na swobodzie w działaniu, na kreatywności i elastyczności programowej. Akcentowała znaczenie diagnozy dzieci jako elementu koniecznego i niezbędnego w prawidłowej edukacji. Była zdania, że przed rozpoczęciem pracy z dzieckiem należy dobrze poznać jego umiejętności, zdolności, zainteresowania, a także tempo jego pracy. Twierdziła, że nie można kierować procesem wychowawczym dziecka, którego nie znamy. W swoim systemie edukacji głosiła koncepcję opartą na trzech pryncypiach: wolności (odpowiedzialności), samodzielności i współpracy⁵⁰.

Odpowiedzialność – istotne jest uświadomienie dzieciom, że ponoszą odpowiedzialność za wyniki procesu edukacyjnego oraz sposób jego realizacji. W myśl przedstawionej zasady uczeń nie wykonuje bezmyślnie poleceń, ale sam dąży do opanowania materiału. Zadaniem nauczyciela jest zaś stworzyć środowisko, przestrzeń i warunki do samodzielnych działań ucznia.

Samodzielność – wdrożenie tej zasady polega na umożliwieniu dzieciom samodzielnego znalezienia rozwiązania i wykonania zadania. Podejmowanie własnych inicjatyw, a przede wszystkim związane z tym odczucie odpowiedzialności

⁴⁷ C. Kupisiewicz, *Z dziejów teorii i praktyki wychowania*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012, s. 221.

⁴⁸ Tamże, s. 221; H. Parkhurst, *Wychowanie według planu daltońskiego*, Książnica – Atlas, Lwów 1928, s. 17.

⁴⁹ C. Kupisiewicz, *Z dziejów teorii...*, s. 222.

⁵⁰ H. Parkhurst, T.P. Nunn, H.E. Kennedy, R. Bassett, B. Rennie, Z. Umińska, *Wychowanie według planu daltońskiego*, Książnica – Atlas, Lwów 1928.

są niezbędne w prawidłowym rozwoju dziecka, są jego naturalnymi potrzebami. Uczniowie wykonują czynności zgodnie ze swoim poziomem wiedzy i umiejętności. W ten sposób kształtuje się motywacja wewnętrzna do działania oraz satysfakcja z sukcesów i umiejętność wyciągania wniosków z porażek.

Współpraca – w myśl tej zasady dziecko wykonuje zadanie samodzielnie, ale ma możliwość zwrócenia się o pomoc do swoich rówieśników, np. o wyjaśnienie zadań, których nie rozumie, lub wspólne wykonanie elementów zadania. Podczas współpracy dzieci nie przeszkadzają sobie wzajemnie, lecz się wspierają. Ograniczone zostają elementy rywalizacji i konkurencji. Dzieci w swoim działaniu powinny dojść do porozumienia odnośnie wyboru zadania i sposobu jego realizacji. Założeniem uczenia się przez współpracę jest nabywanie przez dzieci umiejętności współdziałania z każdym, nie tylko z najbliższym kolegą⁵¹.

Plan daltoński zyskał popularność przede wszystkim ze względu na możliwość dostosowania tempa nauki do rzeczywistych możliwości ucznia. Realizowany w edukacji uczy dziecko polegania na sobie, budzi inicjatywę i samodzielność zarówno w działaniu, jak i w myśleniu. Kształtuje poczucie odpowiedzialności za wykonanie podjętego zadania, zachęca do poszukiwania prostych i skutecznych działań metodą wybraną przez dziecko i uczy współpracy. Pozwala dbać o uszanowanie zróżnicowania poglądów w grupie. Istnieje zatem możliwość realizowania planu daltońskiego we współpracy z innymi szkołami, które mogą szybciej i lepiej stworzyć podłoże niezbędne do strukturalnych zmian w edukacji. Poznawanie i wdrażanie idei Helen Parkhurst daje okazję do współpracy ponad granicami. Edukacja daltońska umożliwia wymianę doświadczeń w różnych krajach; aby przygotować młodych ludzi do wymogów współczesnego świata, konieczne wydają się zmiany w edukacji. Plan daltoński można uznać za wyznacznik kierunku zmian w edukacji, aby po jej ukończeniu młody człowiek potrafił odnaleźć się w społeczeństwie, nie czuł lęku oraz trafnie dokonywał wyborów na każdym etapie swojego życia⁵².

⁵¹ R. Röhner, *Plan daltoński wzorcowym narzędziem dla współczesnej edukacji*, „Bliżej Przedszkola” 2011, nr 11, s. 122.

⁵² B. Moraczewska, *Plan daltoński jako narzędzie dla współczesnej edukacji. Konieczność czy ekstrawagancja?*, „Studia Gdańskie. Wzjęcie i rzeczywistość” 2013, nr 10, s. 351–364.

Rozdział 3

Metoda IMOPEKSIS jako sposób doskonalenia komunikacji w relacjach międzyludzkich

Relacje międzyludzkie są przedmiotem badań oraz licznych opracowań w obszarze psychologii, pedagogiki i socjologii. Prawidłowe relacje stanowią podstawę funkcjonowania w każdym obszarze życia społecznego.

W odniesieniu do systemu oświaty prawidłowe relacje międzyludzkie wpływają na skuteczność procesu edukacji. Skuteczna edukacja wymaga odpowiedniego procesu komunikowania się. Janusz Korczak twierdził, że zdolnym do skutecznej komunikacji z innymi jest ten, kto potrafi dobrze komunikować się z samym sobą⁵³.

Nauczyciele odgrywają szczególnie ważną rolę w przedstawionym obszarze. Powinni motywować ucznia do odkrywania tego, co jest ważne w jego życiu, prawdziwego powołania oraz do samodzielnych przemyśleń i działań. Korczak podkreślał, że dziecko pozbawione możliwości swobodnego i nieskrępowanego rozwoju nie osiągnie dojrzałości osobowej⁵⁴.

Na podstawie badań empirycznych z początku XXI wieku ustalono, że uczniowie negatywnie oceniają komunikacyjne relacje z nauczycielem. Nacechowane są snobizmem, restrykcjami i okazywaniem przez niego swojej wyższości. Takie

⁵³ K. Zuchora, *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 63.

⁵⁴ Tamże, s. 63.

relacje nie sprzyjają rozwojowi dziecka i budowaniu jego samodzielności oraz pewności siebie⁵⁵. Na przestrzeni lat przeprowadzono liczne badania na temat kształtowania samodzielności dzieci. Na ich podstawie uznano, że o samodzielności człowieka decydują odpowiednio rozwinięte kompetencje społeczne. Wielu ekspertów zajmujących się pedagogiką twierdzi, że szkoły powinny przestawić się na uczenie 4K – krytycznego myślenia, komunikacji, kooperacji i kreatywności. Powinny kłaść mniejszy nacisk na umiejętności techniczne, a bardziej koncentrować się na umiejętnościach życiowych. Przewiduje się, że najważniejszą zdolnością w niedługiej przyszłości będzie zdolność radzenia sobie ze zmianą, uczenia się nowych rzeczy i zachowania równowagi psychicznej w nieznanych sytuacjach. „Aby nadążyć za tempem świata (...), trzeba będzie nie tylko tworzyć nowe pomysły i produkty, lecz także tworzyć samego siebie”⁵⁶.

Tadeusz Huciński uwzględnił koncepcję 4K w opracowaniu metody IMOPEKSIS. Jednak według niego, biorąc pod uwagę wpływy poszczególnych elementów na rozwój młodego człowieka, należałoby zmienić kolejność elementów tej koncepcji: komunikacja, kreatywność, krytyczne myślenie, kooperacja. Metoda IMOPEKSIS ma na celu budowanie prawidłowych relacji międzyludzkich poprzez właściwą komunikację. Nazwa IMOPEKSIS powstała w wyniku połączenia pierwszych liter umiejętności, które należy w tym celu doskonalić, czyli: intencji, motywacji, pewności siebie, emocji, koncentracji, spójności grupy, intuicji, sukcesu/skuteczności/spełnienia.

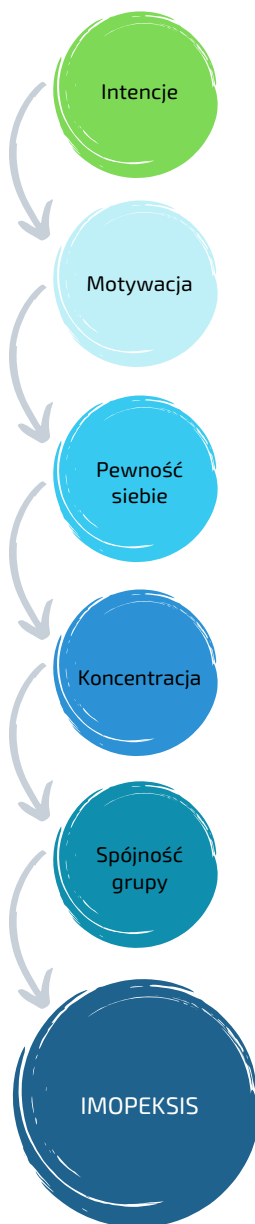
W odniesieniu do procesu edukacji zastosowanie metody IMOPEKSIS pozwala na uzyskanie obustronnej satysfakcji nauczyciela i ucznia we wspólnych relacjach.

Podstawą zastosowania prezentowanej metody jest umiejętność właściwej komunikacji, w wyniku której u uczestników danej relacji powstaje tzw. nastawienie, czyli „lubię” lub „nie lubię”. W sytuacji uzyskania pozytywnego nastawienia – „lubię” – możliwe jest doskonalenie i uruchamianie kolejnych składowych metody IMOPEKSIS: intencji, motywacji, pewności siebie, emocji, koncentracji, spójności grupy, intuicji, sukcesu/skuteczności/spełnienia. Dzięki temu powstają prawidłowe relacje międzyludzkie oraz zwiększa się skuteczność porozumiewania się i satysfakcji z rozmówców. Rysunek 3 obrazuje tę metodę.

⁵⁵ M. Czechowski, *Kompetencje społeczne i inteligencja emocjonalna w pracy nauczyciela wychowania fizycznego i trenera*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 255.

⁵⁶ Y.N. Harari, *21 lekcji na 21 wiek*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018, s. 335.

Rysunek 3. Model metody IMOPEKSIS

Źródło: opracowanie własne.

3.1. Znaczenie i rola intencji w relacjach międzyludzkich

Intencje to inaczej zamiary/cele, które zamierzamy zrealizować, określone subiektywnymi lub obiektywnymi wartościami⁵⁷. Intencje dzielimy się na pozytywne, obojętne/mieszane, negatywne (rysunek 4).

W procesie edukacji dobre intencje nauczyciela w stosunku do ucznia są fundamentem sukcesu. Zuchora wskazuje, że szkoła ma służyć dziecku i powinna wspierać uczniów w samorealizacji. Sprzyjać rozwojowi ciała i umysłu, uzdolnień i wyobraźni, woli i uczuć, a zarazem hamować wpływy, które deformują fizyczny, intelektualny, moralny i duchowy rozwój⁵⁸. Nauczyciel wskazujący pozytywne intencje uruchamia u wychowanków potrzebę kontaktu.

Dziecko wykazuje wówczas aktywność i lubi przebywać w obecności takiej osoby, a także jest chętne do wspólnego działania, realizacji i tworzenia planów oraz programów szkolnych. Nauczyciel zgodnie metodą Marii Montessori powinien akceptować pomysły i rozwiązania dziecka, uznawać jego przekonania i racje.

Huciński wskazuje kilka sposobów zbudowania prawidłowych relacji z dzieckiem, jednak jest to możliwe z chwilą uruchomienia przez nauczyciela/opiekuna pozytywnych intencji:

- ♦ **Upodmiotowienie dziecka** – odesłanie go do własnych przemyśleń przez użycie pytań: „Jak chcesz to zmienić?”, „Jak siebie oceniasz?”, „Jak sobie z tym poradzisz?”, „Co z tym zrobisz?”.
- ♦ **Uruchomienie u dziecka dialogu wewnętrznego** – rozmowy z samym sobą, która prowadzi do samodzielnych wniosków i zrozumienia siebie.
- ♦ **Uznanie racji, pomysłów i działań dziecka** – bezkrytyczne uznanie podjętej przez dziecko decyzji pozwala na realizację ustalonego przez dziecko celu i wyciągnięcie samodzielnych wniosków. W efekcie powyższych działań dziecko buduje zaufanie do samego siebie.

Komunikacja jest sposobem, który pozwala ocenić intencje rozmówcy. W sytuacji uruchomienia przez nauczyciela pozytywnych intencji dziecko go zaakceptuje, „polubi” i zaufa mu. Tworzą się wówczas pozytywne relacje nauczyciela

⁵⁷ T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 11.

⁵⁸ K. Zuchora, *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 64.

z uczniem, które są podstawą do uruchomienia kolejnych umiejętności metody IMOPEKSIS.

Nauczyciel wskazujący pozytywne intencje uruchamia u wychowanków potrzebę kontaktu. Dziecko wykazuje wówczas aktywność i chęć przebywania w obecności takiej osoby, a także jest gotowe do wspólnego działania, realizacji i tworzenia planów oraz programów szkolnych. Nauczyciel zgodnie metodą Marii Montessori powinien akceptować pomysły i rozwiązania dziecka, uznawać jego przekonania i racje.

W przypadku, kiedy proces kształtowania pozytywnych intencji jest zakłócony, uruchomione zostają intencje negatywne, w wyniku czego powstają konflikty, kłótnie, zdarzają się sytuacje, w których dziecko unika kontaktu z otoczeniem. Bardzo częstą przyczyną powstawania złych intencji jest nieprawidłowa komunikacja, która prowadzi do uruchomienia tzw. złego nastawienia, czyli do „nie lubię” go oraz do negacji wszystkiego, co jest z nim związane:

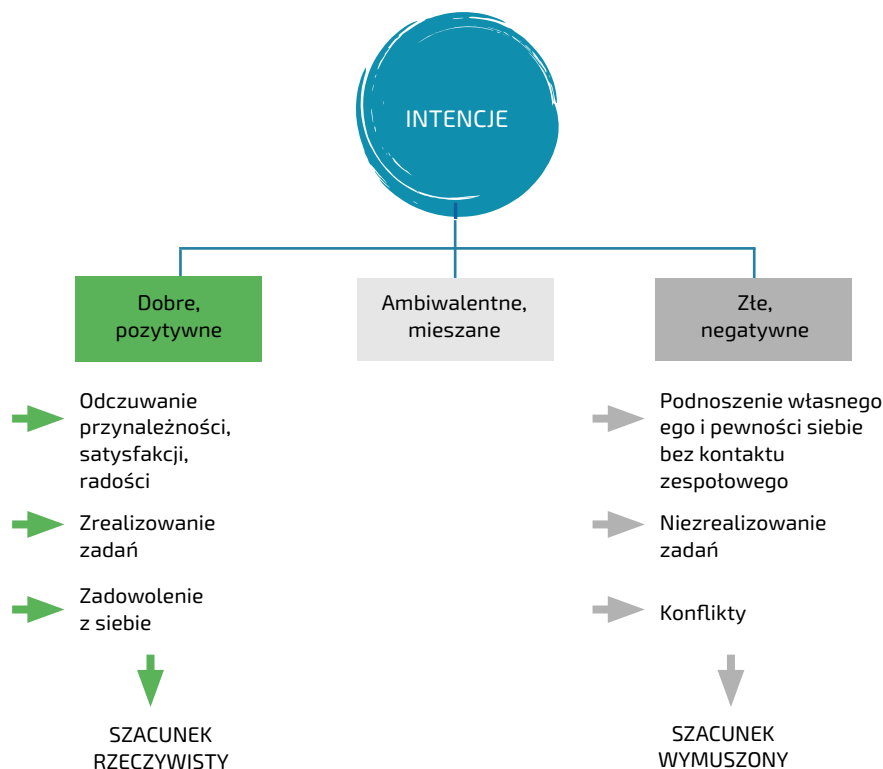
- ◆ nie lubię nauczyciela,
- ◆ nie lubię przedmiotu, programu, ćwiczeń,
- ◆ nie lubię grupy, zespołu.

W efekcie uczeń rezygnuje ze współpracy, wycofuje się.

Należy zauważyć, że za większość niepowodzeń w kontaktach uczeń–nauczyciel, zawodnik–trener odpowiedzialna jest osoba dorosła. Proces zmiany intencji z negatywnych na pozytywne jest stosunkowo trudny. Aby zmienić kierunek intencji, należy wyzbyć się chęci pouczenia, radzenia, czyli wzmocnienia własnego ego. Należy pozostawić dziecko z własnymi przekonaniem, racjami, emocjami i odczuciami. Proces ten powinien się charakteryzować pełną tolerancją, akceptacją poglądów i wad ucznia. Pozostawiając go z własnymi przemyśleniami, przyczyniamy się do uruchomienia przez niego dialogu wewnętrznego. Podkreślić należy, że tworzenie prawidłowych relacji opiera się na słuchaniu drugiej osoby, która ma prawo do swojego zdania i swojej racji.

Przedstawiony proces budowania intencji obrazuje, jakie są następstwa uruchomienia intencji pozytywnych, negatywnych i mieszanych. Dziecko, odczuwając pozytywne intencje nauczyciela, doświadcza przyjemności z przynależności do grupy, satysfakcję i radość ze wspólnej realizacji zadań oraz wzajemnego zrozumienia. Jego myślenie jest ukierunkowane na dobro zespołu. W ten sposób powstaje między nauczycielem i uczniem wzajemny szacunek nazywany rzeczywistym lub prawdziwym.

Rysunek 4. Proces uruchomienia intencji

Źródło: opracowanie własne.

Analogicznie nauczyciel bez empatii, który kieruje się złymi intencjami, a realizację zadań wymusza poprzez zastraszanie, kształtuje nowe pokolenie na swój wzór, czyli nastawione na własne korzyści i swoje ego. W efekcie takich działań wobec takiego nauczyciela powstaje tzw. szacunek wymuszony, czyli warunkowany strachem.

3.2. Następstwa uruchomienia motywacji wewnętrznej i zewnętrznej w procesie edukacji

Motywacja to stan gotowości do podjęcia określonego działania, wzbudzony potrzebą procesów psychicznych i fizjologicznych, określający podłoże zachowań i ich zmian. Motywacją określamy również wewnętrzny stan człowieka mający

wymiar atrybutowy⁵⁹, dzięki któremu zostaje określony cel i zostają podjęte działania prowadzące do jego osiągnięcia. Inaczej motywację można zobrazować jako zjawisko, w którym uruchomiony zostaje motyw (wewnętrzny) prowadzący do podjęcia konkretnych czynności (rysunek 5).

W procesie pedagogicznym należy dążyć do równowagi motywacyjnej, która występuje wówczas, gdy motywacja wewnętrzna przewyższa motywację zewnętrzną.

- ♦ **Motywacja wewnętrzna** to stan gotowości do podjęcia działania wywołany wewnętrzną potrzebą realizacji własnych marzeń i celów. Prowadzi do odczuwania przyjemności, budowania kreatywności i umożliwia sprawdzenie siebie.
- ♦ **Motywacja zewnętrzna** to stan gotowości do podjęcia działania wywołany czynnikami zewnętrznymi lub chęcią uniknięcia kary. Najczęstszymi motywatorami zewnętrznymi w środowisku szkolnym są oceny, opinie i uwagi. Należy zaznaczyć, że motywatory zewnętrzne mogą się wyczerpać.
- ♦ **Demotywacja** jest osłabieniem motywacji prowadzącym do bierności i rezygnacji z realizacji wcześniej przyjętych celów i aspiracji. W rzeczywistości szkolnej to przede wszystkim pogorszenie wyników w nauce, zaniebywanie obowiązków i brak realizacji przyjętych planów. W relacjach międzyludzkich osoba zdemotywowana najczęściej unika kontaktów z ludźmi.

Zuchora wykazał, iż podstawowym zadaniem oświaty i wychowania staje się rozwijanie motywacji wewnętrznej, samokształcenie, rozwijanie zdolności do dynamicznego i wielostronnego ujmowania rzeczywistości⁶⁰.

Zrozumienie zjawiska motywacji i umiejętność jej uruchamiania są kolejnymi krokami w metodzie IMOPEKSIS. Aby uruchomić u ucznia motywację wewnętrzną, należy go poznać, ustalić, jakie ma marzenia i plany, a następnie zachęcić go do ich realizacji. Istotne jest, aby pomóc dziecku wyzbyć się strachu, który blokuje podjęcie działań. Według Joanny Godeckiej, autorki książki *Przestań się zamartwiać*, „zapanowanie nad lękami i zmiana życiowej perspektywy to jeden z największych życiowych sukcesów”⁶¹. W nawiązaniu do tych słów uczeń w celu uruchomienia motywacji wewnętrznej powinien wyzbyć się lęków, zmartwień i skoncentrować się na wewnętrznych odczuciach i potrzebach oraz

⁵⁹ S. Borkowska, *System motywowania w przedsiębiorstwie*, PWN, Warszawa 1985, s. 11.

⁶⁰ K. Zuchora, *Wychowanie fizyczne naszych dni*, Sport i Turystyka, Warszawa 1974, s. 168.

⁶¹ J. Godecka, *Lęk przekuty w sukces*, „Newsweek Psychologia” 2020, nr 2, s. 25.

uruchomić dialog wewnętrzny. Włączenie motywacji wewnętrznej prowadzi do samorealizacji, budowania poczucia własnej wartości i skuteczności w podejmowanych inicjatywach.

Rysunek 5. Proces budowania motywacji wewnętrznej

Źródło: T. Huciński, K. Mikołajec, T. Wilczewski, *Współczesna pedagogika rodziców i nauczycieli w aktywności psychologicznej dziecka*, Akademia Edukacji Psychologii i Sportu, Kwidzyn 2019, s. 102.

Motywacja zewnętrzna jest powszechnie stosowana w systemie edukacyjnym minionego stulecia. Opiera się na stosowaniu nagród, ocen czy kar, które zaburzają prawidłową samoocenę dziecka, hamują samodzielność i ograniczają odczuwanie przyjemności z wykonywanej czynności na rzecz oczekiwanych korzyści. Zakłóca również proces poznawania siebie, swoich zainteresowań, talentów i predyspozycji. Co więcej, dążenie do zewnętrznych profitów zaburza dialog wewnętrzny i zniekształca obraz prawdziwych potrzeb. Uczeń, który realizuje program zajęć szkolnych pod naciskiem nauczyciela lub w celu uzyskania dobrej oceny, czy też pod presją rodzica, w efekcie źle będzie wspominać okres edukacji. Należy również podkreślić, że motywowanie zewnętrzne powoduje koncentrację na efekcie końcowym. Istotny jest nie sposób osiągania celu, ale samo jego osiągnięcie. W perspektywie długoterminowej takie zachowanie prowadzi do uzależnienia się od ocen i opinii osób trzecich, a w rezultacie – do dopasowywania się do ich oczekiwań.

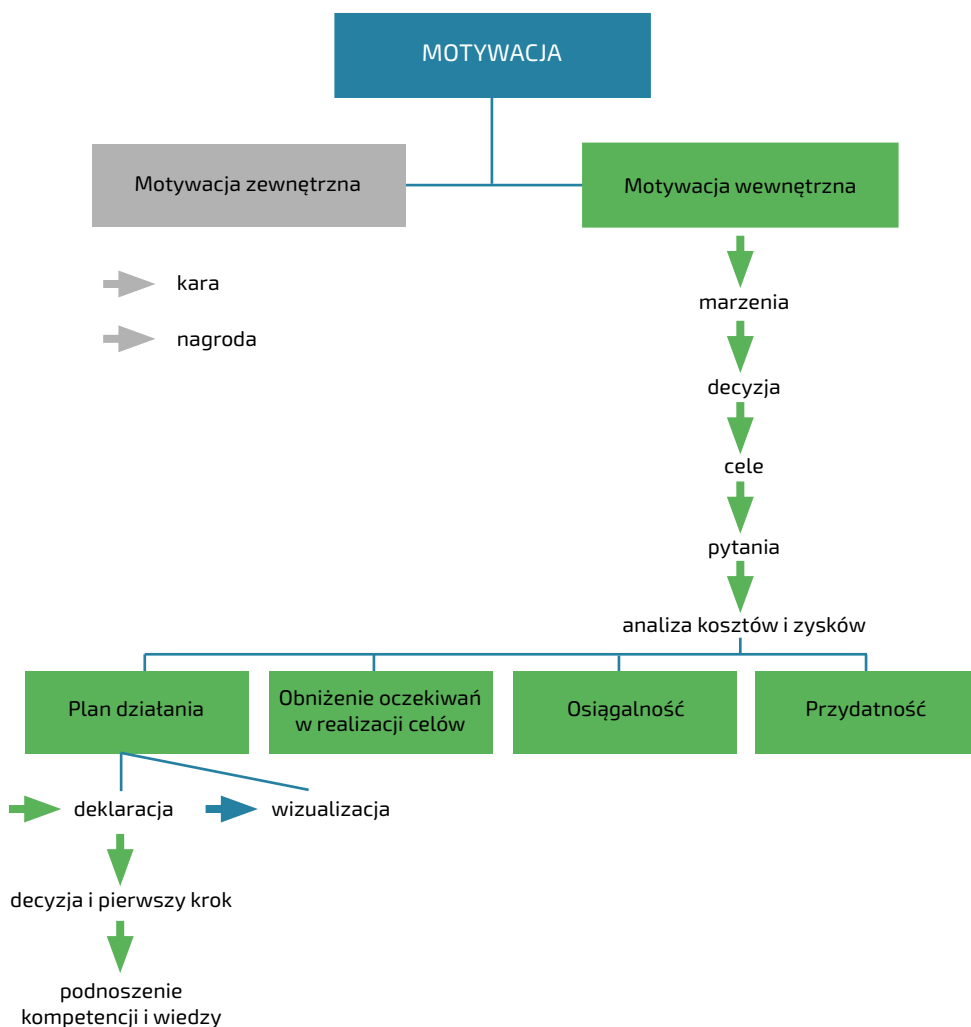
Według Osho „dziecku zabrania się posmakowania wolności. Kiedy bowiem pozna ono smak wolności, będzie nieustępliwe, asertywne, nie pójdzie na kompromis. Kiedy dziecko pozna smak wolności, już nigdy nie będzie organiczną częścią społeczeństwa, kościoła, organizacji społecznych czy politycznych. Pozostanie indywidualnością, pozostanie wolne i będzie rozsiewać wibracje wolności. Cała istota dziecka stanie się bramą wiodącą ku wolności”⁶². Społeczeństwa XXI wieku

⁶² R. Osho, *Księga dzieci. Nie bój się być sobą*, przeł. P. Karpowicz, Jacek Santorski & Co. Agencja Wydawnicza, Warszawa 2008, s. 82.

nie są przygotowane na „dzieci szukające wolności”, dlatego stworzony został system kar, nagród, ocen, aby uzależnić młodego człowieka, kontrolować go i sterować nim. W następstwie tego procesu budowanie motywacji zewnętrznej można zwizualizować następująco:

oceny - nagrody - pochwały - opinie - porównania - kary = zniewolenie, uzależnienie, depresja, brak spełnienia.

Rysunek 6. Proces uruchomienia motywacji

Źródło: T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 32.

Schemat na rysunku 6 przedstawia następstwa uruchomienia motywacji zewnętrznej i motywacji wewnętrznej. Wynika z niego, że w celu uruchomienia motywacji wewnętrznej należy określić własne potrzeby i marzenia, a następnie samodzielnie ustalić działania prowadzące do ich realizacji. Chcąc wprowadzić motywację wewnętrzną do procesu edukacji, proponujemy zwizualizować przyjęte zadania, tak aby uczeń samodzielnie dokonał analizy kosztów i zysków związanych z ich realizacją, a następnie ustalił własny plan działania i zadeklarował jego wykonanie. Proces wizualizacji powstaje w wyniku dialogu wewnętrznego, pytania zadane w nim samemu sobie przybliżają do osiągnięcia wyznaczonego celu. Powstaje wówczas odczucie zadowolenia z pozyskiwania dodatkowej wiedzy, umiejętności i kompetencji.

W odniesieniu do motywacji zewnętrznej zdarzają się sytuacje, gdy w opinii nauczycieli uczeń może być „przemotywowany”, inaczej – przeciążony. W myśl metody IMOPEKSIS „przemotywowanie” to źle poprowadzony proces formułowania zadań dla dziecka. Stawiane zadania są zbyt trudne lub jest ich za dużo, albo przekraczają potencjał dziecka, gdyż nie są jego własne, lecz narzucone przez jakiś czynnik zewnętrzny lub osobę.

3.3. Wpływ pewności siebie na skuteczność działań podejmowanych przez dziecko

Pewność siebie to uznanie swojej wartości; jest uwarunkowane zachowaniem równowagi psychospołecznej, czyli realnej oceny osiągalności ustalonych przez siebie celów i skuteczności własnych działań „tu i teraz” oraz zaplanowanych w przyszłości. Poczucie pewności siebie powinno być zrównoważone, nie za wysokie i nie za niskie.

Brak pewności siebie powoduje bierność, lęk, wahanie, które obniżają koncentrację oraz negatywnie wpływają na skuteczność działania i odczuwanie zadowolenia.

Zbyt duża pewność siebie (np. zadufanie w sobie) obniża zaś motywację do działania, do podejmowania wyzwań; osoba zbyt pewna siebie „na starcie czuje się zwycięzcą”. Nadmierna pewność siebie często wpływa na błędną ocenę sytuacji i swoich możliwości, co utrudnia optymalne przygotowanie, a w konsekwencji często prowadzi do porażki⁶³.

⁶³ T. Huciński, *Psychospołeczne uwarunkowania optymalnej gotowości sportowej w olimpiadzie*, Wyższa Szkoła Trenerów Sportu, Warszawa 2012.

W XXI wieku istotnym problemem w procesie edukacyjnym jest częsty brak pewności siebie uczniów, co niewątpliwie wpływa hamująco na ich rozwój. Dziecko rozpoczynające edukację w szkole w wieku siedmiu lat zdaniem Korczaka jest pewne siebie pod warunkiem, że miało zapewnioną „swobodę» i «wolność». Pierwsza z nich oznacza granicę obecności dziecka w świecie zewnętrznym, która w początkowych latach jest mała, a później stale rośnie. Natomiast druga rozumiana jako naturalny proces samorozwoju i samodoskonalenia to przejaw własnej woli, która nie może być narzucona z zewnątrz”⁶⁴. W związku z powyższym, jeżeli rozwój dziecka nie został zakłócony nadmierną ingerencją osób dorosłych, potrafi ono prawidłowo ocenić sytuację, obronić swoje zdanie oraz samodzielnie realizować swoje plany, a przede wszystkim potrafi odróżnić dobro od zła.

Zjawisko braku pewności siebie jest powszechne i nie dotyczy tylko dzieci, osobom dorosłym również jej brakuje. Istotnym elementem w kształtowaniu tej kompetencji jest praca nad sobą, czyli zrozumienie własnej wartości i uruchomienie motywacji wewnętrznej, które przekładają się na skuteczne działania, a tym samym na zdobywanie nowych umiejętności i wykorzystywanie już posiadanych.

W rzeczywistości szkolnej budowanie pewności siebie jest trudne – brakuje płaszczyzny, na której byłby wspierany ten proces. Dzisiejsza edukacja w Polsce skoncentrowana jest przede wszystkim na realizacji treści podstawy programowej, uczeń nie jest postrzegany holistycznie.

W raporcie UNESCO, przedłożonym przez Międzynarodową Komisję ds. Edukacji XXI wieku pod przewodnictwem Jacques’a Delors’a, podkreśla się, że edukacja powinna ogniskować się wokół czterech aspektów kształcenia: uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby żyć wspólnie; uczyć się, aby być⁶⁵.

W związku z powyższym należy określić, jakie zadania ma nauczyciel. Według Sebastiana Leitnera nie odpowiada on tylko za nauczanie ucznia, jego rola jest znacznie ważniejsza. Polega na kompleksowym zorganizowaniu podopiecznym odpowiednich warunków do zdobywania nowych umiejętności. Za przyswojenie wiedzy przez uczniów, tak aby wiadomości zostały utrwalone i były użyteczne, odpowiedzialni są również sami uczniowie, którzy powinni wiedzieć, w jaki sposób to zrobić⁶⁶. Jednak potrzebne są do tego odpowiednie umiejętności i kompe-

⁶⁴ K. Zuchora, *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 63.

⁶⁵ T. Maszczak, *Wychowanie przez rozwój*, Fundacja Centrum Edukacji Olimpijskiej, Warszawa 2015, s. 15.

⁶⁶ R. Kotarski, *Włam się do mózgu*, Altenberg, Warszawa 2017, s. 44.

tencje dziecka, przede wszystkim samodzielność w myśleniu i pewność siebie oraz brak lęku przed podejmowaniem samodzielnych decyzji.

W kształtowaniu pewności siebie należy uwzględnić, że ocena poczucia pewności siebie każdego człowieka powinna wynikać z jego wiedzy o samym sobie i ze świadomości posiadanych kompetencji, a nie z odczuwanych nastrojów czy emocji. Aby zbudować w dziecku pewność siebie, powinniśmy wzmocnić jego zaufanie do samego siebie, do podejmowanych przez nie decyzji, przekonań i działań. W tym celu należy umożliwić mu praktyczne sprawdzenie swoich predyspozycji, talentów i zdolności, co powinno przynieść sprawne i efektywne rozwiązania podjętych zadań.

Zalecaną formą pracy edukacyjnej są warsztaty, podczas których dziecko ma możliwość wykorzystania swoich umiejętności oraz przeżycia efektów własnych decyzji i działań. Inną polecaną praktyką dydaktyczną jest metoda wzajemnego nauczania lub studium przypadków. Dzięki zastosowaniu wymienionych wyżej form pracy uczeń pozbędzie się lęku przed podjęciem działania, nauczy się także podejmować ryzyko oraz przyjmować odpowiedzialność za własne rozwiązania. W praktyce dziecko z odpowiednim poziomem pewności siebie samo zgłosi się do odpowiedzi lub poprowadzenia zajęć i nawet jeśli popełni błędy, samodzielnie przeanalizuje sytuację, wyciągnie wnioski i uzyska wyższy poziom pewności siebie, bez względu na opinie innych.

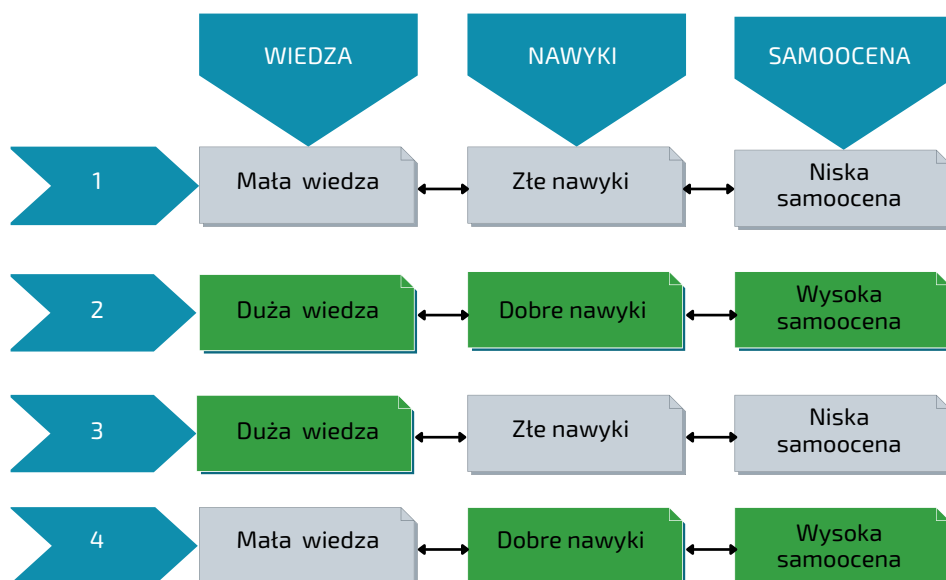
Proces budowania pewności siebie dziecka mogą wzmocnić odpowiednie zachowania nauczyciela, np. uznanie racji i pomysłów dziecka czy wiara w jego sukces. Zostanie wówczas uruchomiona u dziecka wizualizacja przyjętego celu. Następnie powinno ono zdobyć wiedzę i umiejętności oraz ustalić działania niezbędne do realizacji przyjętego celu. Nastrój dziecka i otaczające je środowisko wpłyną na doświadczenie przez nie sukcesu lub porażki w realizacji obranego celu. W rezultacie nawet w sytuacji porażki dziecko pokona negatywne emocje, zdobędzie nowe umiejętności i zwiększy pewność siebie. W procesie budowania pewności siebie ucznia można zastosować efekt Pigmaliona. Stanowi on odmianę samospełniającej się przepowiedni, zidentyfikowanej po raz pierwszy przez socjologa Roberta K. Mertona. Efekt Pigmaliona pokazuje, jak znaczący wpływ na tworzenie rzeczywistości mają ludzkie oczekiwania związane np. z atrakcyjnością fizyczną, klasą społeczną, rasą, płcią czy rodzeństwem⁶⁷. Zjawisko polega na spełnianiu się pozytywnego oczekiwania wobec kogoś, ponieważ to pozytyw-

⁶⁷ R. Rosenthal, L. Jacobson, *Pigmalion w klasie*, Holt, Rinehart and Winston, Nowy Jork 1968, s. 16.

ne oczekiwanie sami sobie wytworzyliśmy. Można aktywnie przygotowywać się na nadejście tego, czego oczekujemy, tak by móc cieszyć się tym, co się pojawi, i dobrze to wykorzystać⁶⁸.

Zastosowanie efektu Pigmaliona w procesie edukacji pomogłoby w nakierowywaniu dziecka na osiągnięcie sukcesu. Jednak w polskiej szkole nie jest to częstą praktyką, ponieważ nauczyciele z reguły oceniają uczniów i wyrażają subiektywne opinie na ich temat, co wpływa niekorzystnie na skuteczność współpracy. Procesem odwrotnym do efektu Pigmaliona jest efekt Golema, czyli dziecko uzyskuje informację wskazującą na poniesienie porażki, wyrażaną w słowach, „nie próbuj”, „nie uda ci się”, „jesteś za głupi, żeby to zrozumieć”. Z reguły osoby stosujące efekt Golema kierują się złymi intencjami, są skoncentrowane na sobie i dominuje w nich chęć wzmacniania własnego ego. Każdy nauczyciel, trener, rodzic powinien kontrolować swoje zachowania, aby unikać stosowania efektu Golema w kontakcie z dzieckiem.

Rysunek 7. Czynniki wpływające na samoocenę

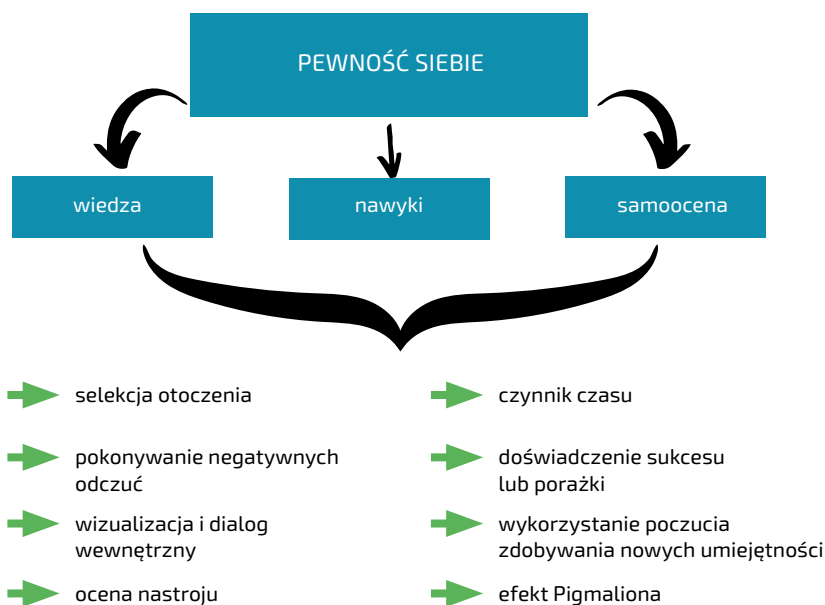

Źródło: T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 34.

⁶⁸ A. Murawska, *Edukacja jako troska o nadzieje człowieka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, s. 71.

W procesie budowania pewności siebie ważne miejsce zajmuje samoocena. Rysunek 7 obrazuje czynniki mające na nią wpływ. W znacznym stopniu o naszej samoocenie decyduje zdobyta wiedza, umożliwiającą właściwą ocenę otoczenia, swoich umiejętności i talentów, własnego nastroju i emocji, a także umiejętność przeprowadzenia dialogu wewnętrznego. Uruchomienie dialogu wewnętrznego prowadzi do przemyśleń, analizy, wizualizacji i planowania dalszych działań edukacyjnych. Regularna refleksja nad sobą wpływa na rozwój pewności siebie. Doświadczenia uzyskane w wyniku przeżytego sukcesu lub porażki dostarczają nam nowej wiedzy i umiejętności, dzięki czemu czujemy przyjemność i spełnienie (rysunek 8).

Rysunek 8. Proces budowania pewności siebie

Źródło: T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 40.

3.4. Rola emocji w życiu człowieka

Emocja to stan znacznego poruszenia umysłu. Emocje charakteryzują się tym, że pojawiają się nagle, zawsze łączą się z pobudzeniem somatycznym i mogą mieć dużą intensywność, ale są przejściowe. Emocje uruchamiają się na skutek

zewnętrznego bodźca, często są ukrywane, gdyż zachowanie emocjonalne nie jest popularne. Jednak przeżywanie, wyrażanie i rozumienie własnych emocji umożliwia pracę nad sobą, a rozumienie emocji osób trzecich ułatwia funkcjonowanie w społeczeństwie. Obserwacja swoich emocji pozwala zauważyć, jakiego rodzaju emocje towarzyszą człowiekowi w różnych sytuacjach, np. w drodze do sukcesu. Jest to sposób na uzyskanie wiedzy o samym sobie.

Podczas odczuwania emocji występują zwykle zmiany somatyczne, ekspresje mimiczne oraz nie zawsze racjonalne zachowania. Rozróżniono emocje przyjemne i przykre, w zależności od doznawanych odczuć, oraz silne i słabe, w zależności od natężenia. Zakłada się, że reakcja emocjonalna rozwija się równoległe z procesem spostrzegania lub przypominania, a jej rodzaj jest zależny od interpretacji osoby odczuwającej emocję⁶⁹.

Emocje można rozpoznać według schematu:

1. Trudna emocja (np. lęk przed publicznym wystąpieniem).
2. Opór (nie chcę się tak czuć!).
3. Analiza (ratunku, co mam zrobić?).
4. Utożsamienie (moment, w którym emocja zawłaszcza człowieka i staje się on jej zakładnikiem).

Aby ten naturalny proces stał się kontrolowalny i akceptowalny, należy wysłuchać jego przekazu⁷⁰.

Huciński zaproponował podział emocji na cztery główne typy:

- ♦ **Emocja gniewu i złości** – emocje terażniejszości, oddziałują na człowieka tu i teraz. W drodze kształtowania odpowiednich przekonań należy doprowadzić do sytuacji, w której pochodne gniewu i złości będą oczywistym procesem, nad którym należy panować. W efekcie kolejne działania zostają zrealizowane na fundamencie nowej, pozytywnej myśli.
- ♦ **Emocja strachu i lęku** – emocje przyszłości, przejawiane są względem sytuacji, która może się wydarzyć w zbliżającym się czasie. Strach powinien zostać przyjęty naturalnie, bez wprowadzania niepokoju i lęku, powinien być rzeczywisty. Planowane szczegółowo działania pozwalają na zmierzenie się z sytuacją bez emocji, która początkowo wywoływała lęk.

⁶⁹ D. Doliński, *Mechanizmy wzbudzania emocji, Ekspresja emocji. Emocje podstawowe i pochodne. Emocje, poznanie i zachowanie*, w: *Psychologia – podręcznik akademicki*, t. 2, J. Strelau (red.), GWP, Gdańsk 2000, s. 321.

⁷⁰ J. Godecka, *Lęk przekuty w sukces...*, s. 26.

- ♦ **Emocja smutku i żalu** – emocje przeszłości, zazwyczaj wywołane wspomnieniami, które mają odbicie w terażniejszości. Smutek należy przeżyć bez obwiniania siebie. Pomocnym działaniem w omawianej sytuacji jest przeprowadzenie dialogu wewnętrznego z nastawieniem na zbudowanie nowej, pozytywnej wizji kolejnego działania.
- ♦ **Emocja radości i szczęścia** – emocje terażniejszości, przejawiają się poprzez zadowolenie i przyjemność. Znamienne jest to, że najczęściej błędów człowiek popełnia pod wpływem tej grupy emocji. Rozprężenie, brak koncentracji i racjonalnego myślenia osłabiają skuteczność w kolejnych działaniach. Pojawia się przekonanie „mnie się wszystko należy”, „wszystko mi się uda” i w konsekwencji traci się gotowość do działania.

W rzeczywistości szkolnej uczniowie każdego dnia odczuwają liczne emocje i jest to normalne zjawisko. Jednak niepokojące jest to, że u dzieci przeważają emocje przykre, np. niepokój i lęk przed uzyskaniem złej oceny lub uwagi.

Według Zuchory „dzisiejsza szkoła opiera swój system nauczania na stawianiu stopni i proponuje uczniom grę, w której nagradza się za udział, pracowitość i stosowanie się do zasad. W ten sposób przekazuje w najlepszym razie wiedzę o życiu, zamiast uczyć wiedzy życiowej. Premią w grze szkolnej są lepsze lub gorsze oceny. (...) Jednak wydaje się, że stopnie i zarządzanie strachem mają małą skuteczność”⁷¹. Problem stanowią również błędy w komunikacji nauczyciela z uczniem – wówczas u ucznia pojawia się negatywne nastawienie do nauczyciela. W pierwszym odruchu uczeń stosuje uniki, np. siada w ostatniej ławce, spóźnia się i opuszcza lekcje. W konsekwencji postrzega siebie w złym świetle, zaniża swoją samoocenę, stwierdzając: „to nie dla mnie”, „nie nadaję się do tego”, „zostawię to lepszym od siebie”⁷². Liczne odczuwane przez ucznia emocje są pochodną lęku. Tym samym można stwierdzić, że strach przed działaniem stanowi wspólny mianownik dla wstydu, wątpliwości, frustracji, zazdrości, poczucia winy, nieufności, bezradności itp.⁷³

Bardzo ważnym elementem w relacjach międzyludzkich jest prawidłowe zarządzanie emocjami. Umiejętność ta pozwala rozpoznać własne wewnętrzne odczucia, a także zrozumieć odczucia innych osób. Rozpoznanie i zrozumienie

⁷¹ K. Zuchora, *Wychowanie fizyczne jako pomoc dziecku w tworzeniu własnego wartościowego życia*, w: *Praktyczny i teoretyczny wymiar aktywności fizycznej i sportu dla wszystkich*, J. Nowocien, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2015, s. 169.

⁷² J. Godecka, *Lęk przekuty w sukces...*, s. 26.

⁷³ Tamże, s. 25.

emocji innych osób jest możliwe dzięki wysłuchaniu rozmówcy i zadawaniu odpowiednich pytań; umiejętność ta jest szczególnie przydatna w pracy z uczniem. Zdolność obserwacji, rozumienia i wyrażania emocji wpływa na skuteczną komunikację. Dzieci z reguły wyrażają swoje potrzeby przez emocje, dlatego tak ważne jest, aby nauczyciel potrafił prawidłowo je odczytać, zrozumieć i dostosować do nich sposób nauczania. Według Zuchory „dziecko z pasją uczy się tego, co je zaciekało, zwłaszcza wtedy, kiedy nauczanie odbywa się przez grę, emocje powodują, że zajęcia umysłowe sprawiają dziecku przyjemność, a rozwiązanie zadania jest natychmiastową nagrodą za włożony wysiłek. Emocje nie tylko otwierają dziecko na wiedzę o świecie i innych ludziach, lecz przede wszystkim kierują jego uwagę na samego siebie. Pod wpływem emocji ujawnianych w grze lub zabawie dziecko uczy się samo przez się”⁷⁴.

Według Hucińskiego zarządzanie emocjami dziecka to zrozumienie jego potrzeb i podjęcie następujących działań⁷⁵:

- ◆ rozpoznanie emocji dziecka, np. agresji, pośpiechu, działań zachowawczych czy chęci zabawy,
- ◆ zrozumienie emocji, np. agresja – jestem gotowy rywalizować, spójrz na mnie; pośpiech – nie czekajmy, zróbmy to teraz,
- ◆ dostosowanie zadań indywidualnych i grupowych do realizowanego programu,
- ◆ prawidłowe zarządzanie interakcją – informacjami zwrotnymi,
- ◆ panowanie nad własnymi emocjami,
- ◆ obserwacja rozwoju dziecka i kontrola swoich emocji w sytuacjach trudnych.

Jednak aby zarządzać emocjami dziecka, należy przede wszystkim opanować umiejętność zarządzania sobą, czyli:

- ◆ poznać siebie (odkryć własne talenty i mocne strony),
- ◆ wypracować pewne przydatne zachowania i nawyki,
- ◆ akceptować i rozumieć samego siebie,
- ◆ przyjąć postawę empatyczną i uruchomić umiejętność słuchania,
- ◆ odrzucić złe emocje,
- ◆ realizować trudne zadania,
- ◆ uruchomić sprawność myśli i prowadzić dialog wewnętrzny.

⁷⁴ K. Zuchora, *Reforma leży w charakterze szkoły. Wychowanie jako stanowienie o sobie*, w: *Szkolne wychowanie fizyczne w dobie reform edukacyjnych*, J. Nowocień (red.), AWF Warszawa 2014, s. 59.

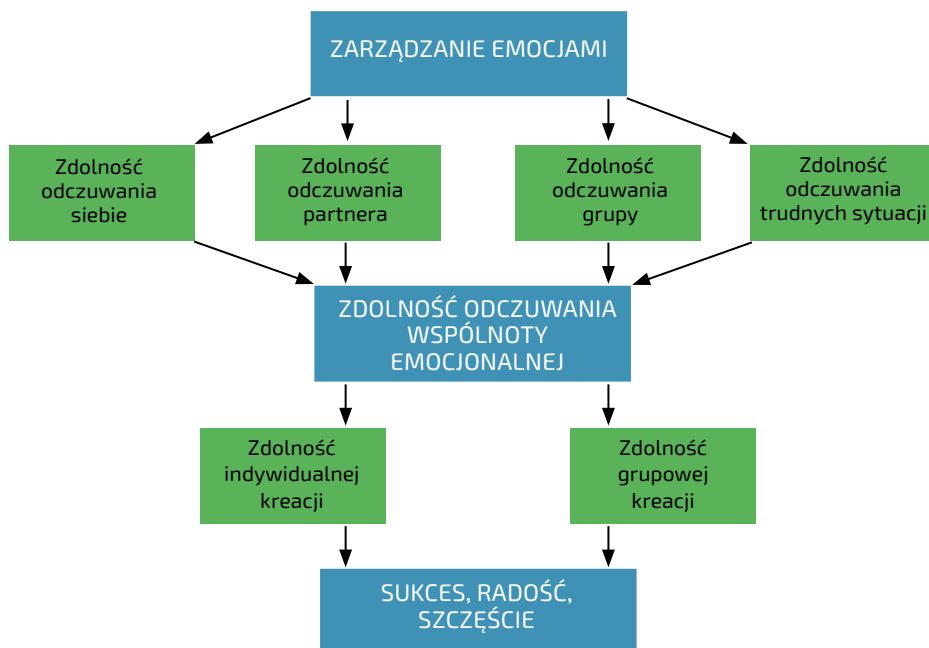
⁷⁵ T. Huciński, *Imopeksis...*, s. 39.

Po wprowadzeniu w życie powyższych propozycji istnieje możliwość zbudowania satysfakcjonujących relacji z wychowankami i innymi osobami.

Poza tym warto podkreślić, że umiejętne zarządzanie emocjami poprawia jakość naszego życia, potrafimy wówczas:

- ◆ samodzielnie i kreatywnie myśleć,
- ◆ unikać konfliktów, żyć w zgodzie z otoczeniem i samym sobą,
- ◆ odkrywać swoje talenty i potencjał, a także pokonywać słabości,
- ◆ nie reagować na pochlebstwa i nie ulegać uzależnieniom,
- ◆ budować poprawne relacje z bliskimi.

Rysunek 9. Proces zarządzania emocjami

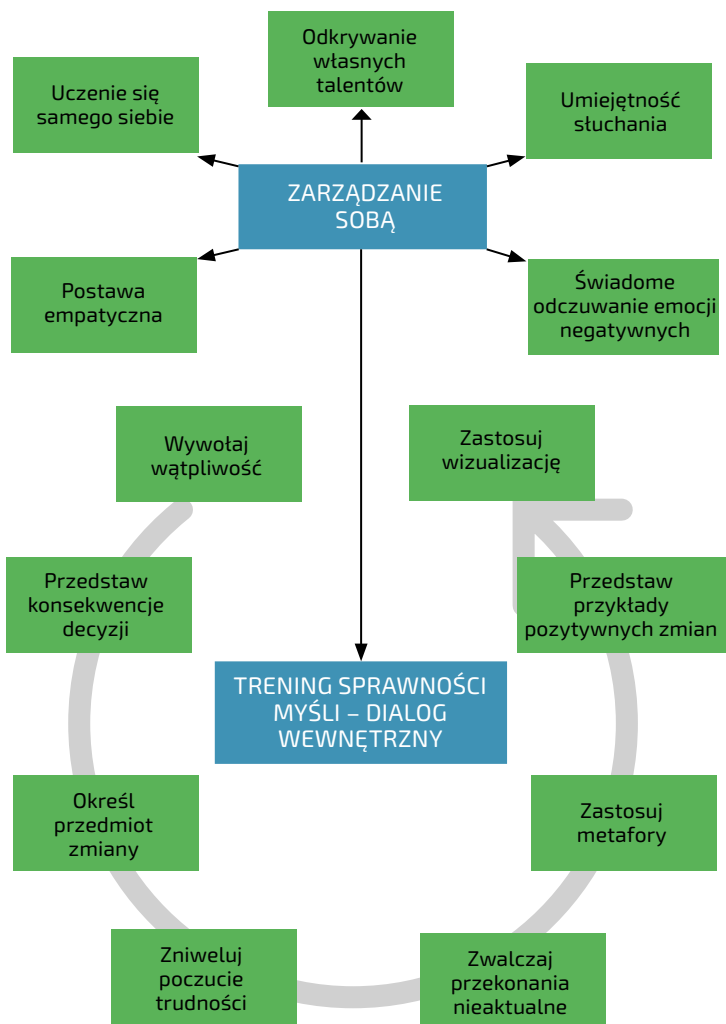

Źródło: T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 41.

Rysunek 9 obrazuje proces zarządzania emocjami, przedstawia, jakie umiejętności nabywamy w wyniku prawidłowego zarządzania nimi oraz jak wpływa to na tworzenie relacji społecznych. Poprzez opanowanie umiejętności rozumienia samego siebie, grupy oraz właściwego zachowania w sytuacji nieznanej, trudnej, wymagającej opanowania i racjonalnego myślenia budujemy zdolność

odczuwania wspólnoty emocjonalnej, która znacząco wpływa na skuteczność procesu edukacyjnego. W wyniku zastosowania przedstawionych działań istnieje możliwość dalszego samorozwoju, a w efekcie – osiągnięcia sukcesu, radości i szczęścia.

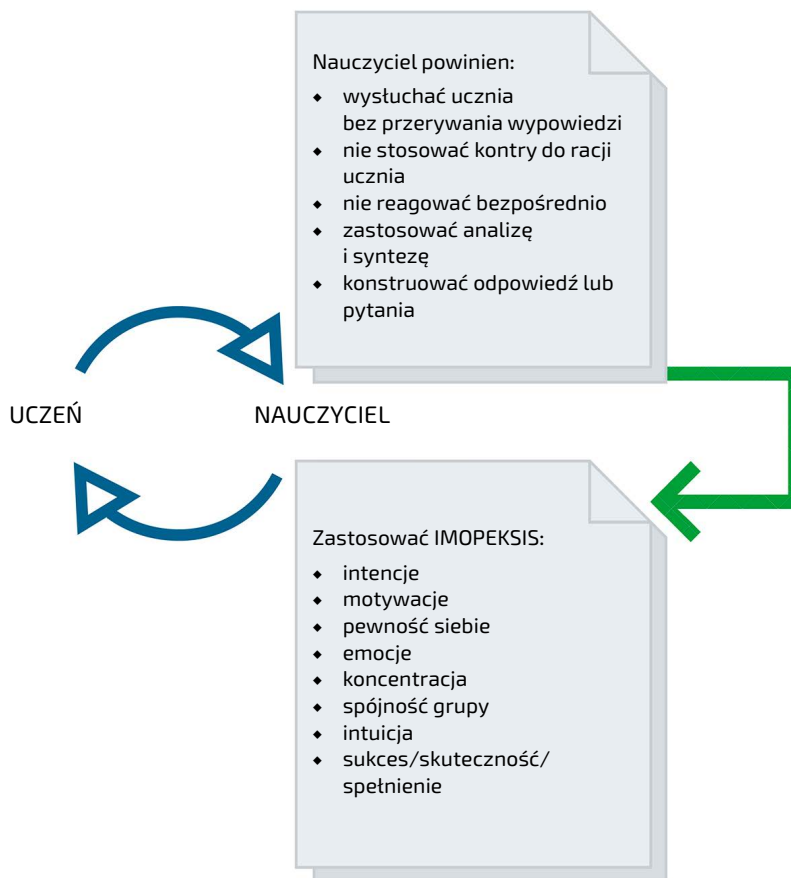
Rysunek 10. Proces zarządzania sobą

Źródło: T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 52.

W odniesieniu do rzeczywistości szkolnej skuteczność procesu edukacji jest m.in. uzależniona od kompetencji nauczyciela. Wśród licznych kompetencji, które powinien posiadać, istotne miejsce zajmuje umiejętność zarządzania własnymi emocjami. Przedstawiony graficznie na rysunku 10 model obrazuje, jakie efekty przynosi właściwe zarządzanie sobą. Uruchomienie treningu myśli i dialogu wewnętrznego, pozwala uświadomić sobie konsekwencje podejmowanych wyborów i decyzji. Dzięki temu pojawia się możliwość zmian oraz możliwość określenia przedmiotu tych zmian. Zostają wówczas zniwelowane zaistniałe trudności oraz następuje aktualizacja planu działań. Jednak skuteczność tego procesu uwarunkowana jest gotowością do zmian.

Rysunek 11. Schemat konstruktywnej komunikacji

Kontrolowanie emocji i zarządzanie nimi nie tylko wpływają na dobre samopoczucie i dają możliwość rozwoju, ale przede są podstawą prawidłowej komunikacji. Mając na celu doskonalenie tej umiejętności, poprzez właściwe zarządzanie emocjami należy powstrzymać chęć ingerencji w sytuację, którą stworzył uczeń. Często pierwsza reakcja spowodowana jest brakiem odporności emocjonalnej. Bardzo łatwo popełnić błąd w sytuacji, gdy emocje przysłaniają racjonalne myślenie. Prawidłowa reakcja jest możliwa, gdy zostaną zaakceptowane doświadczane emocje oraz dokonana ich analiza. W pierwszej kolejności należy rozważyć, w jaki sposób konsekwencje podejmowanych decyzji wpłyną na daną sytuację. Następnie oceniane zostaną sposoby działania dopasowane do oczekiwań odbiorców. Kolejny krok to rozpoznanie oczekiwań i potrzeb dziecka oraz wypracowanie zgody i synergii we wspólnym działaniu. Ostatni etap to rozpoznanie własnych odczuć i ustalanie planu postępowania w celu osiągnięcia sukcesu komunikacyjnego. Na rysunku 11 przedstawiono relację ucznia z nauczycielem oraz wskazano w niej, jakie zachowania nauczyciela wpływają na skuteczność komunikacji.

3.5. Wpływ koncentracji na skuteczność procesu edukacyjnego

Koncentracja to zjawisko polegające na skupieniu uwagi i skierowaniu jej na określoną myśl, przedmiot, zagadnienie, wydarzenie, sytuację oraz na utrzymaniu tego stanu w czasie. Skuteczność działania zależy od tego, w jakim stopniu wykorzystana zostanie zdolność koncentracji.

We współczesnym modelu szkoły, w którym lekcja trwa 45 minut, istotne jest, aby nauczyciel znał mechanizmy regulujące poziom koncentracji swoich wychowanków i wykorzystywał je w czasie lekcji. Koncentracja jest bowiem umiejętnością skupiania uwagi na konkretnej czynności przy jednoczesnym świadomym i celowym unikaniu wszelkich dystraktów⁷⁶. Jest to kluczowy czynnik psychospołeczny umożliwiający efektywne wykonanie pracy umysłowej lub fizycznej w czasie lekcji i poza nią. Im wyższy poziom koncentracji, tym większa efektywność wykonywania zadań, a im większa efektywność, tym więcej zadań można zrealizować w krótszym czasie. Koncentracja to składowa umiejętności skupienia się na jednym zadaniu i wykonania go do końca. Naukowcy proponu-

⁷⁶ N. Minge, K. Minge, *Koncentracja*, Formsoft, Wrocław 2016, s. 6.

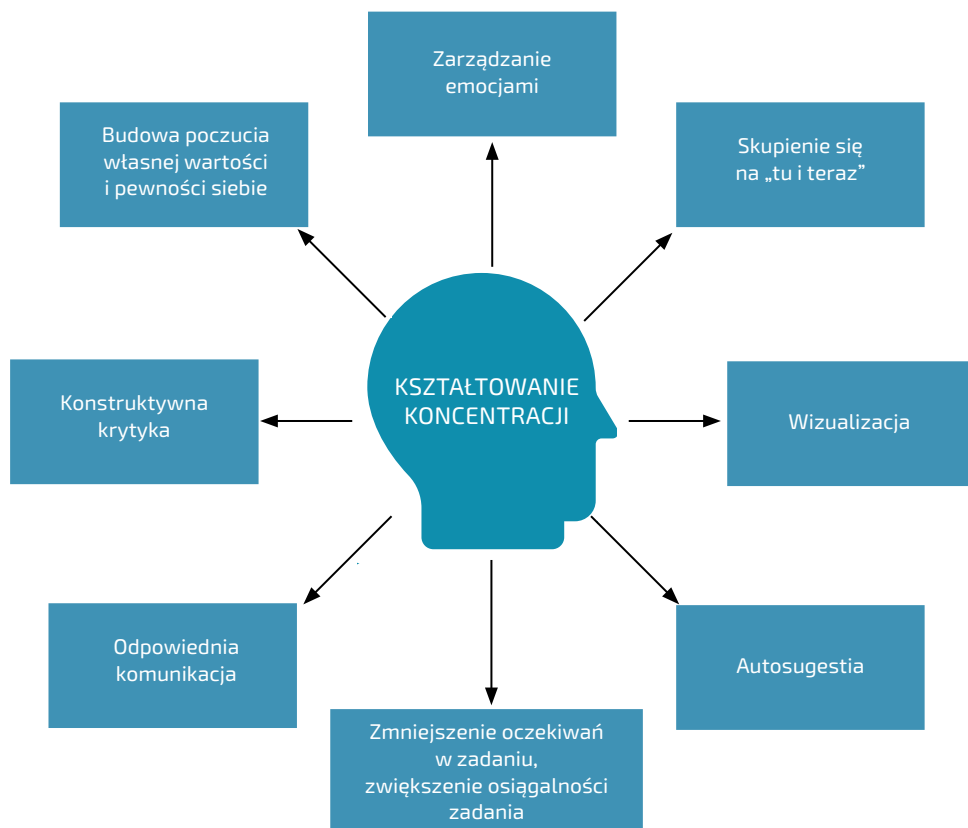
ją różne sposoby doskonalenia koncentracji, według Hucińskiego efekt można uzyskać, gdy⁷⁷:

- ◆ zwizualizowany zostanie sukces na każdym etapie działania,
- ◆ dostosowane zostaną zadania do potrzeb i zainteresowań ucznia,
- ◆ jasno zostaną sformułowane zadania i cele (bez zbędnych tłumaczeń),
- ◆ uruchomiona zostanie motywacja wewnętrzną poprzez indywidualizację zadań,
- ◆ umiejscowione zostaną zadania „tu i teraz”,
- ◆ zmniejszone zostaną oczekiwania w realizacji zadań,
- ◆ dokonana zostanie konstruktywna krytyka działań, wynikająca z analizy przyczyn, a nie oceny skutków,
- ◆ udzielne zostaną informacje zwrotne, poprzez odsyłanie ucznia do własnych przemyśleń i pomysłów, zostanie on w ten sposób zachęcony do dialogu wewnętrznego,
- ◆ utrzymana zostanie niepewność co do uzyskania dobrego efektu pracy,
- ◆ usunięte zostaną negatywne myśli i inne destruktory z otoczenia, w którym uczeń pracuje,
- ◆ zbudowany zostanie zespół, poprzez wykorzystanie informacji o stylach zachowań (Extended DISC),
- ◆ zastosowany zostanie efekt Pigmaliona, czyli zostanie zbudowane przekonanie o osiągnięciu sukcesu i skuteczności działań.

Budowanie koncentracji to proces, którego można się nauczyć. Aby to zrobić, należy w pierwszej kolejności opracować plan działania według powyższych punktów. Efekty realizacji planu, w tym polepszenie koncentracji uwagi, przyspieszenie procesu nauczania oraz dyscyplina, pojawią się samoistnie, naturalnie. W celu doskonalenia procesu edukacji byłoby wskazane, aby uczeń uzyskał wysoki poziom koncentracji, ponieważ im ten poziom jest wyższy, tym większa staje się efektywność wykonywanych zadań, a im większa efektywność realizacji zadań, tym lepsze efekty i osiągnięcia w krótszym czasie.

Na rysunku 12 przedstawiono proces kształtowania koncentracji. Można zauważyć, jak bardzo jest złożony i jak wiele czynników środowiskowych wpływa na skuteczność działań ucznia. Dziecko, które znajduje się w przypiływie emocjonalnym, „uniesieniu” (*flow*), to dziecko bezproblemowe, całkowicie oddane realizacji powierzonych zadań.

⁷⁷ T. Huciński, *Imopeksis...*, s. 67–68.

Rysunek 12. Proces kształtowania koncentracji

Źródło: T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 74.

Zdolność osiągnięcia przez ucznia wysokiego stanu koncentracji prowadzi do wzmocnienia poczucia własnej wartości i pewności siebie oraz prawidłowego zarządzania emocjami, skupienia się na „tu i teraz”. Poprzez uruchomienie wizualizacji, autosugestii, konstruktywnej krytyki czy poprawnej komunikacji zostanie zbudowana koncentracja, która podnosi skuteczność i efektywność działań.

Należy pamiętać, że uczeń nie rozwinię koncentracji jedynie przez rozwiązywanie zadań zaplanowanych przez nauczyciela. Przede wszystkim zależy ona od kondycji psychofizycznej ucznia w danej chwili. Nauczyciel w trakcie zajęć powinien sprawnie zarządzać procesem koncentracji, tak aby lekcja odbywała się w regularnych cyklach, poziom koncentracji i obciążenia fizycznego powinny występować naprzemiennie.

W celu doskonalenia koncentracji można na początku zajęć zaproponować zadania najprostsze i ułożyć je tak, aby uczestnik samodzielnie podnosił ich trudność. Kolejny sposób to zaplanowanie w czasie zajęć rozwiązywania zadań wyrównawczych i progresywnych. Dzięki zróżnicowanej trudności zadań każdy uczeń będzie miał możliwość uruchomienia maksymalnej koncentracji, a w celu jej utrzymania można również przygotować zadania zgodne z zainteresowaniami ucznia.

Poziom koncentracji dziecka zależy od stopnia jego zainteresowania zadaniem oraz zaangażowania w realizację wyznaczonych celów⁷⁸. Huciński wyróżnił trzy rodzaje takich celów:

- ♦ **związany z uzyskaniem dobrego wyniku** – dla części uczniów najbardziej motywujący. Jednocześnie wpływ ucznia na osiągnięcie tego celu jest umiarkowany, gdyż osiągnięcie go jest uzależnione do wielu czynników, np. pogody czy wyników innych uczniów. Uczniowie kierujący się celami zorientowanymi na wynik często są niecierpliwi, działają w pośpiechu oraz mają potrzebę kontrolowania tego, co się dzieje;
- ♦ **związany z wykonaniem** – realny, lecz niełatwy do osiągnięcia, przez co stanowi wyzwanie dla ucznia. W tym przypadku uczeń koncentruje się na poprawieniu własnych osiągnięć. Cele stawiane w taki sposób zależą od samego ucznia i nauczyciela, a zaletą celów związanych z wykonaniem jest ich elastyczność, czyli możliwość modyfikacji w trakcie treningu. Uczniowie nastawieni na ich wykonanie często zmieniają pierwotnie ustalone plany;
- ♦ **związany z procesem** – oznacza koncentrację na pojedynczym działaniu, a nawet na jego określonych elementach. Uczeń skupia się na poprawnym wykonaniu zadania z dbałością o najmniejsze szczegóły, dokładność i terminowość. Przy takim podejściu zwiększa się koncentracja ucznia. Praca zorientowana na pojedyncze elementy zwiększa precyzję wykonania całego zadania. Osiąganie tego typu celów można stymulować technikami treningu mentalnego, np. techniką wizualizacji. Uczniowie mający na celu realizację danego procesu nie wyrażają nadmiernych emocji, dobrze czują się sami ze sobą lub w małych grupach.

⁷⁸ T. Huciński, *Imopeksis...*, s. 76.

3.6. Zwiększenie efektywności działań grupy dzięki jej spójności

Spójność grupy – „podstawowym wymogiem pracy zespołowej jest ukierunkowanie wysiłków wszystkich członków zespołu w jedną stronę”⁷⁹. Spójność zespołu to zbiór czynników, które powodują, że uczestnicy pozostają w grupie i współpracują ze sobą w jej obrębie. Spójność jest elementem, który wpływa na efektywność działań, a w praktyce objawia się tendencjami do trzymania się razem podczas dążenia do realizowania wspólnych celów i zadań. Natomiast działania zespołu ustalane są na podstawie wspólnych wartości i systemu zasad. Wyzwalają podobne zainteresowania, dostarczają tematów rozmów i powodują wzajemne docenianie się oraz integrują grupę we wspólnym spędzaniu wolnego czasu, poczuciu humoru i przeżywaniu radości⁸⁰. W spójnym zespole występują silne więzi emocjonalne o charakterze społecznym, takie jak empatia, tolerancja, szacunek i przyjaźń. Zuchora uważa również, że indywidualny sukces osiąga się poprzez współpracę z innymi, a zwycięstwo indywidualne nabiera znaczenia, kiedy staje się faktem akceptowanym społecznie⁸¹.

Huciński wskazuje, że więzi emocjonalne powstają w sytuacjach, gdy w zespole występuje:

- ◆ wizualizacja sukcesu na każdym etapie działania,
- ◆ zrozumienie indywidualnego znaczenia każdego członka zespołu,
- ◆ myślenie potrzebami członków grupy/partnerów,
- ◆ wspólne podejmowanie decyzji,
- ◆ współpraca i współodpowiedzialność w działaniu,
- ◆ zrozumienie sporów i konfliktów,
- ◆ samorealizacja działania w obrębie grupy,
- ◆ poznanie partnerów z grupy i zespołu.

W związku z powyższym, aby uzyskać spójność działania zespołu klasowego, należy zwiększyć obszar działalności poza realizację podstawy programowej. Spójność grupy przejawia się we współpracy w działaniach i dążeniu do

⁷⁹ P. Riley, *Zwycięzca w każdym z nas*, Centrum Kreowania Liderów, Katowice 1993, s. 16.

⁸⁰ H. McGrath, H. Edwards, *Trudne osobowości. Jak radzić sobie ze szkodliwymi zachowaniami innych oraz własnymi*, Wydawnictwo Rebis, Poznań 2010, s. 257.

⁸¹ K. Zuchora, *Wychowanie fizyczne jako pomoc dziecku w tworzeniu własnego wartościowego życia*, w: *Praktyczny i teoretyczny wymiar aktywności fizycznej i sportu dla wszystkich*, J. Nowocięń, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2015, s. 169.

wspólnych celów, w wykonywaniu wynikających z nich zadań, a przede wszystkim w poprawnych relacjach międzyludzkich w grupie. Przynależność do zespołu mającego wspólny cel nie buduje jeszcze jego spójności.

Spójność grupy istnieje wtedy, gdy w zespole występują zgodność i akceptacja poglądów w sprawach zasadniczych, zróżnicowanie pełnionych ról, wzajemne zaufanie i swobodna wymiana myśli, a „wniesienie wkładu we wspólny sukces staje się ważniejsze niż bycie niezastąpionym jako jednostka”⁸². Prawdopodobieństwo stworzenia takiej grupy istnieje, gdy stworzymy środowisko szkolne, w którym uczniowie będą odczuwali wsparcie i zrozumienie nauczyciela, a po zakończonych zajęciach pojawi się u nich zadowolenie i potrzeba realizacji kolejnych zadań.

Jim Collins pisał: „Osoby bardziej dojrzałe po osiągnięciu sukcesu otwierają okna i mówią: «To jest sukces całego zespołu». A jak ponoszą porażkę, biorą lustro i pytają: «Jaki miałem na to wpływ? Jakie mogę wyciągnąć wnioski na przyszłość?». Osoby niedojrzałe po osiągnięciu sukcesu wezmą lustro i wykrzyczą z radością: «To ja». A jak doświadczą porażki, otworzą okno i obarczą odpowiedzialnością innych: «To wy»”⁸³.

W praktyce budowanie spójnego zespołu klasowego należy rozpocząć od stworzenia przyjaznego środowiska w celu podejmowania wspólnych decyzji, wyznaczania celów i podejmowania działań prowadzących do ich realizacji. Poza tym istotne jest, aby każdy uczeń miał świadomość, że jest częścią grupy, dla której ma szczególną wartość. W spójnej grupie nie powinny występować odróżniające się od całości podgrupy. Jednak warunkiem zbudowania spójności grupy jest tolerancja dla odmienności drugiego człowieka. Jest to umiejętność, której można się nauczyć, jednak w pierwszej kolejności należy zrezygnować z oceniania innych. Nauczyciel powinien być w tym obszarze wzorem do naśladowania. Zrozumienie odmienności drugiego człowieka to podstawa do zbudowania prawidłowych relacji i wspólnych inicjatyw. Kolejny czynnik decydujący o spójności grupy to zachowania empatyczne. Nauczyciel kierujący się empatią nie skrytykuje dziecka, natomiast zastanowi się, dlaczego dziecko zachowało się niewłaściwie, popełniło błąd, i jak może mu pomóc. Działając empatycznie, nie zauważymy błędów i potknięć drugiej osoby. Szkoła powinna być miejscem, w którym szacunek do drugiego człowieka jest fundamentalną wartością. Nauczyciel natomiast powinien szanować poglądy i decyzje uczniów, wykazując dla nich zrozumienie, budować prawidłowe relacje, uzyskując w ten sposób uznanie

⁸² P. Riley, *Zwycięzca w każdym...*, s. 16.

⁸³ T. Sobierajski, *Oswajanie porażki*, „Newsweek Psychologia” 2020, nr 2, s. 20–22.

i szacunek. Zbudowanie w zespole klasowym wzajemnej akceptacji, zrozumienia i uznania pełnionych ról jest sukcesem wychowawczym.

Kształtowanie spójności zespołu klasowego jest procesem złożonym i wymaga samokontroli nauczyciela. Budując spójność grupy, należy systematycznie modyfikować metody pracy na lekcji. Jednym ze sposobów prowadzących do uzyskania spójności grupy jest umożliwienie kilku uczniom odpowiedzi na jedno pytanie i wzajemne jej uzupełnianie. Każdy, kto zna odpowiedź i chce rozwiązać zadanie lub po prostu pomóc, może podejść do tablicy i włączyć się do pracy. Praktyka ta buduje wzajemne zaufanie i prawidłowe relacje oraz integruje i podnosi poczucie bezpieczeństwa nawet tych uczniów, którzy pozostali w ławkach.

Nauczyciel w sytuacjach trudnych, takich jak spory i konflikty, powinien reagować sprawiedliwie i ze zrozumieniem, aby żadna ze stron nie miała poczucia krzywdy i tak aby proponowane rozwiązanie było zadowalające dla każdej ze stron. Rozwiązaniem może być zaproponowanie uczniom samodzielnego rozstrzygnięcia swoich sporów, podczas gdy nauczyciel pełni jedynie funkcję mediatora, który odsyła strony do swoich racji. Kształtując mechanizm spójności, należy również pamiętać, aby pedagog podkreślał pozytywne aspekty realizacji koncepcji pracy zespołowej, niezależnie od osiąganego wyniku. Uczniowie odczuwają wówczas, że są częścią procesu, a ich wzajemna zależność przyczynia się do osiągnięcia sukcesu.

3.7. Rola intuicji w podejmowaniu decyzji

Intuicja to przekonanie nieoparte na świadomym rozumowaniu ani świadomym przypomnieniu, twórczy domysł, przeczucie. Intuicja to stan, w którym wewnętrzny głos podpowiada, jaką podjąć decyzję, jakiego dokonać wyboru. Jest to zdolność, którą posiada każdy człowiek, lecz nie każdy potrafi ją uruchomić. To rodzaj wewnętrznego przewodnika, który może nam pomóc w podejmowaniu decyzji. Jest zbiorem naszych doświadczeń, przeżyć sukcesów i porażek.

W praktyce intuicję można wytłumaczyć poprzez cytát: „Patrzył na świat oczami dziecka, które odrzuciło wszystkie książki i na własne pytania szukało własnych odpowiedzi – jedynie prawdziwych”⁸⁴.

Istnieją osoby, dla których zmysły odgrywają najważniejszą rolę. Mózg poprzez zmysły rejestruje wszystkie zjawiska świata, w którym żyje człowiek; część zapisanych „danych” trafia do świadomości, a część do podświadomości. Kiedy

⁸⁴ M. Nurowska, *Sergiusz Czesław Jadwiga*, Warszawa 2013, s. 30.

człowiek korzysta z zasobów świadomości – myśli, analizuje, rozważa lub wspomina. Kiedy korzysta z zasobów podświadomości, to ona „przemawia” do niego, czerpiąc ze swoich źródeł i zapisanych „danych”.

Badania nad intuicją obejmują bardzo szeroki obszar. Rozpatrywana jest w aspekcie skuteczności działań w wyniku przeżytych wcześniej doświadczeń lub jako „dar” i kontakt z „absolutem”. Istnieje również podgląd, że intuicją posługują się wyłącznie osoby kreatywne, które uruchamiają swój szósty zmysł. Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o istotę intuicji, ponieważ zjawisko to jest wpisane w naturę człowieka, która obejmuje elementy fizjologiczne, duchowe i psychologiczne.

Huciński wskazuje, że aby uruchomić intuicję, należy⁸⁵ (rysunek 13):

- ◆ skierować myśli na wybraną sytuację, a nie na samego siebie,
- ◆ działać na podstawie motywacji wewnętrznej,
- ◆ znać własną wartość i być pewnym siebie,
- ◆ zauważyć pojawiające się sygnały,
- ◆ uruchomić dialog wewnętrzny,
- ◆ kontrolować emocje,
- ◆ kierować się dobrymi intencjami,
- ◆ czuć się bezpiecznie,
- ◆ uzyskać stan wysokiej koncentracji *flow*.

Natomiast jako czynniki zaburzające uruchomienie intuicji wymienia:

- ◆ stereotypy myślowe, przekonania i porównania,
- ◆ bezmyślne wykonywanie poleceń innych,
- ◆ oczekiwanie nagrody za działanie,
- ◆ zaburzenia dialogu wewnętrznego,
- ◆ zaburzenia emocjonalne,
- ◆ działanie w wielu obszarach jednocześnie,
- ◆ niskie poczucie pewności siebie i własnej wartości,
- ◆ udział w konfliktach i sporach,
- ◆ poczucie odrzucenia i izolacji,
- ◆ złą kondycję fizyczną⁸⁶.

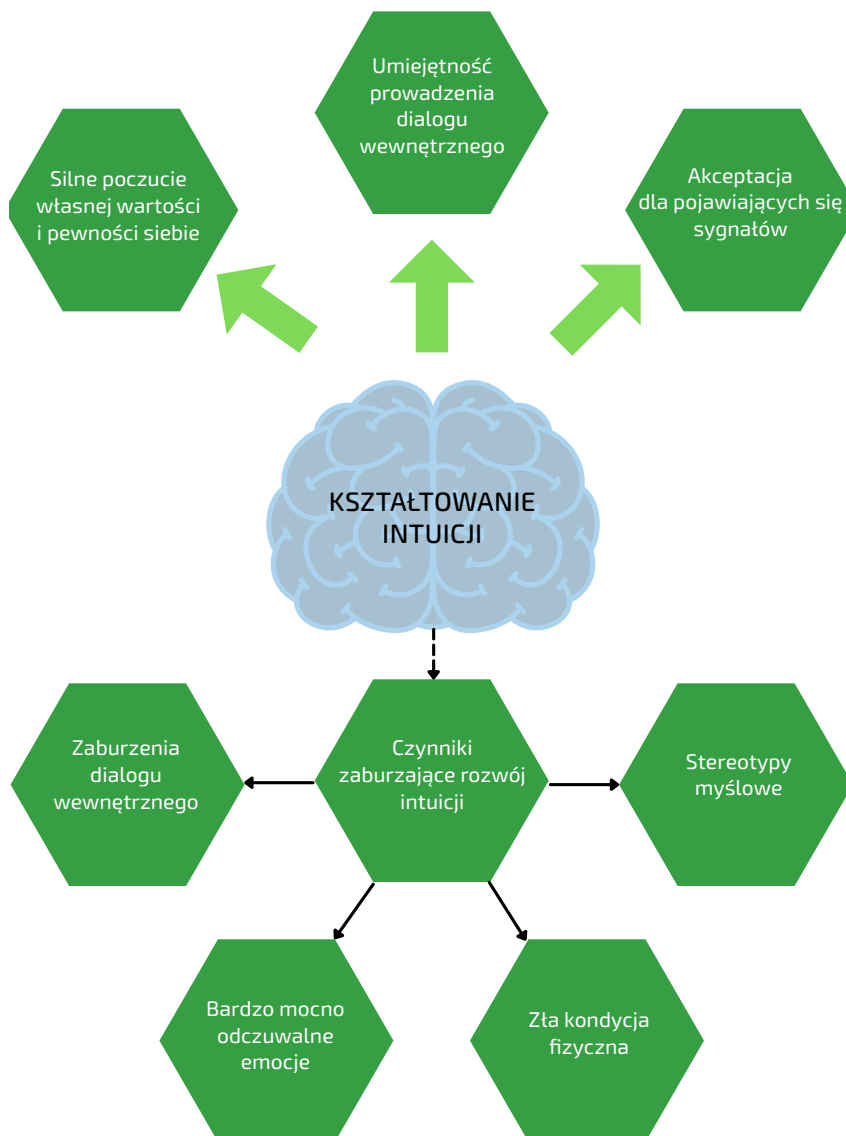
Uruchomienie własnych pokładów intuicji jest ostatnim elementem metody IMOPEKSIS na drodze do osiągnięcia szczęścia i spełnienia. Kompleksowa

⁸⁵ T. Huciński, *Imopeksis...*, s. 81–82.

⁸⁶ Tamże, s. 82–83.

praca nad własnym rozwojem prowadzi do uzyskania wewnętrznej i zewnętrznej harmonii, pozwala odczuć stan samozadowolenia, spełnienia, skuteczności i sukcesu.

Rysunek 13. Proces kształtowania intuicji

Źródło: T. Huciński, *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 84.

Proces kształtowania intuicji jest uwarunkowany czynnikami środowiskowymi – im środowisko wokół dziecka jest bardziej otwarte i uczłowieczone, a działania spontaniczne, tym większa szansa na podjęcie przez dziecko prób doświadczania nowych rzeczy, a w efekcie na budowanie własnego doświadczenia. Poznawanie i doświadczanie przez odkrywanie buduje u dziecka samodzielność, a towarzyszące temu odczucia są ekscytujące, nowe. Właśnie takich wrażeń ludzie często poszukują przez całe swoje życie. Jeśli stworzymy dziecku środowisko do zrównoważonego rozwoju, to istnieje duże prawdopodobieństwo, że będzie ono wykorzystywać intuicję w swoich działaniach.

3.8. Sukces, skuteczność i spełnienie jako efekt działań prowadzących do realizacji celu

Sukces, skuteczność, spełnienie to efekty działań na najwyższym poziomie możliwości jednostki w celu spełnienia jej marzeń i pragnień, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi pomiędzy wszystkimi płaszczyznami życia. Sukces to stan zamierzony, zrealizowany w ciągu określonego czasu. Proces kontrolowania psychospołecznej skuteczności, która często prowadzi do sukcesu, zależy od zrozumienia dla innych osób, od uruchomienia względem nich pozytywnych intencji oraz od włączenia optymalnej motywacji⁸⁷.

Skuteczność w działaniu i spełnienie w drodze do sukcesu są od lat przedmiotem rozważań naukowców. Tadeusz Huciński jako trener prowadzący zespoły sportowe na poziomie mistrzowskim wykorzystywał wielowymiarową analizę regresji, dzięki której stworzył modelowe równanie opisujące zależność skuteczności i efektywności działań w rywalizacji na najwyższym poziomie. Porównywał je także z psychologicznymi wskaźnikami testu przymiotnikowego Gougha. Na podstawie uzyskanych doświadczeń poddano badaniom wytypowane cechy osobowościowe, które w widoczny sposób korelują z odniesieniem sukcesu sportowego. Ponadto podjęto próbę skonstruowania przydatnego modelu efektywności działań, biorąc pod uwagę cechy osobowościowe ocenione za pomocą testu.

W rezultacie wyboru zmiennych zgodnie z analizą testu według Fischera skonstruowano model (formułę) opierający się na pięciu spośród 37 skal testu

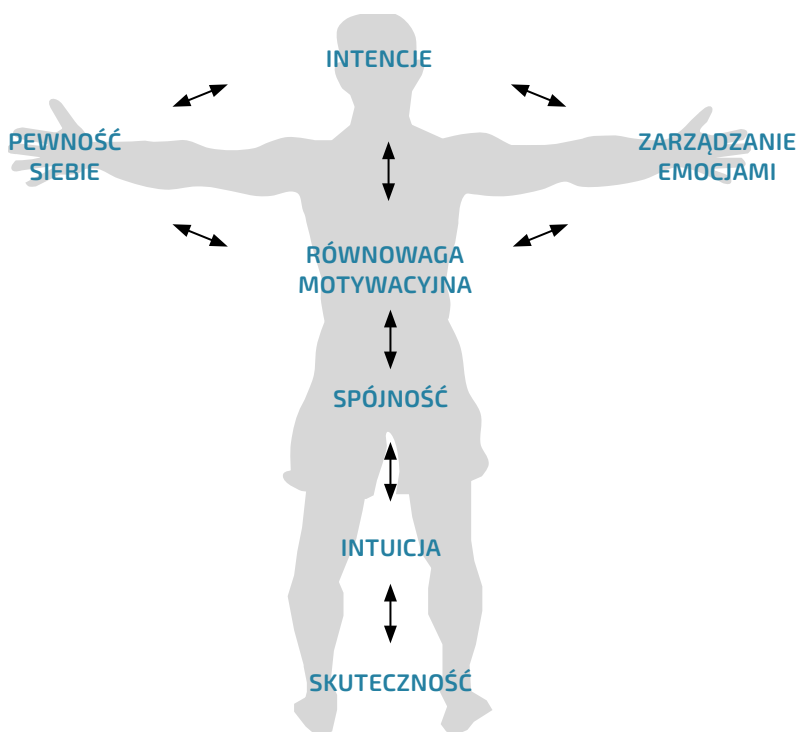
⁸⁷ T. Huciński, A. Połaniecka, A. Kühnl-Kinel, *Nauczanie w koszykówce dzieci i młodzieży. Wiedza, umiejętności i kompetencje przyszłych olimpijczyków*, Koszalin 2014, s. 12–13.

Gougha, które mają istotny wpływ na osiągnięcie mistrzostwa sportowego. Na tej podstawie opracowano następujące równanie:

Skuteczność działań =

- ◆ $0,29 + 0,05^*$ (potrzeba zmian),
- ◆ $0,07^*$ (potrzeba zwrócenia się o radę),
- ◆ $0,06^*$ (orientacja na obronę własnej autonomii),
- ◆ $0,04^*$ (potrzeba zrozumienia siebie i innych),
- ◆ $0,07^*$ (potrzeba kontaktów heteroseksualnych)⁸⁸.

Rysunek 14. Model metody IMOPEKSIS

Źródło: opracowanie własne.

⁸⁸ T. Huciński, *Naukowe podstawy osiągnięcia sukcesu sportowego kobiet*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2013, s. 122.

Oznacza to, że skuteczność działań człowieka warunkuje potrzeba zmian, potrzeba zwrócenia się o radę, obrona własnej autonomii, potrzeba zrozumienia siebie i innych oraz potrzeba kontaktów heteroseksualnych. Przedstawiona formuła stanowi podstawę teoretyczną stwierdzenia, że w sferze psychospołecznej człowieka znajdują się obszary szczególnie ważne dla pedagoga. Autorzy zakładają, że przedstawione treści przyczynią się do przemyśleń i refleksji Czytelników, finalnie wpłyną na poprawę procesu edukacji, a nowoczesny nauczyciel przyswoi i wdroży w codziennej praktyce metodę IMOPEKSIS.

Rozdział 4 | Komunikacja nauczyciela z uczniem jako droga do samodzielności i samozadowolenia dziecka

Według definicji komunikacja to „przekazywanie informacji”, jednak stwierdzenie to jest dużym uproszczeniem. Komunikacja to bardzo złożony proces, który warunkuje prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Skuteczna komunikacja wpływa na jakość życia w sferze psychicznej i społecznej, przyczynia się do osiągnięcia sukcesów, a także pośrednio wpływa na rozwój samodzielności i samozadowolenia oraz rozwój człowieka.

4.1. Teoria okresów sensytywnych

W celu zobrazowania tworzenia procesu komunikacji należy uwzględnić to, że umiejętność ta rozwija się przez całe życie. Jednak na każdym etapie rozwojowym przebiega w inny, zróżnicowany sposób. Aby świadomie realizować proces edukacyjny, należy dokładnie przeanalizować wiedzę dotyczącą rozwoju społecznego człowieka w jego ontogenezie. To, w jaki sposób nauczyciel, pedagog będzie przekazywał treści programowe, w dużej mierze zależy od wieku jego podopiecznych. Sposoby, metody pracy należy dopasować do okresów rozwojowych człowieka, uwzględniając zalety i wady występujące na danym etapie

życia. W rozwoju dziecka można zaobserwować pewne krytyczne okresy, podczas których szybciej reaguje ono na bodźce środowiskowe⁸⁹.

Okresy wrażliwe, zwane też okresami krytycznymi albo sensorywnymi, to fazy rozwojowe, w których – jak potwierdzają liczne badania naukowe – dzieci wykazują szczególną zdolność do rozwinięcia konkretnej umiejętności, funkcji ciała czy umysłu. Okres sensorywny to czas, w którym organizm jest szczególnie wrażliwy na bodźce ważne dla rozwoju określonej funkcji. Istnienie okresów wrażliwych zaobserwowano pod koniec XIX wieku. Badania w tym obszarze prowadziła wybitna włoska lekarka i pedagog Maria Montessori (przedstawiona w rozdziale drugim); wkład w podstawy teoretyczne „okresów sensorywnych” mieli również uczeni z Rosji. W latach 70. XX wieku badania na ten temat podejmowała m.in. Maria Przetacznik-Gierkowska – jej zdaniem nazwę „okresy krytyczne” wypiera termin „okresy sensorywne”, gdyż dokładniej przedstawia najczęstsze rzeczywiste sytuacje. Nie każda faza sensorywna jest zarazem fazą krytyczną, stanowiącą okres szczególnie wzmożonej gotowości jednostki do reagowania na określone bodźce⁹⁰.

Empirycznie potwierdzono istnienie takich okresów optymalnych dla rozwoju poszczególnych funkcji, zarówno w sferze emocjonalno-społecznej, jak i w sferze intelektualnej, z czym m.in. wiąże się rozróżnianie etapów rozwojowych⁹¹.

Okresy sensorywne obejmują czas od fazy prenatalnej do 20. roku życia, kiedy człowiek osiąga dojrzałość w sensie wychowawczym, przy czym najintensywniejsza wrażliwość rozwojowa towarzyszy dziecku do 12. roku życia. Mniej więcej w tym wieku młody człowiek zaczyna dorastać i kończy się większość okresów sensorywnych. Fernando Corominas rozpatruje rozwój człowieka w trzech obszarach (na trzech poziomach): materialnym, intelektualnym i wolitywnym (związany z kształtowaniem woli). W każdym z tych obszarów zaznacza się inny stosunek tego, co wrodzone (przekaz genetyczny), do tego, co można zmieniać, kształtować, rozwijać poprzez uczenie się⁹². Okazuje się, że rodzice i wychowawcy największy wpływ mają na obszar związany z kształtowaniem woli, gdyż

⁸⁹ T. Huciński, P. Lenik, A. Połaniecka, T. Wilczewski, *Kompetencje psychospołeczne dzieci i młodzieży w nauczaniu umiejętności techniczno-taktycznych w koszykówce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 12.

⁹⁰ M. Przetacznik-Gierkowska, M. Tyszkowa, *Psychologia rozwoju człowieka, zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 72–73.

⁹¹ M. Żebrowska, *Teorie rozwoju psychicznego*, w: *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, M. Żebrowska (red.), PWN, Warszawa 1980, s. 146.

⁹² F. Corominas, *Wychowywać dziś*, Wydawnictwo Apostolicum, Żąbki k. Warszawy 2006, s. 31.

tutaj presja środowiska jest ponadtrzykrotnie większa niż wpływ genów. Bazując na tym założeniu i obserwując zestawienie okresów sensorywnych, dochodzimy do wniosku, że w wieku szkolnym możemy skutecznie pracować nad cechami charakteru takimi, jak odpowiedzialność, wytrwałość, pracowitość⁹³.

Każda, nawet najdrobniejsza czynność, której dziecko pragnie doświadczyć w okresach sensorywnych, na stałe zapisuje się w jego połączeniach neuronalnych i staje się swoistą bazą do nabywania bardziej zaawansowanych umiejętności w przyszłości⁹⁴. Przykładem może być okres sensorywny przypadający na opanowanie chodzenia, występujący między 10. a 15. miesiącem życia dziecka. W tym czasie dziecko samo uczy się chodzić, nikt nie musi mu pokazywać, co powinno robić, bo całe jego ciało „chce” chodzić, potrzebuje tego; jedynym wymogiem jest to, by miało wzór do naśladowania, żeby widziało, jak chodzi jego matka⁹⁵.

Dziecko między 1. a 4. rokiem życia jest w stanie nauczyć się języka ojczystego albo kilku języków bez wysiłku, naturalnie, ponieważ znajduje się w okresie sensorywnym związanym z mową. Kiedy wszystkie jego zmysły dążą do zdobycia tej funkcji, uczy się mimowolnie, jak w zabawie, opanowując język obcy tak dobrze jak jego rodzimy użytkownik⁹⁶.

W obszarze rozwoju wrażliwości na muzykę należy podkreślić, że rozwija się ona w pierwszej kolejności, wcześniej od umiejętności mówienia; całe ciało dziecka predysponowane jest wówczas do słuchania i tworzenia muzyki (najpierw rozwija się słuch, a potem mowa). Okres sensorywny właściwy dla rozwoju wrażliwości na muzykę rozpoczyna się cztery miesiące przed narodzeniem, w łonie matki, i trwa do 2. lub 3. roku życia, przy czym podstawowe znaczenie ma wówczas pierwsze 12 miesięcy⁹⁷.

Według Wygotskiego nauczanie powinno być zawsze „nauczaniem rozwijającym”, wyprzedzać rozwój, koncentrować się na tych umiejętnościach dziecka, które nie są jeszcze w pełni dojrzałe, tj. nie funkcjonują samodzielnie, ale które mogą rozwinąć się pod wpływem dorosłych. „Nauczanie jest tylko wtedy efektywne”⁹⁸.

⁹³ Tamże, s. 31.

⁹⁴ Por. S.J. Blakemore, U. Frith, *Jak uczy się mózg*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

⁹⁵ F. Corominas, *Wychowywać dziś...*, s. 39.

⁹⁶ Tamże, s. 31.

⁹⁷ Tamże, s. 46.

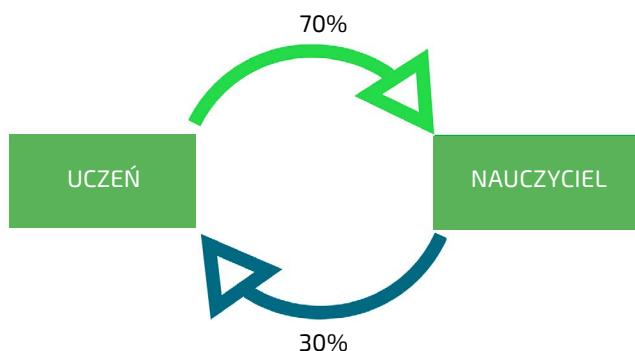
⁹⁸ L.S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, tłum. E. i J. Flesznerowie, PWN, Warszawa 1971, s. 362.

Empiryczne ustalenie sensytywnych i krytycznych okresów, które można by zarazem uważać za okresy optymalne dla nabywania danego rodzaju doświadczeń, jest niezwykle trudne do skorelowania z treściami podstawy programowej. Dotychczasowe badania eksperymentalne i obserwacje wykazują znaczne różnice indywidualne w tym zakresie oraz wpływ czynników społecznych i kulturowych na czas pojawiania się i długość trwania tych okresów⁹⁹.

4.2. Uwarunkowania skuteczności komunikacji nauczyciela z uczniem

Poszukiwanie nowych rozwiązań pedagogicznych ma na celu doskonalenie procesu edukacji dzieci i młodzieży. Fundamentem tego procesu jest prawidłowa komunikacja. Szczególny jej rodzaj to komunikacja z dzieckiem. Jeśli przebiega prawidłowo, to powstają między dzieckiem a nauczycielem pozytywne relacje. Warunkami skuteczności tej komunikacji są eliminacja przez nauczyciela chęci narzucania swojego zdania, nakazywania, udzielania porad i skoncentrowanie się na słuchaniu ucznia.

Rysunek 15. Proces skutecznej komunikacji nauczyciela z uczniem

Źródło: opracowanie własne.

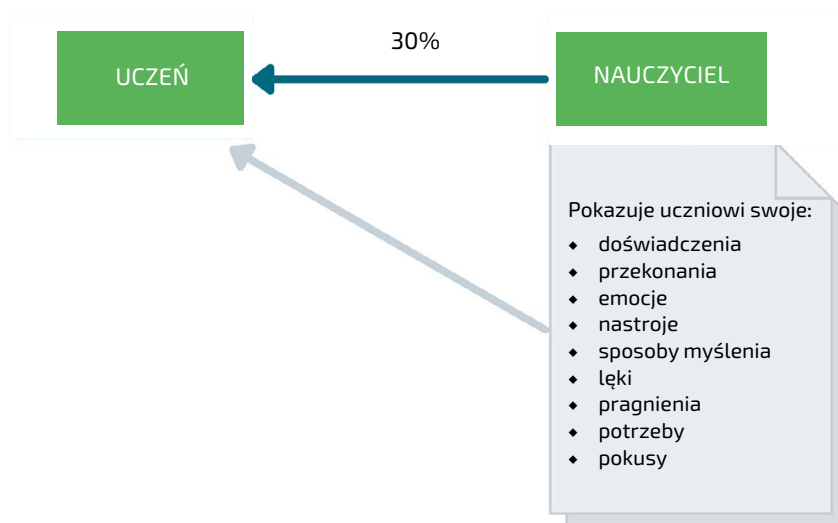
Rysunek 15 obrazuje komunikację nauczyciela z uczniem. Jeśli zainicjuje ją uczeń, to ma on przede wszystkim na celu przedstawienie jego własnych potrzeb i pragnień. Pomoc nauczyciela nie jest wówczas potrzebna, uczeń potrzebuje

⁹⁹ M. Przetacznik-Gierkowska, M. Tyszkowa, *Psychologia rozwoju człowieka...*, s. 72–73.

jedynie wysłuchania i przedstawienia samodzielnie zaplanowanych działań. Skuteczność ich realizacji jest w dużej mierze uwarunkowana motywacją wewnętrzną ucznia.

W sytuacji, gdy nauczyciel jako pierwszy rozpoczyna rozmowę z uczniem, zakłóca on jego myśli. Do tworzonego przez dziecko planu zostaje wówczas wprowadzona inicjatywa nauczyciela. Wywołuje to u dziecka naturalny opór, co wpływa na zmniejszenie skuteczności komunikacji. Poza tym gdy nauczyciel udziela porad, wskazówek, przenosi swoje doświadczenia, przekonania, upodobania, lęki, nastroje i pragnienia na ucznia. Dzieje się tak każdorazowo, gdy uczeń, zwracając się do nauczyciela, nie zostanie zachęcone do podjęcia samodzielnej decyzji i próby rozwiązania sytuacji (rysunek 16).

Rysunek 16. Przekazywanie przekonań nauczyciela uczniowi

Źródło: opracowanie własne.

Celem komunikacji nauczyciela z uczniem powinno być zachęcenie dziecka do przemyśleń i rozmowy z samym sobą, czyli do dialogu wewnętrznego, który uaktywni w nim kreatywność i samodzielność.

Według Zuchory odkrycie przez nauczyciela, że uczeń jest osobą, z wszystkimi należnymi z tego tytułu prawami i obowiązkami, przesuwa jego uwagę z odziaływań instrumentalnych na współobecność z wychowankiem jako kimś, kto

usiłuje przez doświadczenia zrozumieć świat i określić w nim swoje miejsce¹⁰⁰. Wskazuje to, jak ważna w rozwoju młodego człowieka jest jego samodzielność, bycie sobą, i jak bardzo zewnętrzny świat ma wpływ na kształtowanie osobowości dziecka, niejednokrotnie zniekształcając jego odczucia, marzenia i plany.

W związku z powyższym w trosce o umożliwienie dziecku samorozwoju przeanalizujmy słowa Osho: „Wszyscy żyliśmy tak, że nie wiemy, gdzie jesteśmy. Jesteśmy opróżnieni ze wszystkiego tak jak na początku życia. Teraz zbliża się śmierć. Pozwólmy temu dziecku na bycie wolnym od naszych wpływów. Jak możemy wpłynąć na chłopca? Możemy tylko upodobnić go do siebie, a przecież jesteśmy niczym. Dajmy mu szansę, by był sobą”¹⁰¹.

4.3. Dialog wewnętrzny jako droga do samodzielności dziecka

Maszczyk uważa, że „przemiany społeczne, kulturowe i edukacyjne dokonujące się we współczesnym świecie wpływają na proces kształcenia młodych pokoleń i ciągłego przeobrażenia systemów edukacyjnych. Nieustannej modyfikacji podlega obszar kompetencji zawodowych nauczycieli, oczekuje się od nich profesjonalizmu i wsparcia wychowanków w rozwoju z uwzględnieniem ich indywidualnych potrzeb i możliwości. Współczesny nauczyciel powinien być dla ucznia kimś więcej niż tylko przewodnikiem w zakresie wiedzy. Ważne jest dziś kształtowanie postaw, wartości i kompetencji uczniów odpowiadających europejskim standardom”¹⁰².

Niezbędne do realizacji powyższych celów są prawidłowe relacje między nauczycielem i uczniem, które warunkuje skuteczna komunikacja. Nauczyciel ma wówczas możliwość kierowania działaniami ucznia, prowadzącymi do samorozwoju i do uruchomienia dialogu wewnętrznego. Stosując tzw. zwroty klucze: „co możesz z tym zrobić?”, „jaki masz na to pomysł?”, „opowiedz, co się stało”, zachęca ucznia do rozmowy z samym sobą, do samodzielnych przemyśleń i decyzji, a w rezultacie – do samodiałania (załącznik 2. Arkusze samooceny).

¹⁰⁰ K. Zuchora, *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 63.

¹⁰¹ R. Osho, *Księga dzieci...*, s. 10.

¹⁰² T. Maszczyk, *Wprowadzenie*, w: *Szkolne wychowanie fizyczne w dobie reform edukacyjnych*, J. Nowocień (red.), AWF Warszawa 2014, s. 17.

Uruchomienie dialogu wewnętrznego umożliwia dziecku wejście we własny „świat myśli”, rozpoznanie swoich słabości, odczuć i przekonań, prowadzi do poznania i zrozumienia siebie, swoich oczekiwań, pragnień i potrzeb. Z reguły skutkuje to poprawą komunikacji zarówno z rówieśnikami, jak i z nauczycielami.

Według Iwony Kubiak należy skupić uwagę na własnych myślach, poglądach, uczuciach, sygnałach z ciała: „(...) im więcej uwagi poświęcimy na poznawanie siebie, tym większą da nam to stabilność i odporność na opinie innych. Najwartościowszym sukcesem nie jest awans, podwyżka czy medal, ale życie w zgodzie z samym sobą. Niestety nikt nie uczy nas słuchać siebie i sobie ufać”¹⁰³.

W procesie budowania prawidłowych relacji trudne i odpowiedzialne zadanie przypadło nauczycielom, gdyż to ich pozytywne intencje względem ucznia decydują o skuteczności współpracy, a także wzmocnieniu samodzielności ucznia. Dzięki rozpoznaniu i zrozumieniu natury dziecka, zrozumieniu jego potrzeb oraz uznaniu jego racji zachęcamy je do własnych przemyśleń.

Według Hucińskiego skuteczny dialog wewnętrzny jest możliwy dzięki zastosowaniu następujących zasad:

1. **Uczciwość w stosunku do siebie** – analiza swoich myśli, odczuć, zachowań, intencji względem drugiego człowieka i siebie.
2. **Unikanie obwiniania siebie i innych** – przyjęcie zaistniałych sytuacji, zdarzeń bez zbędnych interpretacji, bez szukania winnych ich powstania.
3. **Wyeliminowanie „złej energii”, „złych myśli”,** które zaburzają kreatywność i dalsze twórcze działania. Należy zaakceptować daną sytuację, rozumiejąc, że „coś się skończyło” i nie mamy na to wpływu.
4. **Wyeliminowanie poniżania siebie i innych** – szacunek do siebie jest fundamentem budowania szacunku do innych. Każdy człowiek zasługuje na godne traktowanie, każdy ma prawo do własnego zdania i poglądu.
5. **Zrozumienie prawa do błędu i pomyłki** – zasadę tę w szczególności należy stosować w relacjach z dzieckiem, gdyż ono, poszukując odpowiedzi na nurtujące je pytania, popełniania błędy i ma do tego pełne prawo, w ten sposób nabywa doświadczenia i osiąga samodzielność i dojrzałość osobową¹⁰⁴.
6. **Koncentracja na „tu i teraz”, bez analizy przeszłości i przyszłości** – umożliwia doświadczenia, zauważenia drobnych rzeczy, małych przyjemności, delektowania się chwilą.

¹⁰³ R. Osho, *Księga dzieci...*, s. 18.

¹⁰⁴ K. Zuchora, *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 63.

7. **Regeneracja i medytacja** – umożliwia wyciszenie się, zrozumienie swoich potrzeb, wsłuchanie się we własne odczucia i emocje.
8. **Dążenie do realizacji marzeń** – uruchomieniu pozytywnego myślenia, wizualizacja własnych marzeń przybliża prawdopodobieństwo ich spełnienia. Błędne jest założenie, że coś jest niemożliwe do osiągnięcia lub realizacji, w ten sposób blokujemy kreatywność i twórcze pomysły.
9. **Świadomość różnic między kobietami i mężczyznami** – kobiety w swoich decyzjach kierują się z reguły emocjami, mężczyźni natomiast wykorzystują logikę i aspekt merytoryczny. W związku z tym interpretacja i odczucie danej sytuacji są zupełnie inne u kobiet niż u mężczyzn. Analizując wspomniane różnice, należy zaznaczyć, że dla kobiety szczególne znaczenie ma poczucie bezpieczeństwa, a dla mężczyzny – poczucie godności. Świadomość tych różnic ułatwi zrozumienie i akceptację potrzeb drugiej osoby oraz poprawę wzajemnych relacji.
10. **Eliminacja porównań** – porównywanie się z innymi osobami często prowadzi do bezczynności lub braku skuteczności w działaniu. Powyższa zasada ma na celu podkreślenie, że każdy człowiek jest inny, posiada zalety i wady, a przede wszystkim ma prawo do własnych decyzji i wyborów. Porównywanie się do innych osób zaburza samoocenę i utrudnia prawidłowy dialog wewnętrzny.
11. **Tworzenie siebie** – jednym z podstawowych życiowych celów człowieka jest poszukiwanie siebie i własnej autonomii. Dzięki jej uzyskaniu podejmuje samodzielne decyzje i ponosi za nie odpowiedzialność, wzmacniając w ten sposób samoocenę.
12. **Ucieczka od pochwał i pochlebstw** – naturalną potrzebą człowieka jest uznanie, jednak najbardziej wartościowe jest własne uznanie i szacunek do siebie samego. Różnica między samozadowoleniem a pochlebstwem zewnętrznym jest znacząca, gdyż samozadowolenie jest odczuciem trwałym, zbudowanym na podstawie własnych doznań, natomiast pochlebstwo może być przejawem manipulacji.
13. **Małe kroki i małe zadania** – zasada ta pozwala ocenić realnie sytuację i siebie; w myśl tej zasady systematycznie sprawdzamy własny rozwój i planowany postęp. Mamy wówczas możliwość wyznaczenia i zmiany kierunków dalszego postępowania w celu osiągnięcia celu.
14. **Ograniczenie negatywnych myśli** – wyeliminowanie negatywnych myśli wobec siebie i innych osób oraz obiektywne stwierdzenie faktów są kluczowe w skutecznym działaniu. Negatywne myśli należy odsunąć i możliwie najszybciej przejść do innego obszaru działania lub poszukać pozytywnych aspektów w zaistniałym zdarzeniu.

Umiejętność prowadzenia dialogu wewnętrznego umożliwia poznanie siebie, swoich odczuć i potrzeb, co w efekcie może uruchomić potrzebę samodoskonalenia i pracy nad sobą. Poza tym dzięki analizie wybranych sytuacji mamy szansę zakończyć obwinianie się, ocenianie i porównywanie do innych.

Marta Majchrzak, psycholog, ekspertka fundacji OFF school, uważa, że metodą na życie „po swojemu” jest „odsłanianie” siebie, „wystawienie” się na działanie emocji. Głównym założeniem tej metody jest uważne poznawanie siebie, rozmawianie ze sobą, stawianie sobie pytań o życiowe priorytety: „czego potrzebujemy do szczęścia?”, „czy nasze cele, marzenia są wciąż aktualne?”, „czy może plany się zmieniły?”. W celu realizacji tych zaleceń należy zdjąć „zbroję”, która jakoby chroni nas przed światem, ale w rzeczywistości jest naszym wrogiem – chroniąc przed uczuciem wstydu, uniemożliwia nam też bycie prawdziwymi sobą.

Pracując nad uruchomieniem dialogu wewnętrznego u dziecka, ukierunkowujemy je do formułowania własnych przemyśleń i samodzielnego podjęcia decyzji, a następnie uznajemy jego wybór i racje. Takie działanie daje dziecku możliwość odkrywania własnego potencjału, zdolności i talentów. Według Howarda Gardnera „warto inwestować nie tylko we wczesną diagnozę, ale w trafnie dobrane, celowe działania edukacyjne, które optymalizować będą potencjał tkwiący w dziecku. Strategie te powinny przede wszystkim oddziaływać na motywację dziecka, pobudzając jego zainteresowania, stwarzać okazje do odniesienia sukcesu w wybranej dziedzinie”¹⁰⁵.

4.4. Zachowanie nauczyciela w sytuacji zwrócenia się ucznia o pomoc i radę

Z reguły uczeń zwraca się do nauczyciela o pomoc i radę, gdy nie rozumie postawionego przed nim zadania lub obawia się odpowiedzialności i konsekwencji własnych działań, czyli kiedy kieruje nim obawa, lęk lub strach. Zjawisko to wywołane jest potrzebą bezpieczeństwa, jednak zdarza się, że zwrócenie się o radę ma charakter manipulacji. Pojawia się wówczas myśl: „jak zapytam, to ktoś zrobi to za mnie”. Nauczyciele i rodzice na podstawie doświadczeń powinni odróżniać sytuacje, w których dziecko może samodzielnie rozwiązać problem, od tych, kiedy należy mu pomóc.

¹⁰⁵ H. Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teorie w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 2002; I. Czaja-Chudyba, *Odkrywanie zdolności dziecka*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2005, s. 32.

Istnieją zatem dwie możliwości – udzielić lub nie udzielić porady. Można przypuszczać, że jeśli zaistnieje sytuacja, w której nauczyciel udzieli porady automatycznie, bez zastanowienia, to następuje uprzedmiotowienie dziecka. Realizuje ono wówczas wskazane rozwiązanie bezmyślnie, uznając je za właściwe. Porady i wskazówki osób dorosłych przyczyniają się do tego, że dziecko nie szuka własnych pomysłów, nie uczy się odpowiedzialności za swoje decyzje, nie buduje zaufania do siebie samego, hamuje samodzielność. Poza tym w sytuacji niepowodzenia dziecko obwinia za nie nauczyciela. Z reguły nauczyciel, udzielając porady, jest przekonany, że postępuje właściwie. Zdarza się jednak, że pośpiech, liczne obowiązki zaburzają prawidłową ocenę skutków wspomnianych zachowań. Można zatem przypuszczać, że w sytuacji zaburzenia umiejętności słuchania i właściwego odczuwania przez nauczyciela potrzeb dziecka mogą uruchomić się u wychowanka blokady emocjonalne, niechęć do współpracy i zanik wspólnoty emocjonalnej.

W sytuacji, gdy dziecko przychodzi z prośbą, zapytaniem lub problemem, nauczyciel powinien zachęcić je do własnych przemyśleń i wewnętrznego dialogu. Taki model komunikacji umożliwi dziecku podjęcie samodzielnej decyzji, właściwe wyjście z sytuacji i wybór najlepszego dla siebie rozwiązania, które podpowiada mu intuicja. Uczeń ukierunkowany na samodzielną realizację zadań wzbogaca się o nowe doświadczenia, wzmacnia swoją wartość oraz uczy się panować nad swoimi emocjami.

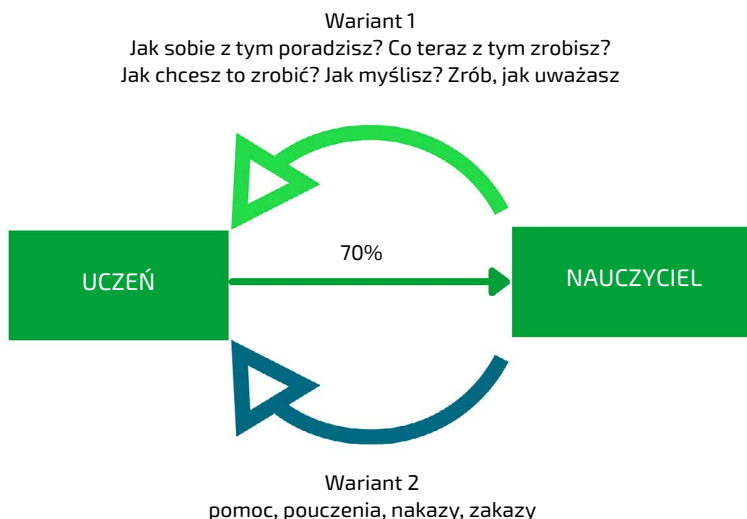
Przedstawione na rysunku 17 dwa warianty zachowania nauczyciela skutkują odmiennymi konsekwencjami. Wariant pierwszy wymaga myślenia perspektywicznego, które ma na celu ukształtowanie samodzielnego, decyzyjnego i kreatywnego dziecka. Odsyłając dziecko do własnych przemyśleń, umożliwiamy mu podjęcie decyzji i działań według jego własnego planu. Nauczyciel, który świadomie rezygnuje z podpowiedzi, przekazania własnych przekonań i doświadczeń uczniowi, ma możliwość obserwacji samodzielnego działania dziecka i wspierania jego decyzji. Powinien jedynie stworzyć dziecku warunki sprzyjające samodzielnemu rozwiązaniu problemu. Według psycholog Aleksandry Piotrowskiej „dziecko potrzebuje odpowiedniego do wieku i mądrego wsparcia rodziców i nauczycieli, a nie całodobowej obsługi i ochrony. Bez tego może nigdy nie odkryć swoich atutów, zdolności, potencjału”¹⁰⁶.

W sytuacji zastosowania drugiego wariantu opiekun buduje nad dzieckiem „sufit” w postaci własnych ograniczeń. W rezultacie dziecko nie odkryje własnego

¹⁰⁶ A. Piotrowska, *Istota mądrego pomagania*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1, s. 12.

potencjału i nie rozwiąże samodzielnie problemów, a wszelkie działania będzie podejmowało w wyniku motywacji zewnętrznej. W ten sposób dziecko uzależni się od pochlebstw oraz ocen osób trzecich i stanie się ich „niewolnikiem”.

Rysunek 17. Warianty informacji zwrotnej do ucznia

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, rolą wychowawcy jest doprowadzenie ucznia do samodzielnego myślenia, kierowania się własnymi odczuciami i potrzebami. Nauczyciel, trener nie powinien oceniać ani sugerować rozwiązań, lecz pozostawić uczniowi, zawodnikowi możliwość dokonania własnych wyborów. Kształtuje się wówczas u ucznia twórcze myślenie, działanie i odpowiedzialność za nie. W następstwie podejmuje ono samodzielne decyzje, nie obawia się związanego z nimi ryzyka, co pozytywnie wpływa na poczucie pewności siebie i własnej wartości w całym dorosłym życiu. Prawidłowe postępowanie nauczyciela zwiększa skuteczność komunikacji między uczniem a nauczycielem. Pojawia się wówczas informacja zwrotna, powstają pozytywne relacje, zostają wyeliminowane negatywne myśli u rozmówców.

Według Hucińskiego skuteczność rozmowy z uczniem, zawodnikiem jest warunkowana następującymi regułami:

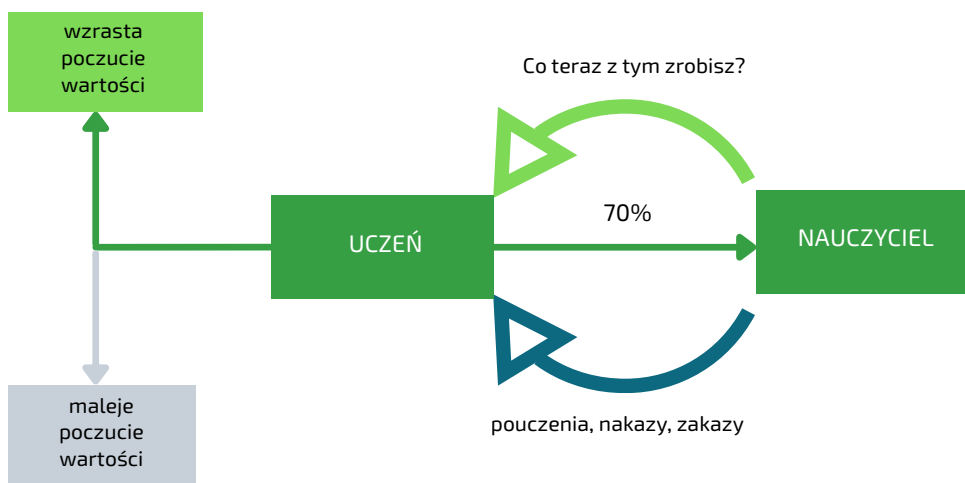
1. Zaakceptuj dziecko takim, jakie jest.
2. Wysłuchaj je bez pouczeń.
3. Nie przesłuchuj i nie wymuszaj tłumaczenia się.

4. Staraj się utrzymać kontakt wzrokowy z dzieckiem.
5. Nie wykonuj niepotrzebnych ruchów, gestów i min.
6. Nie oceniaj, nie obwiniaj i nie porównuj.
7. Mów spokojnie, ściszym głosem, bez emocji.
8. Wyłącz telefon podczas rozmowy z dzieckiem.
9. Dostosuj swoją postawę ciała do poziomu dziecka.
10. Po wysłuchaniu odeślij dziecko do własnych przemyśleń, zachęć do przeprowadzenia dialogu wewnętrznego.

Jednak przede wszystkim należy zaplanować na tę rozmowę odpowiednią ilość czasu i wysłuchać dziecko bez przerywania jego wypowiedzi.

Zastosowanie zaproponowanych reguł w relacji nauczyciel–uczeń powinno uruchomić u dziecka postawę empatyczną. Dzięki temu uczy się ono akceptacji i zrozumienia dla poglądów drugiej osoby, jednocześnie wzmacniając własną samoocenę. Pokolenie edukowane z wykorzystaniem prawidłowych zasad komunikacji dostaje szansę stworzenia kreatywnego, tolerancyjnego i wzajemnie szanującego się społeczeństwa.

Rysunek 18. Możliwości rozwoju dziecka wynikające z dialogu wewnętrznego

Źródło: opracowanie własne.

4.5. Rozwój empatii

O skuteczności procesu komunikacji w znacznym stopniu decyduje poziom empatii rozmówców. Umiejętność rozumienia innych osób i wczuwania się w ich uczucia i potrzeby wzmacnia relacje międzyludzkie. W sytuacji, gdy szczególną uwagę kierujemy na dobro i potrzeby drugiego człowieka, ograniczając jednocześnie koncentrację na własnej osobie, rozwijamy postawę empatyczną. Nie jest to jednak postawa popularna w XXI wieku, w którym praktykuje się raczej wzmacnianie własnego ego; pomagają w tym wykorzystywane na szeroką skalę w relacjach międzyludzkich media społecznościowe. Powszechnym sposobem samooceny jest liczba otrzymanych lajków, których nie dostajemy za bogate życie wewnętrzne, ale za fasadę, którą potrafimy zbudować: atrakcyjny wygląd, markowe ubrania, wyidealizowany styl życia. W konsekwencji opinia o nas zaczyna być ważniejsza niż my sami¹⁰⁷. Zdaniem Iwony Kubiak, coacha, psychologa oraz terapeuty systemowego z Centrum Life Coaching Polska, efektem tych praktyk jest brak wystarczającej świadomości podczas podejmowania decyzji kluczowych dla naszej kariery, drogi życiowej. Nie wiemy, czego chcemy, jakie mamy pasje, jaki mamy typ osobowości, jakie wartości są dla nas najważniejsze. Rodzice w trosce o nasze dobro kierują się kategoriami zewnętrznymi, takimi jak zarobki, łatwa kariera, wygodne życie; na szkołę nie możemy liczyć, chyba że ktoś miał szczęście edukować się w systemie waldorfskim czy montessoriańskim¹⁰⁸. W związku z tym wzrasta liczba osób uzależnionych od liczby lajków, oceny osób trzecich, osób egoistycznych, działających z nastawieniem wyłącznie na „ja” i „moje”.

Trudno zatem w dzisiejszych czasach zbudować wartościowe relacje z otoczeniem, powstające przede wszystkim w wyniku prawidłowej komunikacji, która poza przekazywaniem informacji polega na słuchaniu, a dokładniej – na wsłuchiowaniu się w potrzeby i oczekiwania drugiego człowieka. Dzięki zrozumieniu i uznaniu wzajemnych potrzeb powstaje psychopedagogiczna synergia, a w jej następstwie rodzą się przyjaźń, miłość i zrozumienie.

Procesowi budowania relacji międzyludzkich towarzyszy m.in. rozwój empatii. Poziom jej rozwoju jest częściowo uzależniony od odporności i wytrzymałości emocjonalnej.

Odporność emocjonalna polega na opanowaniu emocji i powstrzymaniu się od wyrażania własnych poglądów, a także na zrozumieniu oraz akceptacji

¹⁰⁷ Tamże, s. 18.

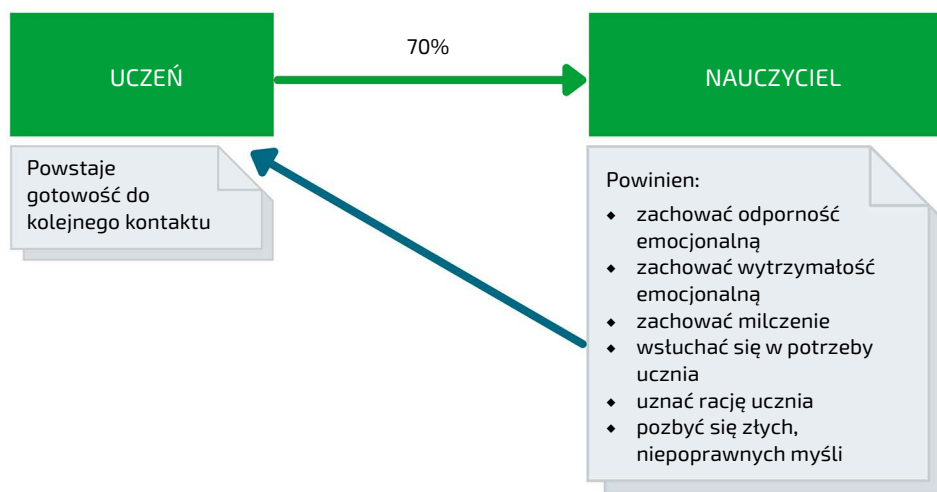
¹⁰⁸ D. Dellert, *W potrzasku cudzych oczekiwań*, „Newsweek Psychologia” 2020, nr 2, s. 18.

racji i potrzeb drugiej osoby. Bez względu na to, co nauczyciel usłyszy od ucznia, powinien milczeć i nie reagować, zostawiając dziecko z własnymi przekonaniem i racjami. Na podstawie obserwacji ustalono, że jest to skuteczny sposób, aby zachęcić ucznia do przemyśleń i zmiany swoich przekonań.

Wytrzymałość emocjonalna polega na opanowaniu własnej reakcji i zatrzymaniu uzyskanych informacji tylko dla siebie. W rzeczywistości szkolnej oznacza to, że gdy uczeń w zaufaniu przekazuje nauczycielowi tajemnicę, należy zachować ją wyłącznie dla siebie, nawet jeśli wzbudziła ona emocje i u nauczyciela pojawia się chęć reakcji i ujawnienia jej w celu pomocy uczniowi. Ujawniając tajemnicę, nauczyciel straci zaufanie ucznia i osłabnie ich relacja; zostanie również zakłócona komunikacja.

Nieprawidłowości w procesie komunikacji, czyli podnoszenie przez nauczyciela głosu, obrażanie się, obwinianie, porównywanie i złośliwości, uruchamiają u ucznia złe intencje oraz chęć odegrania się na nauczycielu. Prowadzi to do niejawnego lub jawnego konfliktu z uczniem, spowodowanego brakiem kontroli nad sobą, słabą wytrzymałością i odpornością emocjonalną nauczyciela.

Rysunek 19. Budowanie zaufania między nauczycielem a uczniem

Źródło: opracowanie własne.

4.6. Kształtowanie umiejętności „wychodzenia” dziecka z porażki

Pojęcie porażki było analizowane w wielu aspektach – to doświadczenie, które pozwala wyciągnąć wnioski do dalszych działań. Niepokojący w związku z tym jest brak zrozumienia potrzeby ponoszenia porażki w warunkach szkolnych. Czy nie jest tak, że samodzielne, kreatywne dziecko podejmujące różnego rodzaju działania napotyka przeszkody, niepowodzenia, a także przeżywa porażki? Porażki są stałym i jednym z ważniejszych doświadczeń życiowych każdego człowieka.

„Nasza kultura spowodowała, że stawiamy sobie zbyt wysokie cele, i to powoduje, że tak mocno dotykają nas porażki, które są nieuniknione. Kiedy ich doświadczamy, mamy prawo do złości, płaczu i nasi bliscy powinni to zrozumieć. Jeśli postanowimy, że nam się nie uda, to tak się stanie. Amerykanie mówią w takim wypadku o zjawisku autoporażki, czyli negatywnym wzmacnianiu samych siebie. (...) im większe poczucie własnej wartości, (...) tym szybciej zastopujemy negatywne myślenie o sobie”¹⁰⁹.

Analizując działania przypadkowego ucznia, można założyć, że liczba małych niepowodzeń jest większa od liczby dużych sukcesów. Doświadczenie porażki jest naturalną kolejną rzeczą, trzeba się tego nauczyć, a odpowiednim do tego miejscem jest środowisko szkolne. Uczenie się na błędach jest jednym ze skuteczniejszych sposobów uczenia się i zapamiętywania, ponieważ opiera się na własnych przeżyciach.

Według Hucińskiego nauczyciel powinien mieć świadomość, że porażka ucznia:

1. Jest stałym elementem życia i nie powinien próbować tego zmieniać!
2. Jest nauką, zatem należy dać uczniowi czas na przeżycie tej lekcji!
3. Pojawia się w momencie zwlekania z działaniem i należy to uczniowi uświadomić!
4. Może wynikać z nieprzewidzianej sytuacji lub ingerencji osób trzecich¹¹⁰ i należy to uszanować!

Według Czapskiej, specjalistki w dziedzinie psychologii dziecięcej, „należy stosować metodę naturalnych konsekwencji, w której chodzi o to, aby dziecko, ucząc się na swoich błędach, samo podejmowało decyzję, czy powielić zachowanie

¹⁰⁹ T. Sobierajski, *Oswajanie porażki...*, s. 20–22.

¹¹⁰ T. Huciński, K. Mikołajec, T. Wilczewski, *Współczesna pedagogika...*, s. 150.

z przeszłości, czy może bardziej opłaca się szukać nowych rozwiązań i zachowywać się inaczej”¹¹¹.

Wynika z tego, że wnioski, które dziecko odczytuje z niepowodzeń i porażek, zostają skutecznie przyswojone i zrozumiane. Rolą nauczyciela i rodzica jest jedynie przeprowadzenie prawidłowej narracji danego zdarzenia. Dzięki temu dziecko prawidłowo oceni swoje działania i wyciągnie wnioski. Następnym zadaniem nauczyciela jest prawidłowe odczucie i zrozumienie potrzeb dziecka w danym momencie oraz stworzenie mu odpowiedniego środowiska po przeżyciu porażki.

Opanowanie umiejętności wychodzenia z porażek zostało przedstawione i wytłumaczone w poprzednim rozdziale, obrazującym działanie metody IMOPEKSIS, w części poświęconej budowaniu pewności siebie. To, czy o porażkę obwiniamy siebie, czy kogoś innego, zależy od poczucia własnej wartości. Dużo łatwiej jest poradzić sobie z porażką, jeśli mamy wysoką pewność siebie i znamy swoją wartość. Natomiast jeśli poczucie pewności siebie jest niewielkie, to porażka może być dla nas trudnym przeżyciem¹¹².

Działanie nauczyciela w sytuacji porażki ucznia powinno mieć na celu wzmocnienie poczucia jego własnej wartości i uruchomienie w nim mobilizacji do podjęcia kolejnych wyzwań i nowych działań. Błędem pedagoga jest krytyka wychowanka z powodu błędnej decyzji, niepowodzenia – w takiej sytuacji obniżona zostaje jego pewność siebie i samoocena oraz zniszczone zostają jego przeżycia i odczucia.

Według Hucińskiego prawidłowa reakcja nauczyciela na popełnione przez ucznia błędy sprawia, że uczeń:

- ◆ kształtuje w sobie umiejętność dokonywania samodzielnych wyborów,
- ◆ samodzielnie ustala priorytety, wagę i hierarchię własnych działań,
- ◆ rozumie własne zachowania i emocje, które je wywołują,
- ◆ zwiększa tempo dalszych działań, działa bez zwłoki,
- ◆ staje się otwarty na zmiany,
- ◆ dokładniej planuje działania dla siebie i innych,
- ◆ eliminuje lęki i niepokoje związane z kolejnym działaniem,
- ◆ zauważa pozytywne aspekty porażek,
- ◆ wyciąga wnioski z popełnionych błędów,
- ◆ potrafi sformułować i przekazać informacje zwrotne w trudnych sytuacjach.

¹¹¹ K. Czapska, *Bez kija i marchewki*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1, s. 44.

¹¹² T. Sobierajski, *Oswajanie porażki...*, s. 22.

Nauczyciel powinien mieć świadomość, że istotne jest to, z jakiego powodu został popełniony błąd. Porażka natomiast może być uwarunkowana czynnikami zewnętrznymi, na które mamy ograniczony wpływ, może również wynikać z naszych błędów czy niedostatków, np. lenistwa, zaniedbania, braku planu. „Dostrzeżenie źródeł porażki jest pierwszym krokiem do (...) sukcesu w porażce. (...) nasza niechęć do analizowania porażki sprawia, że zamiast na rozwiązaniach skupiamy się na problemie. Spychamy porażki w cień, a negatywne emocje w nas pozostają. (...) wreszcie osiągnięty sukces w ogóle nas nie cieszy. Dopięliśmy swego, ale nieprzepracowane porażki, które wystąpiły po drodze do sukcesu, sprawiły, że nie ma on już takiego smaku. Nieprzepracowana porażka uniemożliwia nam pójście do przodu, realizowanie własnych marzeń i celów”¹¹³. Wybitna polska olimpijka, Otylia Jędrzejczak, w wychowywaniu swoich dzieci kieruje się zasadą: „Jak nie nauczysz się przegrywać, nie będziesz umiał wygrywać. Przegraną trzeba traktować jako doświadczenie”¹¹⁴.

Ważnym zagadnieniem w procesie edukacji jest nauczanie i kształtowanie ucznia utalentowanego. Z reguły problem stanowi skierowanie go do własnych przemyśleń w dialogu wewnętrznym. Zbyt szybkie osiąganie przez ucznia sukcesów, bez wysiłku włożonego w pracę, często doprowadza do obniżenia jego motywacji. Dodatkowo presja wobec takiego ucznia ciągle rośnie. W realiach dzisiejszej szkoły sukcesy ucznia często przypisywane są nauczycielowi, co jest istotnym błędem. Nauczyciel wywiera wówczas nacisk, ustala kolejne zadania dla uzdolnionego dziecka. Koryguje jego działania, jednocześnie pozbawiając ucznia odczucia sukcesu, co powoduje uprzedmiotowienie dziecka. W konsekwencji utalentowany podopieczny zostaje zaangażowany do działań na rzecz różnych obszarów życia szkoły, często wbrew swoim chęciom. „Służąc” nauczycielom, zdolni uczniowie mają problem z odnalezieniem się w otaczającym ich świecie, w relacjach społecznych, z określeniem, czego tak naprawdę potrzebują.

Według Hucińskiego nieprawidłowa współpraca nauczyciela z uczniem zdolnym skutkuje długofalowymi konsekwencjami, ponieważ uczeń:

- ◆ niechętnie wprowadza zmiany, jest przekonany, że wszystko powinno odbywać się zgodnie z jego planem i założeniami,
- ◆ przejawia problemy z uruchomieniem motywacji, uważa, że „samo się zrobi”,

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ O. Jędrzejczak, *Kocham i wymagam*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1, s. 19.

- ◆ nie potrafi uruchomić motywacji wewnętrznej, podjęcie działania staje się dla niego trudne, ponieważ jego myśli zostają skierowane na efekt końcowy (pochwała, zdobycie uznania osób postronnych),
- ◆ czeka na polecenie, „rozkaz”, zmienia zdanie wyłącznie na skutek mocnych nacisków,
- ◆ do realizacji zadań wykorzystuje innych, przypisując sobie zasługi,
- ◆ oczekuje znaczących sukcesów, zazwyczaj nie interesuje go realizacja małych zadań,
- ◆ przejawia brak wytrwałości, jego działania kończą się niepowodzeniem,
- ◆ łatwo się zniechęca, szczególnie w trakcie długoterminowych zadań,
- ◆ przywołuje czarne myśli, traci kontrolę nad sobą, co często doprowadza do utraty spójności z grupą,
- ◆ staje się niewolnikiem pochlebstw, co prowadzi do zahamowania własnego rozwoju i kariery,
- ◆ traci autonomię, samorealizacja zostaje wyparta przez konsumpcję,
- ◆ ulega sugestiom i manipulacjom,
- ◆ tkwi w iluzji samozadowolenia.

Sukces i porażka są nieodłącznymi elementami życia. Należy zatem nieustannie zdobywać wiedzę, w jaki sposób uczyć się poprzez osiągnięte sukcesy i porażki. Z pewnością drogą do sukcesu jest przepracowanie porażki. „Porażka zawsze pozostawia w nas jakiś neuroprzebieżnikowy ślad: ból, strach, traumę. (...) Przypomina pewne emocje, zdarzenia, sytuacje, które mogą nam pomóc nie wpakować się w kolejną porażkę, będącą wynikiem nierealnego celu”¹¹⁵. Świadome działanie i zdobyta wiedza umożliwiają przekształcenie każdej porażki w sukces i to powinno być podstawą współczesnego systemu edukacyjnego.

4.7. Eliminacja ograniczeń i niedoskonałości nauczyciela

W celu uzyskania maksymalnej skuteczności w komunikacji nauczyciel powinien znać i stosować regułę eliminacji własnych „cieni”. W najprostszym ujęciu „cienie” to negatywne myśli, złośliwości, krytyka innych osób, oceny, opinie i porównania, jakie podpowiada nam umysł. Utrudniają one podejmowanie uczciwych decyzji i właściwych zachowań nauczyciela. Dzisiejsze społeczeństwo z dużą

¹¹⁵ T. Sobierajski, *Oswajanie porażki...*, s. 20–22.

łatwością uruchamia negatywne nastawienie i wygłasza krytykę. Myślenie pozytywne, ukierunkowane na dobro drugiego człowieka, nie jest łatwe, wymaga sporo wysiłku.

Natomiast w celu poprawy skuteczności komunikacji nauczyciela z uczniem konieczna jest eliminacja „cieni” nauczyciela. W sytuacji, gdy dziecko rozpoczyna rozmowę, należy w milczeniu je wysłuchać, nie odnosić się do wypowiedzi, nie wyrażać własnego zdania, nie wprowadzać oceny ani negatywnych myśli. Istotne jest, aby zapamiętać przekazane informacje, jednocześnie uruchamiając pozytywne intencje, empatię i pozostałe elementy metody IMOPEKSIS, odesłać dziecko do własnych przemyśleń, do dialogu wewnętrznego. Uwaga nauczyciela powinna być skoncentrowana na dziecku, na jego potrzebach, oczekiwaniach, które należy uwzględnić podczas ustalania dla niego zadań i planu. Kierując się dobrem dziecka, powinniśmy bez komentarza uznać jego rację. Zasadność przedstawianej racji najczęściej jest gdzieś pośrodku między zdaniem nauczyciela a zdaniem dziecka. Trudno jest zrezygnować z własnego przekonania o tym, co będzie słuszne, jednak zostawiając dziecko z jego myślami i przeżyciami, umożliwiamy mu przeanalizowanie swojej racji i samodzielne doprowadzenie do kompromisu.

Istotne jest, aby w komunikacji z dzieckiem opanować własne emocje, inaczej odczucia ucznia zostaną zakłócone, zniszczone zostanie jego zaufanie do nauczyciela. W dalszej perspektywie dziecko systematycznie będzie wycofywać się ze współpracy, unikać kontaktu, zacznie się tłumaczyć i kłamać.

Poprzez eliminację własnych „cieni” w perspektywie nauczyciel powinien osiągnąć samozadowolenie, samorealizację oraz odkryć siebie w pozytywnym ujęciu. Kształtowanie pozytywnych przekonań, odrzucenie negatywnych myśli, akceptacja wad drugiej osoby i poświęcenie odpowiedniego wysiłku na rozwój samego siebie dają szansę na samospełnienie w otaczającym środowisku.

Osho wyraża przekonanie, że „w sytuacji, gdy zadajesz dzieciom pytania, które wymagają bezpośredniej reakcji, stwierdzisz, że są inteligentne, inteligentniejsze od ciebie. Twoje ego nie chce zaakceptować tego rodzaju faktów. Warto jednak je uznać. Skorzystasz na tym ty, skorzystają twoje dzieci. Jeżeli dostrzeżesz i zaakceptujesz inteligencję swoich dzieci, będziesz się mógł wiele od nich nauczyć. Społeczeństwo nie jest w stanie zniszczyć całkowicie inteligencji dziecka. Inteligencja zostaje po prostu zakryta wieloma warstwami informacji”¹¹⁶.

„Nie pozwalamy dzieciom na zachowanie inteligencji. Inteligentne dzieci byłyby bowiem wrażliwe, delikatne i otwarte. Inteligentne dzieci mogą dostrzec

¹¹⁶ R. Osho, *Księga dzieci...*, s. 5.

wiele fałszu w życiu codziennym, społeczeństwie, kościele i systemie edukacji. Mogą się zbuntować i stać indywidualistami. Tego rodzaju osoby trudno zniewolić czy zmusić do kompromisu¹¹⁷. Stosując pochwały zewnętrzne, przyczyniamy się do rozbudzania u dziecka ego, do zakłócenia pracy nad sobą, spowolnienia samodoskonalenia, a w rezultacie – do zaburzenia realnej oceny siebie i sytuacji. Zablokowane zostaje wówczas odczuwanie potrzeb drugiego człowieka. Według Osho „ego wzmacniają rodzice i proces edukacji: przedszkole, szkoła, uniwersytet. Długo trwało przekonanie, że jedynie osoby o silnej osobowości, silnym ego, potrafią przetrwać w walce o byt”¹¹⁸.

Przytoczone obserwacje skłaniają do refleksji – jak zachowanie dorosłych osób wpływa na młode, rozwijające się pokolenie? Uświadamiamy sobie wówczas wszechobecność ocen, opinii, porównań, obwiniania i wymuszania tłumaczenia. Jak się przed nimi chronić? Ty jako pedagog kontroluj siebie, odrzuć swoje niedoskonałości – „cienie” – i stań się idealną wersją dla siebie i twojego otoczenia.

4.8. Samokontrola nauczyciela w relacjach z uczniem

Powszechnie uznano, że dobre kształcenie i dobre wychowanie może być dziełem dobrego nauczyciela – wychowawcy¹¹⁹. Przez stulecia społeczeństwa na całym świecie poszukiwały ideału nauczyciela, czyli „człowieka wysoko zaawansowanego w poznawaniu, rozumieniu i wartościowaniu stosunków panujących w świecie, przede wszystkim w świecie społecznym, w procesach kształcenia i wychowania, a zarazem w twórczym kształtowaniu tych stosunków”¹²⁰.

W związku z powyższym nauczyciel zobligowany jest do odpowiedniego zachowania względem swojego wychowanka. Wprowadzając w życie zasadę niestosowania porównań, nauczyciel powinien uwzględnić to, że każdy jego uczeń jest inny, inaczej myśli, inaczej funkcjonuje, przeżywa inne emocje i różnie reaguje. Akceptacja różnorodności, uznanie inności i zdolność do współpracy to szczególnie przydatne umiejętności.

¹¹⁷ Tamże, s. 10.

¹¹⁸ Tamże, s. 5.

¹¹⁹ E. Kozak, *Nauczyciel jako dydaktyk, opiekun i wychowawca*, w: *Nauczyciel, zawód, powołanie, pasja*, S. Popek, A. Winiarz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009, s. 158.

¹²⁰ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 370.

Mając na uwadze dobro ucznia, nauczyciel powinien kontrolować swoje zachowania w relacjach z uczniem, powinien zauważyć, że zbyt częste stosowanie pochwał i nagród doprowadza do sytuacji, w której uczeń uzależnia się od nich, a z czasem tracą one na sile. Uczeń dopasowujący się do nich uznawany jest przez nauczyciela za grzecznego, posłusznego i dobrze wychowanego. W rzeczywistości odczucie dziecka jest jednak zupełnie inne – chwalony uczeń dopasowuje się do wymogów, reguł i schematów, aby uzyskać pochwałę. W konsekwencji przestaje wyrażać prawdziwego siebie, swoje potrzeby i pragnienia. Zniwolony opiniami nauczyciela dopasowuje się do jego oczekiwań i próbuje utrzymać jego zadowolenie, zapominając o własnych pragnieniach.

Wyznawaniem w tej sytuacji jest zrozumienie tego, czym jest, skąd się bierze i jak potrzebny jest uczniowi sprzeciw. Według Mai Filipiak, psycholog i psychotherapeutki, „sprzeciw jest naturalnym towarzyszem kolejnych etapów rozwoju, bywa też wołaniem o pomoc, uważny nauczyciel powinien słyszeć różnicę w wypowiedzianym przez dziecko «nie» i adekwatnie reagować”¹²¹. „Bycie grzecznym” może prowadzić do frustracji i negatywnych zachowań dziecka w późniejszych etapach jego życia. Sprzeciw jest czymś w rodzaju sygnału ostrzegawczego, że dana osoba potrzebuje zmiany. Oznacza, że otoczenie uniemożliwia dziecku realizację własnych potrzeb i przemyśleń, natomiast jego działania nie zmierzają do osiągnięcia ustalonych samodzielnie celów. Brak akceptacji, brak zrozumienia mechanizmu sprzeciwu niszczy indywidualność, kreatywność i rozwój dziecka.

W celu uniknięcia przedstawionych zachowań nauczyciel powinien kontrolować swoje reakcje i zachowania w codziennych sytuacjach. Obserwacja, uważność wewnętrzna i zewnętrzna pozwalają właściwie poruszać się w szkolnej rzeczywistości. Należy również uruchomić odporność emocjonalną, która jest pierwszym etapem kontroli emocji i pokazuje, ile bodźców płynących z zewnątrz jesteśmy w stanie wytrzymać. Natomiast wytrzymałość emocjonalna ujawni się w sytuacjach, w których otrzymaliśmy z zewnątrz pewną ilość informacji, na które nie zareagowaliśmy emocjonalnie, a we właściwym momencie sami zdecydujemy, czy i kiedy wykorzystamy tę wiedzę.

„Zarządzanie” sobą w aspekcie pracy nauczyciela obejmuje kontrolę własnych działań i zachowań, funkcji intelektualnych, myśli, np. podniesienie głosu oznacza utratę przez nauczyciela posłuchu, obniżenie tonu sygnalizuje uczniowi możliwość poprawy błędu. Zrozumienie problemu ucznia i reakcja w odpowiednim

¹²¹ M. Filipiak, *Kiedy dziecko mówi: nie!*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1, s. 33.

momencie (kiedy uczeń jest przygotowany do przyjęcia informacji) stwarzają odpowiednie warunki do budowania pozytywnych intencji przy wspólnym działaniu.

Samokontrola jest skomplikowanym, niełatwym procesem, w którym szczególnie trudne jest panowanie nad własnymi emocjami. Widocznym efektem samokontroli jest umiejętność słuchania bez przerywania i narzucania swoich racji. Wdrożenie w życie przedstawionej powyżej umiejętności wymaga szczególnej uwagi, koncentracji i pracy nad sobą. Należy jednak zaznaczyć, że z chwilą jej opanowania w znaczący sposób zostaje poprawiona jakość i skuteczność komunikacji.

Prawidłowy proces budowania poczucia własnej wartości, w wyniku którego powstaje realna samoocena, powinien obejmować prawidłowe zachowania w danej sytuacji, w odniesieniu do grupy, następnie do dziecka, a na końcu do samego siebie. Samokontrola w odniesieniu do różnych sytuacji prowadzi do samorealizacji i w efekcie umożliwia skuteczną komunikację, pozbawioną zniekształceń wynikających z negatywnych, subiektywnych odczuć. Samoocena i poczucie własnej wartości są fundamentem rozwoju człowieka, umożliwiając realizację marzeń i życiowych celów¹²².

W drodze do samorealizacji podstawą jest zrozumienie siebie i innych oraz realizacja wszelkich działań na rzecz prawidłowych relacji międzyludzkich. Według Marty Majchrzak postawę taką kształtuje zadawanie sobie odpowiednich pytań i szczerze na nie odpowiedzi. Najprostsze z nich: „o co mi właściwie chodzi?” pozwala na łatwiejsze podejmowanie ważnych decyzji, które w konsekwencji ułatwiają życie¹²³.

¹²² A. Połaniecka, *Aktywność fizyczna jako narzędzie do kształtowania prawidłowej samooceny dziecka*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie” 2020, nr 2, s. 73.

¹²³ Tamże, s. 19.

Rozdział 5 | Komunikacja nauczyciela z uczniem jako droga do samorealizacji, samostanowienia dziecka

Kontynuując rozważania w zakresie rozwoju komunikacji, przedstawiono kolejny etap kształtowania relacji między nauczycielem a uczniem, który dzięki pracy nad skutecznością porozumiewania się wpływa na samorealizację i samostanowienie dziecka. Jest to możliwe do osiągnięcia w sytuacji uznania przez nauczyciela racji ucznia. Dziecko, któremu stworzymy przestrzeń do samodzielnego działania, uruchamia swój plan pracy, wsłuchuje się w swoje potrzeby i intuicyjnie uruchamia swój „wewnętrzny głos”, w wyniku czego podejmuje samodzielne decyzje w nowych sytuacjach. Dodatkowo poprzez ograniczenie czynników zewnętrznych, m.in. ingerencji osób trzecich, zostaje uruchomiona kreatywność dziecka, która eliminuje poczucie lęku i obawę przed podjęciem decyzji. Dziecko nabywa umiejętności przekazywania informacji negatywnych i pozytywnych (np. o swojej porażce czy sukcesie) bez obawy w obu przypadkach w taki sam i naturalny dla siebie sposób. W celu uruchomienia tego procesu konieczne jest stworzenie środowiska, w którym dziecko nie będzie obawiało się podejmowania samodzielnych decyzji ze strachu przed konsekwencjami takimi jak krytyka, kara, ocena czy wymuszone tłumaczenie się ze swojej decyzji i działania. W efekcie tego procesu młody człowiek ma szansę na zbudowanie pewności siebie, poczucia własnej wartości, kreatywności w myśleniu i w działaniu. Co więcej, ma możliwość odkrywania własnych zdolności i talentów, a w rezultacie – zdobycia umiejętności poprawy błędów i wyciągania z nich wniosków oraz zachowywania pokory w sytuacji odniesienia sukcesu.

Jednak głównym warunkiem uruchomienia przedstawionego procesu jest uznanie przez dziecko nauczyciela jako autorytetu. Skuteczność tego procesu zwiększa się przy zastosowaniu metody IMOPEKSIS, mającej na celu ulepszenie relacji międzyludzkich poprzez poprawę wzajemnej komunikacji, w której nauczyciel powinien:

- ◆ unikać zmuszania ucznia do tłumaczenia się,
- ◆ ograniczyć podnoszenie głosu i wyeliminować krzyk,
- ◆ wystrzegać się zachowań manipulacyjnych (chwalenia, gniewania się, obrażania itp.),
- ◆ kierować się potrzebami i racjami ucznia.

5.1. Kompetencje psychospołeczne nauczycieli

Skuteczność procesu komunikacji uwarunkowana jest wieloma czynnikami, do których należą m.in. właściwe kompetencje psychospołeczne nauczyciela. Nauczyciel zobligowany jest do systematycznego doskonalenia siebie i swoich kompetencji, bo dzięki temu ma możliwość odkrycia własnego potencjału.

Kompetencje psychospołeczne, nazywane również kwalifikacjami miękkimi, są najważniejszym narzędziem w pracy współczesnego nauczyciela. Praca w szkole powinna inspirować do działań mających na celu pomoc uczniowi. Pedagog, mając na uwadze doskonalenie własnych umiejętności, powinien systematycznie pracować nad rozwojem kompetencji miękkich. Pierwszy krok do ich rozwinięcia to właściwe odczuwanie i zarządzanie sobą. Nauczyciel dzięki umiejętności prowadzenia dialogu wewnętrznego uruchamia własną kreację i zdolność do działania w nowych sytuacjach. Drugi krok to prawidłowe zrozumienie zachowań ucznia i motywów, które nim kierują. Nauczyciel wówczas nie będzie negatywnie oceniał uczniów, zaakceptuje, że każdy jego podopieczny jest inny, ma swoje mocne i słabe strony, oraz że działanie zgodne z naturą dziecka to klucz do skutecznego procesu edukacji. Skuteczność w nauczaniu możemy zwiększyć poprzez prawidłowy przydział zadań dla uczniów, ustalenie form i metod pracy zgodnie z ich zainteresowaniami. Umożliwi to zbudowanie wartości dodatkowej, jaką jest synergia i spójność grupy. Kolejna umiejętność istotna w pracy nauczyciela to podejmowanie decyzji w sytuacjach trudnych. Można ją rozwijać poprzez wykluczenie rutynowych działań i wybór nowych rozwiązań. Umożliwia to odkrywanie nowych umiejętności oraz własnego potencjału.

Według Hucińskiego kompetencje psychospołeczne przydatne w pracy nauczycieli i pedagogów to:

- ♦ odporność i wytrzymałość emocjonalna,
- ♦ zdolność eliminowania negatywnych myśli,
- ♦ akceptowanie swojej roli oraz ról innych,
- ♦ gotowość zwrócenia się o pomoc,
- ♦ uszanowanie godności ucznia,
- ♦ odczuwanie własnego postępu,
- ♦ zdobywanie nowych umiejętności,
- ♦ powstrzymanie chęci wywierania wpływu.

Istotne jest, aby nauczyciele odczuwali potrzebę samorozwoju, aby podejmowali inicjatywy i działania rozwijające ich kompetencje oraz umiejętności.

5.2. Rozwój umiejętności słuchania i słyszenia ucznia

Popularnym zjawiskiem we współczesnym świecie jest brak umiejętności słuchania i słyszenia tego, co rozmówca nam przekazuje. Umiejętność słuchania polega na szczególnej, pełnej uwadze w stosunku do rozmówcy. Jest to możliwe dzięki powściągliwości i umożliwieniu rozmówcy kształtowania rozmowy, jego akceptacji oraz uświadomieniu rozmówcy naszej akceptacji¹²⁴. Zdarza się, że nauczyciele nie potrafią słuchać dzieci ze zrozumieniem i mają problemy z rozpoznaniem ich potrzeb lub zrozumieniem ich myślenia i emocji. Nawet we własnym gronie nauczyciele dużo częściej wypowiadają się, niż słuchają siebie nawzajem. Natomiast skuteczne słuchanie to jedna z ważniejszych umiejętności w zawodzie nauczyciela. Łatwo jest mówić, wymagać i nakazywać, trudniej słuchać i rozumieć. Często wynika to z braku rozpoznania, czy uczeń jest gotowy na przyjęcie informacji. Dodatkowo często nie słuchamy po to, by zrozumieć rozmówcę, lecz po to, aby mu odpowiedzieć, najczęściej zaczynając od „dobrej rady”.

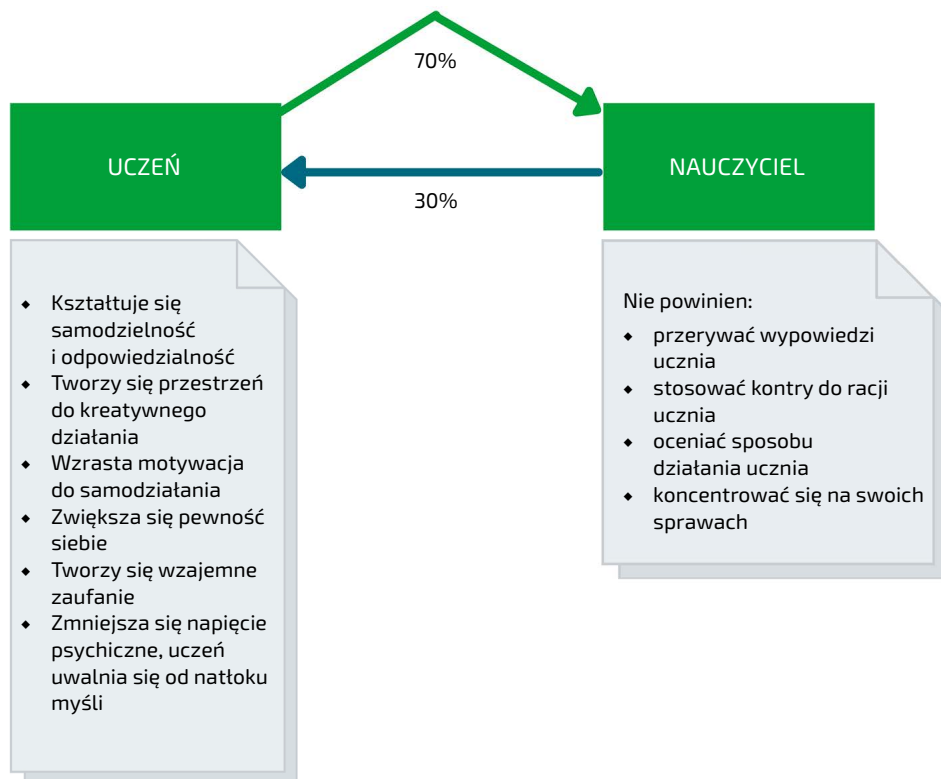
Według Hucińskiego dzięki umiejętności „aktywnego” słuchania (rysunek 20):

- ♦ nauczyciel szybciej zdobędzie zaufanie ucznia, natomiast uczeń odczuje, że jest dla niego ważny,
- ♦ uczeń będzie swobodnie się wypowiadać, stanie się bardziej śmiały i otwarty,
- ♦ uczeń podejmie samodzielne decyzje w trudnych sytuacjach i zaproponuje nowe rozwiązania,

¹²⁴ H. Retter, *Komunikacja codzienna w pedagogice*, przeł. M. Wojdak-Piątkowska, GWP, Gdańsk 2005, s. 331.

- ♦ uczeń bardziej się zaangażuje w pracę i przyjmie odpowiedzialność za podejmowane decyzje,
- ♦ zmniejszy się napięcie psychiczne dziecka, uwolni się ono od natłoku myśli.

Rysunek 20. Proces „aktywnego” słuchania

Źródło: opracowanie własne.

Nauczyciel, wysłuchując ucznia i okazując zainteresowanie jego sytuacją, upodmiotowi go – powstanie wówczas między nimi silna więź. W celu wypracowania umiejętności słuchania i słyszenia Huciński proponuje zastosowanie w rozmowie z dzieckiem poniższych praktyk:

- ♦ Odzwierciedlanie
Dziecko: „Nie czułem się wczoraj dobrze”. Nauczyciel: „Nie czułeś się wczoraj dobrze...”

- ◆ Parafrazowanie
Nauczyciel: „Czyli masz na myśli to, że...”
- ◆ Dowartościowanie
Nauczyciel: „Doceniam to, że...”, „Jestem pod wrażeniem tego, że...”
- ◆ Klaryfikacja (uporządkowanie)
Nauczyciel: „Wyjaśnij, proszę, co rozumiesz przez...”
- ◆ Mowa ciała
Nauczyciel: Lekkie przechylenie głowy (słuchanie), potakiwanie i kontakt wzrokowy (czynny udział w rozmowie).

Dzięki zadawanym pytaniom lub stwierdzeniom nauczyciel motywuje ucznia do przemyśleń i samodzielnego rozwiązywania sytuacji. W ten sposób uczeń nabiera pewności siebie i potrafi wskazać popełnione błędy, a także określić swoje mocne i słabe strony.

5.3. Negocjacje jako sposób porozumienia nauczyciela z uczniem

Negocjacje prowadzą do uznania wzajemnych racji, a ich celem jest uzyskanie porozumienia. Szkoła stanowi idealną przestrzeń do nauczenia dziecka sztuki negocjacji – pierwsze można przeprowadzić z nauczycielem, a ich celem będzie wypracowanie długotrwałej współpracy. Nauczyciel, uznając rację dziecka, motywuje je do przemyśleń oraz wzmacnia jego samodzielność. Nie jest ważne, czy racja ucznia jest słuszna – najważniejsze, że jest jego własna. Uczeń przyjmuje wówczas odpowiedzialność za własne działania oraz zauważa i rozumie uczucia nauczyciela. Przedstawiony proces zachowań prowadzi do uzyskania psychopedagogicznej synergii między nauczycielem a uczniem.

Huciński wskazuje, że aby negocjacje były skuteczne, nauczyciel powinien:

- ◆ wykazywać zrozumienie zaistniałej sytuacji i racji ucznia,
- ◆ zrezygnować z działań na rzecz własnych korzyści,
- ◆ obserwować emocje ucznia i ocenić, czy potrafi je kontrolować,
- ◆ przedstawić wzajemne racje w odpowiednim miejscu i czasie – obie strony negocjacji powinny być w dobrej kondycji psychofizycznej,
- ◆ wypracować wspólnie z uczniem nowe możliwości współpracy,
- ◆ umożliwić uczniowi przedstawienie propozycji wspólnego planu działania.

O skuteczności negocjacji decyduje dobra forma psychofizyczna obu stron. Niezbędna do tego jest prawidłowa ocena własnych intencji, nastroju, emocji, pewności siebie oraz realna ocena skutków negocjacji.

Według Hucińskiego w czasie negocjacji nauczyciel powinien unikać nakazów, pouczeń i wyrażania własnych opinii oraz wyeliminować zwroty, które wskazują uczniowi kierunek myślenia lub odpowiedzi, np.:

◆ powinieneś zrobić to tak...	– nie masz racji
◆ powinieneś być miły	– nie obchodzi mnie, co czujesz
◆ zrób coś mądrego	– a nie mówiłem
◆ co ty w ogóle mówisz	– musisz to zrobić
◆ pomyśl, wymyśl, zareaguj	– należy tak postąpić
◆ bardzo głupie pytanie	– to jest konieczne
◆ nie da się tego słuchać	– to ważne
◆ gdybyś mnie wcześniej posłuchała,
byłoby inaczej	– tak ma być
◆ sam jesteś sobie winien	– zrób to, co ci mówię

Nie uzyskamy skuteczności w negocjacjach w sytuacji, gdy nauczyciel:

- ◆ wykazuje negatywne intencje i emocje względem ucznia,
- ◆ nie kontroluje emocji (zakłócają one realną ocenę sytuacji, potrzeb i oczekiwań ucznia),
- ◆ nie ma czasu, nie jest skoncentrowany i ma rozbiegane myśli,
- ◆ kieruje się egoistycznymi przesłankami, które przysłaniają dobro ucznia.

W wyniku nieudanych negocjacji (porażki) powstaje nieprzyjemne uczucie, jednak porażki mediacyjne uczą cierpliwości, odkrywania samego siebie oraz swoich wartości, co może uczynić nauczyciela lepszym pedagogiem. Natomiast uczeń nabywa doświadczenia, rozwija kompetencje psychospołeczne, które mogą okazać się bardzo przydatne w przyszłości.

5.4. Eliminacja tłumaczenia się przez ucznia

Kolejnym elementem, który zakłóca poprawną komunikację nauczyciela z dzieckiem, jest wymuszanie na dziecku tłumaczenia się i oczekiwanie przeprosin. Szczególnie jest to trudne w sytuacji, kiedy dziecko musi się tłumaczyć z realizacji swoich pomysłów i planów, które nie zawsze są zgodne z planem nauczyciela.

Dziecko jest wówczas traktowane przedmiotowo, co wywołuje u niego uczucie poniżenia i niechęć do nauczyciela.

Według Hucińskiego skutki wynikające z konieczności tłumaczenia się dziecka wywołują:

- ◆ pogardliwe nastawienie do nauczyciela i jego zajęć,
- ◆ wycofanie się przez ucznia, unikanie rozmów i poczucie winy,
- ◆ niepokoje, obawy i lęki przed podjęciem kolejnych działań,
- ◆ poczucie niższości, poczucie bycie gorszym,
- ◆ obniżenie pewności siebie, samooceny i poczucia własnej wartości,
- ◆ spadek motywacji do podejmowania kolejnych działań,
- ◆ obniżenie koncentracji z powodu rozpamiętywania poprzednich zdarzeń,
- ◆ izolację ucznia (utrata spójności grupy).

W sytuacji, gdy dziecko systematycznie zmuszane jest do tłumaczenia się, pojawia się u niego poczucie bycia gorszym, niska samoocena i zaniżone poczucie własnej wartości, którego skutki widoczne są nawet po zakończeniu edukacji. Poza tym wyzwala ono u niego coraz bardziej negatywne nastawienie w stosunku do nauczyciela, zespołu klasowego i szkoły. Zaburza to równowagę emocjonalną dziecka oraz narastają w nim konflikty wewnętrzne i zewnętrzne, utrudniające współpracę, co w efekcie prowadzi do izolowania się dziecka.

Świadomy nauczyciel powinien podjąć wszelkie działania, aby wyeliminować tłumaczenie się dziecka. Spowoduje to liczne korzyści dla rozwoju dziecka, doprowadzi do samorealizacji i samozadowolenia. W wyniku powyższych zachowań zaobserwujemy u ucznia:

- ◆ pozytywne nastawienie do nauczyciela i prowadzonych przez niego zajęć,
- ◆ chęć poprawy swoich działań, zachowań i wysoki poziom samozadowolenia,
- ◆ zwiększenie pewności siebie, samooceny, poczucia własnej wartości,
- ◆ zwiększenie motywacji wewnętrznej,
- ◆ umiejętność przekazania informacji negatywnej,
- ◆ zdolność do samodzielnego podejmowania decyzji (staje się pewny siebie i niezależny),
- ◆ brak wymówek i kłamstw.

W związku z powyższym uczeń sam powinien decydować, czy ma potrzebę wyjaśnienia swoich decyzji, działań i ich konsekwencji. Będzie to wówczas jego decyzja wynikająca z wewnętrznej potrzeby. Natomiast nauczyciel, chcąc uniknąć tłumaczenia się ucznia, może wyznaczyć mu nowe zadania lub zmienić temat

rozmowy. Jednak w dzisiejszym systemie nauczania przeważa przepytywanie i wystawianie ocen oraz opinii uczniom.

Nauczyciel, chcąc budować prawidłowe relacje z dzieckiem, powinien dokładnie przemyśleć każdą wypowiedź, ustalić, co i w jaki sposób chce w niej przekazać, oraz przewidzieć jej konsekwencje. Informacje powinny być zrozumiałe i interesujące dla dziecka, aby zachęcić je do dyskusji, wyrażenia swoich przemyśleń, odczuć i swojego punktu widzenia. Powinien kontrolować swoje reakcje, szczególnie gdy w dialogu z uczniem poruszone zostają trudne zagadnienia i sytuacje.

Istnieje wiele sposobów zainteresowania uczniów i uaktywnienia ich; poniżej zaproponowano kilka z nich:

- ◆ wprowadzenie do wypowiedzi ciekawostek zgodnych z zainteresowaniem ucznia,
- ◆ unikanie wypowiedzi zaczynających się od „ja”,
- ◆ stosowanie właściwej mowy ciała, kontrola mimiki twarzy, gestów i emocji,
- ◆ wewnętrzna i zewnętrzna równowaga emocjonalna (odrzuć skrajnych postaw, przekonań i osądów),
- ◆ skupienie uwagi na uczniu, prawidłowa ocena jego gotowości do rozmowy lub jej kontynuowania,
- ◆ wycofanie z przekazu swoich odczuć, skoncentrowanie się na uczniu,
- ◆ słuchanie i słyszenie ucznia,
- ◆ zadawanie pytań otwartych w celu ukierunkowania ucznia na samodzielne dojście do rozwiązania problemu,
- ◆ „ukierunkowanie grupy do sytuacji”, w której uczniowie samodzielnie ustalą wnioski, które chciał przekazać nauczyciel.

Proces komunikacji z uczniem można doskonalić poprzez regularny trening, m.in. przez analizę własnych myśli, emocji i przeżyć, przez pracę nad sobą. Bierność w zakresie rozwoju swoich kompetencji pedagogicznych, doskonalenia siebie powoduje wiele negatywnych następstw. Nieprzygotowanie się nauczyciela do zajęć powoduje:

- ◆ zastanawianie się, co należy powiedzieć w następnym zdaniu,
- ◆ niejasny przekaz, przeskakiwanie między wątkami,
- ◆ brak spójności w przekazywanych treściach,
- ◆ usilne przekonywanie do własnych racji,
- ◆ ciągłe zmęczenie (początek wypalenia zawodowego),
- ◆ obniżoną koncentrację ucznia w trakcie lekcji,

- ♦ wartościowanie i narzucanie uczniowi swoich preferencji (np. to jest dobre, to jest fajne).

Część powyższych zachowań jest powszechnie znana, możemy je zaobserwować podczas komunikacji w różnych sytuacjach. W celu ich uniknięcia należy dokonywać systematycznej oceny własnej sprawności komunikacyjnej. Umożliwia to osiągnięcie postępu w relacjach międzyludzkich.

5.5. Uwarunkowania skutecznej komunikacji nauczyciela z uczniem

Według Hucińskiego w celu zainteresowania i zaciekawienia uczniów tematem zajęć należy tak przygotować wypowiedź, aby przekazanie istoty informacji odbyło się w pierwszych osiemnastu słowach wypowiedzi, natomiast pierwsze słowa powinny się odnosić do ego i potrzeb ucznia. Należy skoncentrować się na uczniu, ograniczyć wypowiedź i oddać przestrzeń do działania dziecku, które samodzielnie poprzez odpowiednie ukierunkowanie rozwinie temat lekcji.

Huciński podaje sześć zasad skutecznej komunikacji w czasie lekcji.

Przykłady:

- ♦ Uczeń zachowuje się agresywnie. Nauczyciel powinien wiedzieć, co jest przyczyną agresji. W większości przypadków agresja ucznia oznacza gotowość do „walki”, ochronę siebie lub poszukiwanie konfrontacji.
- ♦ Nauczyciel, rozpoczynając zajęcia, w pierwszej wypowiedzi powinien użyć maksymalnie osiemnastu słów, w tym pierwsze cztery słowa mają na celu dotarcie do potrzeb i zainteresowań ucznia. Zostanie wówczas uruchomiona u ucznia chęć rozwinięcia kontaktu z nauczycielem i jednocześnie zwiększy się prawdopodobieństwo realizacji wspólnych działań.
- ♦ Nauczyciel w zależności od treści i formy zajęć powinien podzielić zespół klasowy na grupy. W trakcie lekcji nauczyciel może zmieniać skład poszczególnych grup, w zależności od sytuacji i potrzeb uczniów. Stosowane zmiany mają na celu zwiększenie obciążenia psychicznego, uzyskanie równowagi lub odciążenie psychiczne poszczególnych uczniów.
- ♦ Nauczyciel powinien dopasować zadania, formy i metody do naturalnych zachowań (typów osobowości) uczniów. Proces nauczania zostaje wówczas uruchomiony naturalnie, bez ponagrania i pośpieszania.

- ♦ Nauczyciel powinien tworzyć interakcje z każdym uczniem, który zwróci się o pomoc, zachęcając go do samodzielnego rozwiązania sytuacji. W rezultacie uczeń polepszy własną komunikację, która ułatwi mu znalezienie nowych rozwiązań.

W sytuacji, gdy nauczyciel wzbudzi zainteresowanie uczniów i zaaktywizuje ich do pracy na lekcji, realizację treści zajęć powinien pozostawić uczniom, ukierunkowując ich jedynie na poszukiwanie kolejnych rozwiązań. Pojawia się wówczas u dzieci odczucie spełnienia i zadowolenia.

W celu uzyskania efektywności zajęć istotne jest, aby w czasie lekcji nauczyciel w sposób ciekawy i umiejętny przekazywał swoją wiedzę. Jednak należy być uważnym, gdyż istnieje wąska granica między przekazywaniem wiedzy w sposób inspirujący a przekazem, w którym uczeń czuje się gorszy. Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na skuteczność prowadzenia zajęć jest umiejętność opanowania własnych emocji. Jeżeli wychowawca przejawia zdenerwowanie, krzyczy, obwinia, wywołuje złe emocje, wówczas uczniowie mają problem z koncentracją, a w rezultacie nie przyswajają przekazywanych przez nauczyciela wiadomości. Wówczas słuchanie nauczyciela jest pozorne, pojawia się jego negowanie i niechęć do proponowanych przez niego działań. Wpływa to na obniżenie wartości pedagogicznych nauczania, a w skrajnych przypadkach uruchamia się u ucznia chęć wywołania konfliktu.

Niekorzystny wpływ na skuteczność komunikacji w trakcie lekcji mają również zachowania dwubiegunowe nauczyciela. W takiej sytuacji uczniowie słyszą komunikaty niespójne z daną sytuacją. Zachowania nauczyciela są ze sobą sprzeczne, np. nauczyciel podnosi głos na ucznia, aby za chwilę uśmiechać się do reszty klasy. Takie zachowania zaburzają poczucie bezpieczeństwa i destabilizują związki przyczynowo-skutkowe.

Zdarza się, że nauczyciele popełniają niedopuszczalny błąd, twierdząc, że uczeń jest problemowy. Dobrze przygotowany pedagog powinien wiedzieć, że niestandardowe, niepopularne działania ucznia są spowodowane wcześniejszymi, z reguły trudnymi przeżyciami. W takiej sytuacji należy stworzyć uczniowi sprzyjające warunki, w których będzie miał możliwość samodzielnego rozwiązania własnych problemów.

5.6. Kształtowanie kreatywności dziecka

Każdy rodzic chciałby, aby jego dziecko wyrosło na samodzielnego, silnego i kreatywnego człowieka. Kreatywność to obszar, w którym dzieci uzyskują wyniki lepsze niż dorośli. Nie znają bowiem limitów i nie obawiają się podejmowania działań i kształtowania rzeczywistości wokół siebie. Głównym hamulcem w rozwoju kreatywności dzieci są dorośli. Zakazy, nakazy, instrukcje, pouczenia i wiele innych zasad powoli, ale skutecznie niszczą w dziecku kreatywność.

Huciński wyróżnił etapy kształtowania kreatywności u dziecka:

1. Uruchomienie u dziecka umiejętności samodzielnego podejmowania decyzji i odpowiedzialności za nie.

Wskazówki dla nauczyciela:

- ♦ wysłuchanie dziecka do końca jego wypowiedzi,
- ♦ wyeliminowanie ze swoich myśli chęci oceny, chęci udzielenia rady,
- ♦ wysłuchanie i zrozumienie potrzeb dziecka,
- ♦ odesłanie dziecka do własnych przemyśleń przez używanie zwrotów: „zastanów się”, „zrób, jak uważasz”, „jak myślisz”, „co z tym zrobisz”.

2. Akceptacja i uznanie racji dziecka.

Wskazówki dla nauczyciela:

- ♦ obserwacja dziecka podczas samodzielnych działań,
- ♦ akceptacja błędu dziecka bez komentarzy,
- ♦ obserwacja, kiedy dziecko zrozumie i w jaki sposób poprawi swój błąd,
- ♦ stworzenie dziecku środowiska i warunków do zmiany „trudnych zachowań”,
- ♦ powstrzymanie się od pochwały dziecka, aby mogło odczuć zadowolenie z własnych, samodzielnych decyzji.

Przedstawione propozycje zachowań nauczyciela w procesie podejmowania przez dziecko własnych decyzji umożliwiają samodzielne rozwiązywanie ustalonych przez nie zadań. Uznanie racji dziecka nawet wówczas, gdy się z nią nie zgadzamy, wzmacnia jego pewność siebie i rozwija kreatywność. Wskazówki nauczyciela, z reguły wynikające z troski o bezpieczeństwo dziecka, ograniczają proces samostanowienia i samorealizacji.

Przeszkody w budowaniu kreatywności dziecka to:

- ♦ brak zrozumienia emocji i przyczyn zachowań dziecka,
- ♦ próba nauczyciela wywierania wpływu na dziecko,

- ♦ posłuszeństwo dziecka w stosunku do nauczyciela,
- ♦ zawyżone oczekiwania nauczyciela w stosunku do dziecka,
- ♦ uzależnienie dziecka od opinii i ocen innych osób,
- ♦ niedostrzeganie i brak akceptacji wobec zainteresowań oraz potrzeb dziecka.

Skutki zahamowania rozwoju kreatywności dziecka to:

- ♦ uleganie sugestiom i manipulacjom,
- ♦ utrata prawidłowej oceny zagrożeń i przyjęcie opinii nauczyciela,
- ♦ utrata kontaktu i zaufania do samego siebie – wówczas maleją samoocena i ambicje dziecka,
- ♦ wątpliwości i niepokój, które wywołują u dziecka ciągły stres, a w efekcie – niechęć do podejmowania działań,
- ♦ apatia, brak zadowolenia i przyjemności ze swojego postępu.

Kreatywne dziecko ma większe szanse na osiągnięcie sukcesu, należy zatem podjąć wszelkie działania, aby ten proces wzmacniać.

Konsekwencje wynikające z błędów nauczyciela:

- ♦ dziecko przyjmuje postawę obronną, pojawia się opór, brak samoakceptacji, zachowania egoistyczne, a nawet agresja,
- ♦ dziecko ma trudności z samodzielnym rozwiązywaniem zadań, działa pod wpływem niekontrolowanych emocji, co w konsekwencji prowadzi do utraty koncentracji,
- ♦ dziecko nie realizuje wyznaczonych przez siebie celów i nie osiąga postępów w rozwoju,
- ♦ dziecko odbiera porażkę jako brak wystarczających umiejętności, traci śmiałość, pomysłowość i wytrwałość w dążeniu do celów,
- ♦ dziecko nie przejawia chęci uczestnictwa w proponowanych aktywnościach, popada w monotonię i znużenie,
- ♦ dziecko unika dialogu wewnętrznego, jest wycofane, szuka pociechy w użytkach,
- ♦ dziecko podejmuje próby dołączenia do grupy nieformalnej lub utworzenia takiej, a w czasie buntu wykorzystuje nabyte tam zachowania.

Z powyższych rozważań wynika, że nauczyciele powinni zwrócić szczególną uwagę na poszukiwania skutecznych działań pedagogicznych i wprowadzić je jako rutynowe nawyki. Nauczyciele, budując relację z uczniem, powinni próbować

zrozumieć i zastanowić się nad przyczynami jego zachowań i różnych reakcji. Należy unikać powierzchownej oceny skutków jego działań. We wszystkich kontaktach werbalnych i niewerbalnych powinno się dążyć do komfortu psychicznego dziecka oraz eliminacji jego obaw i lęków. Przede wszystkim warto skupić się na jego talentach, uzdolnieniach i predyspozycjach, jednocześnie ograniczając narzucanie swoich racji. Nauczyciel powinien prezentować postawę empatyczną, natomiast w codziennych kontaktach z uczniem kierować się zasadami etyki. Działając według przedstawionych powyżej zasad, ma on szansę na zapewnienie uczniom poczucia bezpieczeństwa, spełnienia oraz wsparcia ich samorealizacji i samostanowienia.

Rozdział 6 | Proces samostanowienia i budowania relacji z drugim człowiekiem

Już na początku XIX wieku w rozprawie *O fizycznym wychowaniu dzieci* Jędrzej Śniadecki głosił, że nie ma innej „odnogi wiadomości ludzkich” tak ważnej jak „sztuka wychowania dzieci”. Dodawał do tego ważne uwagi dla rodziców i opiekunów dzieci, wskazując, że zamiast opierać się na porządku natury i własnych doświadczeniach, stosują wzory i treści oderwane od potrzeb rozwojowych dziecka. Górę biorą wtedy sprawy organizujące życie dziecka według tego, czego chcą od niego rodzice i dorosłe otoczenie społeczne. Dziecku należy pomagać w pokonywaniu trudności i zapewnić bezpieczeństwo, ale nie należy rozwiązywać za nie zadań wymagających samodzielnelnego wysiłku, na jaki dziecko stać. Dziecko ze swojej natury posiada cechy twórcy i odkrywcy. Uczy się także wtedy, kiedy błądzi. Nie należy osłabiać w nim woli poznawania świata, gdyż jest to zarazem sposób na poznawanie samego siebie. Wychowanie to uwrażliwienie dziecka na takie wartości, jak godność, wolność, prawda, dobro i piękno. Bez tego dziecko nie osiągnie dojrzałości moralnej¹²⁵.

Tchorzewski natomiast twierdzi, że „wychowanie jest szczególnym rodzajem bytu społecznego, będącym wytworem przynajmniej dwóch osób. Jego

¹²⁵ K. Zuchora, *Polskie drogi wychowania fizycznego i sportu od Komisji Edukacji Narodowej do 1939 roku*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020, s. 32.

właściwością jest zachodząca między nimi relacja, w której ramach przedmiot wychowujący (działający), kierując się powszechnie uznanym dobrym, umożliwia podmiotowi wychowywanemu osiągnąć kolejne etapy dojrzałości wyrażające się dochodzeniem do własnej tożsamości¹²⁶.

Natomiast Korczak wskazywał „wolność” jako naturalny proces samorozwoju i samodoskonalenia – to przejaw własnej woli, która nie może być narzucona z zewnątrz¹²⁷.

W związku z powyższym w rozdziale 6 zostały przedstawione przykłady relacji dziecka z osobami uczestniczącymi w jego edukacji. Założono, że poprzez zaprezentowanie konkretnych przykładów w sposób bardziej zrozumiały zostanie podkreślone, iż zaspokojenie potrzeb i oczekiwań dziecka oraz pozostawienie mu samodzielnego wyboru jest priorytetem w budowaniu jego samodzielności. W efekcie przełoży się to na poprawę skuteczności procesu edukacyjnego, który wymaga zmiany, nowego podejścia do dziecka i nowej przestrzeni edukacyjnej. Myślenie empatyczne, podejmowanie prób zrozumienia potrzeb drugiej osoby i wzajemne słuchanie udoskonali komunikację, która umożliwi stworzenie nowej jakości pedagogicznej.

Poniżej zostały przedstawione sytuacje i wydarzenia, w których występują przypadkowi rodzice, nauczyciele i inne osoby uczestniczące w życiu dziecka. Opisują oni, w jaki sposób zachowywali się w relacjach z dzieckiem. Założono, że przykłady te posłużą jako wskazówki do wsparcia dziecka w jego samorozwoju.

6.1. „Zarządzanie sytuacją” i samokontrola nauczyciela, rodzica w celu uruchomienia potencjału dziecka

Funkcjonowanie w społeczeństwie obliguje człowieka do właściwego zachowania względem innych. Każdego dnia spotykamy się z sytuacjami, w których mając na celu uzyskanie najlepszego rozwiązania dla wszystkich uczestników, należy właściwie reagować, dopasować swoje zachowanie. Zarządzenie sytuacją wymaga przede wszystkim prawidłowego odczucia i zrozumienia danego wydarzenia. Konieczne jest wówczas wyeliminowanie własnych opinii, sugestii

¹²⁶ A.M. Tchorzewski, *Teoria wychowania*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, T. Plich (red.), Wydawnictwo Żak, Warszawa 2007, s. 566.

¹²⁷ K. Zuchora, *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014, s. 63.

i doświadczeń. Koncentracja na danej sytuacji i ukierunkowanie jej uczestników na właściwe zadania uruchamia u nich samodzielne myślenie, uczenie się na własnych błędach oraz odkrywanie własnego potencjału¹²⁸.

Przykłady:

- ◆ Młoda matka postanowiła nie stosować wobec swojego dziecka nakazów i zakazów. Nie krzyczała ani nie zabraniała mu postępować według własnego planu i upodobań. Dziecko wychowywane w ten sposób szybko się rozwijało, działało samodzielnie i kreatywnie. W ocenie matki stało się zrównoważone, empatyczne, twórcze, pomysłowe i radosne.
- ◆ Czynna zawodowo emerytowana nauczycielka realizowała treści programowe, używając nakazów i zakazów oraz stosując kary i nagrody. Po latach wykorzystywania takich form nauczania stwierdziła jednak, że nie ma miłych wspomnień związanych z pracą w szkole. Według niej praktykowane metody okazały się nieefektywne, a dzieci, które uczyła, były niegrzeczne, ponure, pesymistyczne i bojaźliwe.
- ◆ Uczeń powierzył nauczycielowi swoje sekrety, przedstawił sytuację w domu, podzielił się swoimi przeżyciami oraz opowiedział o relacjach z rówieśnikami i rodzicami. Nauczyciel, mając na celu ukierunkowanie ucznia na samodzielne działanie, wysłuchał go i odesłał do jego własnych przemyśleń za pomocą słów: „co możemy z tym zrobić”, „dlaczego uznałeś to za dobre/złe”; treść rozmowy była ich wspólną tajemnicą. Nauczyciel poprzez udzielone wsparcie i zachowanie dyskrecji zyskał zaufanie i wdzięczność ucznia.

Każda sytuacja wymaga odrębnej analizy i obrania właściwego kierunku postępowania, który doprowadzi do realizacji celu wspólnego dla dziecka i opiekuna. Umożliwianie dziecku samodzielnej pracy i rozwiązywania zadań według jego pomysłów inicjuje proces samorealizacji. W konsekwencji prawidłowe odczuwanie sytuacji wpływa na rozwój umysłowy, umożliwiając podejmowanie właściwych decyzji w trudnych okolicznościach.

¹²⁸ T. Huciński, *Imopeksis...*

6.2. „Zarządzanie grupą” przez nauczyciela w budowaniu prawidłowych relacji

Właściwe zarządzanie grupą polega na budowaniu w niej prawidłowych relacji poprzez indywidualizację zadań w realizacji wspólnie przyjętych celów. Wpływa to pozytywnie na zwiększenie potencjału jednostki poprzez współodpowiedzialność i współzależność zarówno z poszczególnymi członkami grupy, jak i z całą grupą. Istotne jest, aby każdy uczeń miał świadomość, że jest częścią grupy, dla której ma szczególną wartość. Prawidłowe zarządzanie grupą jest możliwe z chwilą uruchomienia pozytywnych intencji.

Przykłady:

- ◆ Podczas przerwy doszło do kłótni dwóch uczniów. Nauczyciel, widząc całą zajęcia, podszedł i zapytał spokojniejszą osobę: „Dlaczego twój kolega tak się zachował?”. Zadane pytanie zmieniło kłótnię w dialog. Uczeń bardziej zdenerwowany bez upomnienia ze strony nauczyciela w dialogu wewnętrznym przeanalizował motywy swojego niewłaściwego zachowania.
- ◆ Jeden z uczniów był pomijany w podejmowaniu klasowych decyzji, nie uczestniczył we wspólnych rozmowach i aktywnościach grupy. Nauczyciel dostrzegł niepokojące zachowanie i podjął inicjatywę rozwiązania tego konfliktu. Zmodyfikował program nauczania tak, aby podkreślić talenty, potencjał i predyspozycje izolowanego ucznia. Po miesiącu stosowania takich praktyk samoocena i poczucie własnej wartości dziecka wzrosły, a grupa zaakceptowała je.
- ◆ Na początku każdej lekcji nauczyciel odpytywał uczniów z treści poprzednich zajęć i sprawdzał pracę domową. Był zasadniczy, niedostępny i oceniał według surowych kryteriów. Podczas jego nieobecności zastępowała go inna osoba, prezentująca odmienny styl nauczania. Po powrocie do pracy nauczyciel zauważył, że jego uczniowie sami zgłaszają się do odpowiedzi i wykazują dużą aktywność na lekcjach. Zapytał swojego zastępcę, jak udało mu się to osiągnąć. W odpowiedzi usłyszał, że głównie koncentrował się na wzmocnieniu samooceny dziecka, a w trakcie odpowiedzi umożliwiał wspieranie ucznia przez kolegów i motywował ich do szukania wspólnych odpowiedzi.

Przedstawione zachowania i działania wpływają pozytywnie na optymalny rozwój współpracy w grupie. Powstaje wówczas wspólnota, której członkowie wzajemnie się rozumieją, akceptują i wspierają. Należy podkreślić, że warunkiem niezbędnym do uzyskania wyżej wymienionych rezultatów jest umiejętność budowania pozytywnych intencji, ponieważ to właśnie one w głównej mierze warunkują możliwość dalszej współpracy i wzajemnego zaufania¹²⁹.

6.3. „Zarządzanie dzieckiem” w celu ukierunkowania go na samodzielne działania

Podczas realizacji wspólnego zadania nauczyciel i rodzic powinni skoncentrować się na poprawnej relacji z dzieckiem. W celu efektywnego współdziałania i osiągnięcia ustalonych założeń należy zrozumieć i zaakceptować potrzeby i odczucia drugiego człowieka oraz aktywizować go do przeprowadzenia dialogu wewnętrznego i podejmowania samodzielnych decyzji.

Przykłady:

- ◆ Wybitnie zdolny uczeń nie przygotowywał się sumiennie do przedmiotu, nie angażował się na poziomie swoich możliwości. Jego złe nawyki utrudniały mu koncentrację i pełne wykorzystanie posiadanego potencjału, a jego samoocena była zbyt wysoka w stosunku do wkładanego wysiłku. Nauczyciel, szukając rozwiązania zaistniałej sytuacji, zachęcał ucznia do własnych przemyśleń, dialogu wewnętrznego, wprowadził dystans w ich relacji i stał się mniej dostępny. Po miesiącu stosowania powyższych praktyk uczeń w wyniku własnych przemyśleń, odczuć i przeżyć zmienił zachowanie. Wykazywał większe zaangażowanie na lekcji, sumiennie wykonywał zadania domowe i prawidłowo oceniał swoją pracę.
- ◆ Na lekcji wychowawczej nauczyciel poruszył temat walki z hejtem. Przeprowadził ćwiczenia warsztatowe, podczas których jeden uczeń atakował i obrażał drugiego, lecz uczeń atakowany nie ulegał prowokacji. Zamiast tego w przemyślany sposób przyznawał rację atakującemu uczniowi i argumentował swoje odpowiedzi w następujący sposób:
 - uczeń atakujący: „jesteś głupi”,
 - uczeń atakowany: „masz rację, każdy z nas jest czasem głupi i popełnia błędy”.

¹²⁹ T. Huciński, T. Wilczewski, *Współczesna pedagogika nauczycieli...*, s. 34.

Przeprowadzone warsztaty pokazały uczniom, w jaki sposób radzić sobie z hejtem w codziennych sytuacjach.

- ◆ Uczeń sprawiał problemy wychowawcze i regularnie próbował zwrócić na siebie uwagę, zadając bezcelowe pytania, np. „czy mogę zrobić...?”. Nauczyciel wielokrotnie zwracał mu uwagę, że nie należy się w ten sposób zachowywać. Jednak uczeń nie stosował się do zaleceń nauczyciela. Nauczyciel zmienił sposób postępowania – pytany przez ucznia zaczął odpowiadać: „jak sądzisz”, „czy na pewno to dobry pomysł”, „zrób, jak uważasz”. W ten sposób uczeń został zmobilizowany do samodzielnego podejmowania decyzji i do poprawnego zachowania.

6.4. „Zarządzanie sobą” przez nauczyciela i rodzica w procesie budowania kreatywności dziecka

Proces budowania kreatywności dziecka przebiega najefektywniej z chwilą wycofania się z niego osób dorosłych. W związku z tym nauczyciele i rodzice powinni kontrolować swoje zachowanie, powstrzymując się od porad i wskazówek, umożliwiać dziecku realizację własnych pomysłów oraz potencjału i kreatywności. Zdaniem Piotrowskiej „etap przedszkola to taki czas, w którym pomoc oznacza obserwowanie dziecka, asystowanie mu podczas samodzielnego działania”, gdyż „pomoc tłumi naturalne próby samodzielności”¹³⁰. Należy podkreślić, że samodzielne rozwiązywanie zadań wyzwala u dziecka samozadowolenie, samorealizację i większe poczucie własnej wartości. Dorośli, narzucając swoje opinie i podpowiedzi, sabotują pomysły dziecka, zniechęcając je do działania.

Przykłady:

- ◆ Podczas zabawy trzyletni chłopiec układał literki w odpowiednie miejsca. Rodzic obserwował dziecko, nie przeszkadzając mu. Po chwili chłopiec podszedł do rodzica i zaczął go uczyć, jak należy dopasowywać literki do odpowiednich miejsc. Przedstawione zachowanie dziecka wynikało z jego poczucia samozadowolenia. Rodzic nie pochwalił dziecka, lecz jedynie w celu podkreślenia jego sukcesu poprosił o powtórne wytłumaczenie słowami: „opowiedz mi jeszcze raz, co zrobiłeś”, co zwiększyło zadowolenie i satysfakcję dziecka.

¹³⁰ A. Piotrowska, *Istota mądrego pomagania...*, s. 14.

- ◆ Sześciolatnia dziewczynka porysowała w domu świeżo pomalowaną ścianę. Matka zdenerwowała się i ukarała ją, jednakże po przemyśleniu swojego zachowania spróbowała naprawić błąd i zachęcała dziecko do wspólnego rysowania. Mimo to córka nie przejawiała chęci wspólnej zabawy, co zaniepokoiło matkę. Matka podjęła zatem kolejną próbę zaangażowania dziecka, tym razem we wspólne zmywanie pomalowanej ściany w celu zrobienia miejsca na kolejne rysunki. Dziecko zgodziło się, a następnie samo zaproponowało inne miejsca do rysowania, takie jak zeszyty i kolorowanki.
- ◆ Pięcioletni chłopiec dostał od wujka samolot ze styropianu. Pomimo że dziecko zachwyciło się nową zabawką, wujek nie pozwolił mu samodzielnie odkryć zasad działania samolotu, a zamiast tego tłumaczył, podpowiadał i narzucał sposób obsługi zabawki. W efekcie wyglądało to tak, jakby wujek sam bawił się samolotem, a dziecko jedynie się przyglądało. Po kilku minutach dziecko straciło zainteresowanie zabawką i nie słuchało więcej tłumaczeń wujka. Kreatywność i zainteresowanie dziecka zostały zagłuszone przez wujka.

6.5. „Zarządzanie sobą” w odniesieniu do potrzeb drugiego człowieka

W sytuacji, w której koncentrujemy się na potrzebach drugiego człowieka, uruchamiamy myślenie empatyczne, pozytywne intencje, jednocześnie eliminując własne egoistyczne pobudki i oczekiwania. Osoby, które okazują zrozumienie i akceptację dla potrzeb drugiego człowieka, budzą sympatię i zaufanie, a przebywanie w ich towarzystwie jest przyjemne. Wpływa to również na efektywną współpracę w zakresie realizacji wspólnych zadań.

Przykłady:

- ◆ W czasie upalnych wakacji w miejscowościach turystycznych rzadko można znaleźć wolny stolik z parasolem, przy którym wszystkie wolne krzesła znajdują się w cieniu. W sytuacji, gdy brakuje miejsc w cieniu, a my oddamy osobie towarzyszącej „lepsze” miejsce, wykażemy empatię i pozytywne intencje. Powstaną w ten sposób życzliwe relacje, a osoba ta prawdopodobnie będzie próbowała się zrewanżować w przyszłości.

- ◆ Podczas wspólnej kolacji w restauracji powinniśmy skoncentrować się na potrzebach osoby towarzyszącej. Warto zapytać, czy ma ochotę na coś specjalnego z karty, poczekać, aż pierwsza spróbuje swojego dania, i dostosować się do jej tempa spożywania posiłku. Dzięki zrozumieniu i dopasowaniu się do potrzeb drugiej osoby możemy poprawić wzajemne relacje i przeżycia.
- ◆ Dwie przyjaciółki otrzymały wyniki sprawdzianu – jedną ocenę bardzo dobrą, a drugą niedostateczną. W celu uszanowania uczuć drugiej osoby dziewczynka dobrze oceniona powstrzymała się od komentarzy na temat wyniku uzyskanego przez koleżankę i okazywania radości ze swojej oceny. Dzięki temu zachowane zostały pozytywne relacje między przyjaciółkami.

6.6. „Zarządzanie sobą” przez egoistycznych rodziców oraz ich wpływ na rozwój dziecka

Rodzice są pierwszymi nauczycielami w życiu dziecka i przeważnie dobro ich pociechy jest najważniejsze. Szczególnie ważną rolę w życiu dziecka odgrywa matka, która z reguły w pierwszym okresie spędza z nim najwięcej czasu. Zdarza się jednak, że w trosce o dziecko jej działania są nieprzemyślane, wywołane emocjami oraz niecierpliwością czy nadopiekuńczością. Wpływa to niekorzystnie na rozwój kreatywności, samodzielności i pewności siebie u dziecka. Gdy jest ono przesadnie kontrolowane, karane i straszone, nie potrafi prawidłowo radzić sobie z emocjami, co utrudnia mu poprawną ocenę sytuacji, podjęcie właściwych decyzji. Dziecko wychowywane bez ograniczania dzięki swoim pomysłom, działaniom i poszukiwaniom tworzy własną tożsamość. Im mniej ingerencji dorosłych w jego życie, tym barwniejsza jego osobowość. Według Osho „niewinność stanowi podstawową część natury człowieka. Każda istota ludzka przychodzi na świat wyposażona w niewinność. Rodzi się z umysłem całkowicie czystym – jak niezapisana karta (tabula rasa). Nie masz żadnej przeszłości, tylko przyszłość. Jesteś obserwatorem o czystej świadomości. To właśnie jest niewinność”¹³¹.

Przykłady:

- ◆ Matka z dzieckiem udała się do urzędu. W poczekalni chłopiec swobodnie bawił się sam ze sobą, zagadywał przypadkowe osoby i urzędników oraz

¹³¹ R. Osho, *Księga dzieci...*, s. 9.

był przyjaźnie nastawiony do ludzi. W momencie gdy jeden z interesantów, rozbawiony zachowaniem i pomysłowością chłopca, uśmiechnął się do niego, matka skarciła dziecko słowami: „Jasiu, siadaj, bo pan cię zabierze”. W ten sposób zahamowała kreatywność, wyobraźnię i dobry nastrój dziecka. Przestraszony i smutny chłopiec przez kolejne trzydzieści minut siedział przy matce.

- ♦ Dwie matki udały się z dziećmi na spacer. Pierwsza prowadziła dziecko, trzymając je mocno za rękę. Synek pokazywał paluszkami kierunek, w którym chciałby pójść, oraz wskazywał otoczenie, które go interesuje. Matka, nie zwracając na niego uwagi, podążała w wybranym przez siebie kierunku. Druga matka uważnie obserwowała swoje dziecko i pozwalała mu samodzielnie odkrywać świat. Dziecko miało wówczas możliwość poznawania świata, rozwijania kreatywności i pokonywania napotkanych przeciwności.
- ♦ Matka potrzebowała chwili spokoju i czasu na załatwienie ważnych spraw. Szukając sposobu na zajęcie dziecka, bez zastanowienia pozwoliła mu korzystać ze smartfona. W tej sytuacji lepszym rozwiązaniem byłoby zaangażowanie dziecka w inne aktywności, np. poprzez pytanie: „Synku, co mi możesz namalować?”. Prawdopodobnie w odpowiedzi matka uzyskałaby liczne informacje, a w rezultacie dziecko wykonałoby dla niej rysunek.

6.7. Budowanie u ucznia pewności siebie dzięki samodzielnym decyzjom

W procesie edukacji dziecka przede wszystkim powinniśmy rozpoznać jego potrzeby, wsłuchać się w jego oczekiwania oraz umożliwić mu samodzielne podejmowanie decyzji i działań z ponoszeniem za nie odpowiedzialności. Wprawdzie nie zapobiegnie to wszystkim konfliktom, ale na pewno uczeń zyska umiejętności ich rozwiązywania, bez uciekania od trudnych sytuacji lub maskowania emocji¹³². Podejmując samodzielne decyzje, będzie przekonane o ich słuszności, najsukceszniej bowiem uczymy się na własnych błędach. Poza tym w ten sposób umożliwiamy uczniowi osiągnięcie samodzielnie wyznaczonego celu. Należy również podkreślić, że w trakcie realizacji swoich założeń dziecko popełnia błędy, które są wskazówkami do skorygowania dalszych działań.

¹³² J.A. King, J. Faber, *Jak mówić, żeby maluchy nas słuchały*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.

Przykłady:

- ◆ Podczas zakupów matka wielokrotnie nie potrafiła poradzić sobie z zachowaniem dziecka, które marudziło i krzyczało. W konsekwencji robienie zakupów stało się uciążliwym obowiązkiem. Szukając rozwiązania, matka wpadła na pomysł, żeby wyjście do sklepu zamienić w zabawę, którą dziecko samo wymyślało. Pierwszym pomysłem dziecka było „wyjście z pieskiem na spacer”, następnie obrona zamku (wózka) itp. Takie rozwiązanie uczyniło regularne zakupy przyjemnością dla mamy i dla dziecka.
- ◆ Nauczyciel podczas swoich lekcji nie potrafił utrzymać w klasie porządku. Wszelkie polecenia, wpisywanie uwag, odpytywanie na oceny nie przynosiły oczekiwanego rezultatu. Nauczyciel po jednym ze szkoleń postanowił zmienić sposób swojej pracy, „wycofał się z pierwszej linii”, stworzył grupy działania, w których dobrał dzieci pod względem naturalnych predyspozycji. W każdej grupie znajdowały się cztery osoby: uczeń dominujący, uczeń inicjujący, uczeń wspierający i uczeń analityczno-krytyczny. Od tego momentu praca na lekcjach przebiegała w uporządkowany sposób, dzieci brały odpowiedzialność za siebie nawzajem i realizację wyznaczonych zadań, działały skutecznie.
- ◆ Ojciec, były siatkarz, podpowiadał dziecku, jak powinno ćwiczyć podczas treningów. Syn nie wykorzystywał rad ojca, działał przeciwnie do wskazań, w wyniku czego powstał między nimi konflikt. Ojciec tłumaczył, że chcąc pomóc synowi, wykorzystuje swoje doświadczenie, jednak to nie zmieniło nastawienia dziecka. Relacje poprawiły się dopiero wtedy, gdy ojciec przestał ingerować w treningi dziecka, dał mu możliwość decydowania o ćwiczeniach i sposobie gry.

6.8. Rozwijanie samodzielności i samorozwój ucznia

W sytuacji, gdy nauczyciel, trener, rodzic ograniczą swoje uwagi, wskazówki i porady, umożliwią dziecku odczuwanie przyjemności z każdej samodzielnie podjętej decyzji. Dziecko układa swój świat według własnych upodobań i odnajduje w nim swoje miejsce. Nadaje przedmiotom przeznaczenie według własnego uznania i znajduje rozwiązania, których osoba dorosła nie potrafi znaleźć. Świat stworzony przez dziecko nie ma ograniczeń, jest interesujący, pełen tajemnic do odkrycia. Kiedy odrzucimy myślenie stereotypami i skoncentrujemy się na obserwacji własnego dziecka, możemy osiągnąć zaskakujące rezultaty.

Przykłady:

- ◆ Podczas koncertu siedmioletni chłopiec tańczył, podskakiwał, śpiewał i nie zwracał uwagi na inne osoby stojące wokół niego. Po prostu cudownie się bawił, zatracony we własnych odczuciach i przeżyciach. Przepływ emocji i kreacji, którego doznał, nie powinien być przerwany, dziecko samo powinno z niego wyjść.
- ◆ Dwie siedmioletnie dziewczynki wychowywały się w różnych rodzinach. Jedna poznawała świat bez nadmiernej ingerencji osób dorosłych, popełniała błędy i próbowała je zrozumieć, samodzielnie odnajdywała rozwiązania. Druga miała nadopiekuńczą mamę, która ją wyręczała we wszystkich działaniach. Pierwsza dziewczynka wyrosła na samodzielne, kreatywne dziecko, które świetnie sobie radzi, druga zaś stała się roszczeniowa, złośliwa i krzykliwa.
- ◆ W przedszkolu dzieci bawiły się w kółku. Jedno dziecko wyraźnie nie było zainteresowane zabawą, odeszło na bok do stolika i zaczęło rysować. W takiej sytuacji nauczyciel powinien zaakceptować decyzję dziecka, bez przekonywania i nakłaniania go do wspólnej zabawy. Jeśli jednak pojawiłaby się możliwość zainteresowania dziecka, należy postarać się, aby zauważyło, jak przyjemnie spędzają czas inne dzieci uczestniczące we wspólnej zabawie. W momencie powrotu do zabawy dziecko podejmuje własną, samodzielną decyzję.

Podsumowując opisane sytuacje, można stwierdzić, że w procesie edukacji dziecka nauczyciele, trenerzy, rodzice i inne w nim uczestniczące powinni jedynie czuwać nad jego bezpieczeństwem. Ograniczanie ingerencji osób dorosłych w pomysły, działania i plany dziecka przyczynią się do jego dynamiczniejszego samorozwoju, samodzielności, kreatywności i budowania własnej tożsamości. W związku z powyższym osoby uczestniczące w życiu dziecka powinny przemyśleć własne zachowania, działania i skoncentrować się przede wszystkim na potrzebach dziecka, które są zdecydowanie inne niż osób dorosłych.

Zakończenie

W monografii podjęto próbę przedstawienia roli komunikacji w poszukiwaniu nowej jakości pedagogicznej i budowaniu prawidłowych relacji nauczyciela i trenera z uczniem. Relacje te w znaczący sposób wpływają na efektywność procesu edukacji i szkolenia sportowego.

W pracy podjęto próbę zobrazowania, jak ważne w budowaniu relacji nauczyciel–uczeń, trener–zawodnik jest zachowanie nauczyciela i trenera. Wykorzystując właściwie swoją wiedzę, umiejętności i kompetencje może on uruchomić w uczniu, zawodniku samodzielność, umiejętność pokonywania trudności i prezentowania właściwej postawy wobec uzyskiwanych sukcesów, jak i porażek oraz potrzebę poszukiwań nowych rozwiązań. Nauczyciel, trener powinien wspierać i ukierunkowywać ucznia, zawodnika w drodze do osiągnięcia celu, pomóc wychowankowi w pokonywaniu trudności poprzez zapewnienie mu bezpieczeństwa.

Monografia w sposób nowatorski ukazuje efekty zastosowania metody IMOPEKSIS w edukacji i sporcie. Obrazuje możliwości uzyskania obustronnej satysfakcji nauczyciela i ucznia oraz trenera i zawodnika we wspólnych relacjach. Podstawą zastosowania prezentowanej metody jest umiejętność właściwej komunikacji czyli m.in. skoncentrowanie się na słuchaniu i potrzebach ucznia. Celem komunikacji powinno być zachęcenie wychowanka do przemyśleń, do dialogu wewnętrznego, do refleksji a w rezultacie ustalenia własnego planu działania.

Rolą wychowawcy jest doprowadzenie ucznia do samodzielnego myślenia, kierowania się własnymi odczuciami i potrzebami. Nauczyciel, trener nie powinien oceniać ani sugerować rozwiązań, lecz pozostawić uczniowi, zawodnikowi

możliwość dokonania własnych wyborów. Podejmując kolejne samodzielne decyzje wychowanek nie powinien obawiać się związanego z nimi ryzyka, co wzmocni jego poczucie pewności siebie i własnej wartości w dorosłym życiu.

Praca przedstawia sposoby skutecznego komunikowania się, budowania prawidłowych relacji nauczyciela z uczniem oraz trenera z zawodnikiem w celu udoskonalenia praktyk pedagogicznych. Opierając się na obserwacji procesu edukacyjnego i szkolenia sportowego, autorzy zakładają, że prawidłowa komunikacja i ograniczenie rad i pouczeń nauczyciela, trenera umożliwią dziecku sprawniejsze i skuteczniejsze wykonanie postawionych przed nim zadań.

Dodatkowo autorzy podkreślili znaczenie pedagogiki w kształtowaniu młodego człowieka, szczególnie kierunków pedagogicznych, w których uwagę koncentrowano na wykształceniu samodzielności i kreatywności u dziecka, m.in. „nowego wychowania”, pedagogiki Marii Montessori oraz planu daltońskiego.

Zaznaczyli również wartość metody IMOPEKSIS opracowanej przez Tadeusza Hucińskiego, która ma na celu budowanie prawidłowych relacji międzyludzkich poprzez rozwijanie kompetencji psychospołecznych osób uczestniczących w procesie edukacji i szkoleniu sportowym. Polega ona na rozwoju, tworzeniu i budowaniu ośmiu umiejętności: intencji, motywacji, pewności siebie, emocji, koncentracji, spójności grupy, intuicji, sukcesu/skuteczności/spełnienia – ułatwiających pracę w zawodzie nauczyciela i trenera. Poza tym wskazuje ona, że o skuteczności komunikacji w znacznym stopniu decyduje poziom empatii nauczyciela, umiejętność rozumienia ucznia i wczuwania się w jego potrzeby.

Streszczenie

Monografia pt. *Komunikacja społeczna w poszukiwaniu nowej jakości pedagogicznej w edukacji i sporcie*, została wydana w ramach projektu MEN Doskonała nauka – wsparcie monografii naukowych, umowa nr DNM/SP/547970/2022.

Głównym celem badawczym autorów było zaproponowanie metod komunikacji, w tym metody psychospołecznej IMOPEKSIS, które usprawnią porozumiewanie się nauczyciela z uczniem, trenera z zawodnikiem w taki sposób, aby nie zakłócić samorozwoju i kreatywności dziecka.

Przedstawiono oddziaływanie prawidłowej komunikacji na budowanie właściwych relacji między nauczycielem a uczniem oraz trenerem a zawodnikiem, które w istotny sposób wpływają na zwiększenie efektywności działań pedagogicznych w oświacie i sporcie.

Autorzy opierając się na obserwacji procesu edukacyjnego, zakładają, że prawidłowa komunikacja i ograniczenie stosowania przez nauczyciela, trenera porad i pouczeń uruchomią w dziecku samodzielność, umożliwią sprawniejsze i skuteczniejsze wykonanie postawionych przed nim zadań. Istnieje przypuszczenie, że porady i wskazówki nauczyciela, trenera utrudniają dziecku odkrycie własnego potencjału i możliwość samodzielnego rozwiązania danego problemu zarówno w nauce, jak i w procesie treningowym.

Podkreślono znaczenie pedagogiki i zachęcono do wzorowania się na kierunkach pedagogicznych, w których uwagę koncentrowano na wykształceniu samodzielności i kreatywności u dziecka. Wśród nich zaprezentowano „nowe wychowanie”, pedagogikę Marii Montessori oraz nauczanie według daltońskiego planu laboratoryjnego. Uwzględniono również uwarunkowania rozwoju

człowieka, m.in. zaspokojenie własnych potrzeb, które obrazuje teoria Abrahama Maslowa i model kategorii potrzeb Pameli Rutledge. Zaproponowano także zastosowanie zasady Pareta w celu prawidłowej oceny swoich umiejętności oraz określenia oceny mocnych i słabych stron przez ucznia.

Zaprezentowano metodę IMOPEKSIS opracowaną przez Tadeusza Hucińskiego, której celem jest budowanie prawidłowych relacji międzyludzkich. W odniesieniu do procesu edukacji i szkolenia sportowego. Zastosowanie tej metody pozwala na uzyskanie obustronnej satysfakcji nauczyciela i ucznia oraz trenera i zawodnika we wspólnych relacjach.

Zamierzeniem autorów było także zaprezentowanie przykładowych sytuacji, które pozwolą zrozumieć działanie metody IMOPKESIS i jej wpływ na relacje nauczyciel–uczeń.

Przedstawiono również zasady prawidłowej komunikacji oraz propozycje zachowań i działań nauczyciela wspierających samodzielność, samorealizację i samostanowienie ucznia. Jest to możliwe do osiągnięcia m.in. w sytuacji uznania przez nauczyciela, trenera racji wychowanka.

Uczniowi należy pomagać w pokonywaniu trudności i zapewnić bezpieczeństwo, ale nie należy rozwiązywać zadań za niego. Dziecko ze swojej natury posiada cechy twórcy i odkrywcy. Uczy się także wtedy, kiedy błądzi. Nie należy osłabiać w nim woli poznawania świata, gdyż jest to zarazem sposób na poznawanie samego siebie¹³³.

Proponowane przez autorów sposoby porozumiewania się nauczyciela z uczniem, trenera z zawodnikiem opracowano graficznie w formie rysunków, które zostały zamieszczone w monografii.

Autorzy od 2014 roku prowadzą poszukiwania i badania w celu poprawy jakości procesu pedagogicznego w szkoleniu sportowym i procesie edukacji. Jako nauczyciele wychowania fizycznego, trenerzy koszykówki, wykładowcy akademicki wskazywali, jakie czynniki wpływają na polepszenie skuteczności tych procesów.

Współpracując w obszarze szkolenia w koszykówce, w porozumieniu z Polskim Związkiem Koszykówki organizowali i prowadzili kursy trenersko-instruktorskie, podczas których odbywały się zajęcia z udziałem dzieci i młodzieży. Poza tym jako trenerzy koszykówki prowadzili również szkolenie młodych koszykarek

¹³³ K. Zuchora, *Polskie drogi wychowania fizycznego i sportu od Komisji Edukacji Narodowej do 1939 roku*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020, s. 32.

i koszykarzy w Akademii Edukacji Psychologii i Sportu. W ramach współpracy z Unią Sportu Dzieci i Młodzieży organizowali obozy pod nazwą Polish Basketball Clinic. Od roku 2021 organizatorem obozów stała się Fundacja IMOPEKSIS University, a obozy nazwano Imopeksis Basketball Clinic. W trakcie tej formy pracy dydaktycznej zaobserwowano, że aby osiągnąć założony cel, w pierwszej kolejności należy skoncentrować się na prawidłowej komunikacji trenera z zawodnikiem i nauczyciela z uczniem.

W monografii zawarto również informacje uzyskane podczas stażu naukowego, który autorzy odbyli w 2022 roku w Litewskim Sportowym Uniwersytecie w Kownie w Katedrze Nauk Trenerskich. W czasie stażu wymienili oni doświadczenia ze specjalistami LSU z Katedry Nauk Trenerskich, prezesem Centrum Koszykówki LSU. Przedstawili wówczas uzyskane wyniki w zakresie stosowanych metod szkoleniowych oraz zaprezentowali metodę psychospołeczną – IMOPEKSIS wykorzystywaną w procesie treningowym w Polsce oraz jej wpływ na poprawę komunikacji trenera z zawodnikami.

Autorka wykorzystała w książce również doświadczenia nabyte podczas stażu naukowego odbytego w 2021 roku w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie w Katedrze Pedagogiki i Psychologii Kultury Fizycznej.

Poza tym w pracy wykorzystano także literaturę przedmiotu, poglądy wybitnych polskich pedagogów, teoretyków sportu, nauczycieli i trenerów, rozważono skuteczność metody IMOPEKSIS, zweryfikowano doświadczenia i przemyślenia autorów na temat sposobów, które ułatwiają porozumiewanie się nauczyciela z uczniem, trenera z zawodnikiem.

Niniejsza praca skierowana jest do osób uczestniczących w edukacji młodego człowieka – zarówno nauczycieli, trenerów, pedagogów, jak i rodziców.

Summary

The monograph, titled *The Social Communication in the Search for New Pedagogical Quality in Education and Sports* was published under the MEN project Excellent science – support for scientific monographs, contract no. DNM/SP/547970/2022.

The primary research objective is to depict communication methods that will facilitate effective interaction between caregivers and children in a manner that does not hinder the child's self-development and creativity.

Presents the impact of proper communication on fostering appropriate relationships between teachers and students, as well as coaches and athletes, which significantly influence the effectiveness of pedagogical actions in both education and sports.

The authors, based on the observation of the educational process, assume that proper communication and limiting the use of advice and instruction by the teacher, trainer will activate independence in the child, enable him to perform the tasks set before him more efficiently and effectively. There is an assumption that the teacher's, trainer's advice and instructions hinder the child's ability to discover his own potential and the possibility of solving a given problem independently, both in learning and in the training process.

The significance of pedagogy was highlighted, and encouragement was given to draw inspiration from pedagogical approaches that focus on fostering independence and creativity in children. Among these, the "new education" approach, Maria Montessori's pedagogy, and teaching according to the Dalton Laboratory Plan were presented. Consideration was also given to the conditions of human development, including the fulfillment of personal needs, as depicted by Abraham Maslow's Theory and Pamela Rutledge's Hierarchy of Needs Model.

Additionally, the application of Pareto's principle was suggested for proper self-assessment of one's skills, as well as identifying the "strengths" and "weaknesses" of one's own personality.

The IMOPEKSIS method, developed by Tadeusz Huciński, and aimed at fostering proper interpersonal relationships, was presented. In the context of the educational and sports training process, the application of the aforementioned method allows for mutual satisfaction between the teacher and student, as well as between the coach and athlete, within their collaborative interactions.

The authors also intended to showcase exemplary situations that would help comprehend the actions of the IMOPKESIS method and its impact on the development of the child and their teachers.

It was also the intention of the authors to present sample situations to understand the operation of the IMOPKESIS method and its impact on teacher-student relations.

The principles of proper communication are also presented, as well as suggestions for the teacher's behavior and actions that support the student's independence, self-realization and self-determination. This is possible to achieve, among other things, in the situation of recognition by the teacher, trainer of the rationale of the pupil.

Students should be assisted in overcoming difficulties and provided with safety, but tasks requiring independent effort within their capability should not be solved for them. By its nature, a student possesses the traits of a creator and explorer. Learning also occurs when a child makes mistakes. Their curiosity about the world should not be weakened, as it is a means of getting to know themselves.

The authors visually depicted the communication methods for teacher to engage with student, coaches to engage with player through graphical illustrations, which were included in the monograph.

Since 2014, the authors have been conducting research and studies aimed at enhancing the quality of the pedagogical process in both sports training and education. As physical education teachers, basketball coaches, and academic lecturers, they have identified factors that contribute to improving the effectiveness of these processes.

While collaborating within the realm of basketball training, in cooperation with the Polish Basketball Association, the authors organized and conducted coach-instructor courses that included participation from children and youth. Additionally, as basketball coaches, they also provided training for young female and male basketball players at the Academy of Education, Psychology, and Sport.

As part of their collaboration with the Union of Children and Youth Sports, they organized camps under the name 'Polish Basketball Clinic'. Starting from 2021, the organization of these camps was taken over by the IMOPEKSIS University Foundation, and the camps were renamed to 'Imopeksis Basketball Clinic'. Throughout the aforementioned pedagogical endeavors, it was observed that to achieve the set goal, the initial focus should be on proper communication between the coach and the athlete, as well as the teacher and the student.

The monograph also includes information obtained during a research internship the authors completed in 2022 at the Lithuanian Sports University in Kaunas in the Department of Coaching Sciences. During the internship, they exchanged experiences with LSU specialists from the Department of Coaching Sciences, the president of the LSU Basketball Center. At that time, they presented the results obtained in terms of the training methods used and presented the psychosocial method – IMOPEKSIS used in the training process in Poland and its impact on improving the communication of the coach with the players.

The author also used in the book the experience gained during the research internship held in 2021 at the Academy of Physical Education in Warsaw in the Department of Pedagogy and Psychology of Physical Culture.

In addition to this, the work also draws on the literature on the subject, the views of prominent Polish pedagogues, sports theorists, teachers and coaches, considers the effectiveness of the IMOPEKSIS method, verifies the authors' experiences and thoughts on ways that facilitate communication between teacher and student, coach and player.

This work is addressed to those involved in the education of a young person – both teachers, coaches, educators and parents.

Bibliografia

- Apanel D. (red.), *Edukacja, zdrowie, społeczeństwo*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie” 2020, nr 2.
- Blakemore S.J., Frith U., *Jak uczy się mózg*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Borkowska S., *System motywowania w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.
- Chrabąszcz M., *Nauczyciel jako przywódca edukacyjny: wolność-odpowiedzialność-skuteczność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.
- Corominas F., *Wychowywać dziś*, Wydawnictwo Apostolicum, Ząbki k. Warszawy 2006.
- Czaja-Chudyba I., *Odkrywanie zdolności dziecka*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2005.
- Czapska K., *Bez kija i marchewki*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1.
- Czechowski M., *Kompetencje społeczne i inteligencja emocjonalna w pracy nauczyciela wychowania fizycznego i trenera*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014.
- Dellert D., *W potrzasku cudzych oczekiwań*, „Newsweek Psychologia” 2020, nr 2.
- Doliński D., *Mechanizmy wzbudzania emocji, Ekspresja emocji. Emocje podstawowe i pochodne. Emocje, poznanie i zachowanie. Psychologia – podręcznik akademicki*, t. 2, GWP, Gdańsk 2000.
- Dowgiert A., *Czego wymagać, co odpuścić*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1.
- Drebich J., *Profesor Zofia Żukowska nauczyciel akademicki i naukowiec w dziekańskiej tozde*, w: *Mysł pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020.
- Fazlagić J., *Specyfika fińskiego systemu edukacji na tle Polski*, „E-mentor” 2015, nr 59(2).
- Filipiak M., *Kiedy dziecko mówi: nie!*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1.
- Freeman M., Gambarato R.R. (red.), *The Routledge companion to transmedia studies*, Routledge, New York 2019.
- Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Teorie w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 2002.

- Godecka J., *Lęk przekuty w sukces*, „Newsweek Psychologia” 2020, nr 2.
- Gucma M., *Sukcesy i niepowodzenia pedagogiczne nauczycieli języka angielskiego w szkołach gimnazjalnych w świetle teorii Paulo Freire*, Wydawnictwo Lulu, Szczecin 2012.
- Guz S., *Edukacja w systemie Montessori*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 4.
- Harari Y.N., *21 lekcji na 21 wiek*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018.
- Hegel G.W.F., *Nauka logiki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1967.
- Huciński T., *Psychospołeczne uwarunkowania optymalnej gotowości sportowej w olimpiźmie*, Wyższa Szkoła Trenerów Sportu, Warszawa 2012.
- Huciński T., *Naukowe podstawy osiągnięcia sukcesu sportowego kobiet*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2013.
- Huciński T., Połaniecka A., Kühnl-Kinell A., *Nauczanie w koszykówce dzieci i młodzieży. Wiedza, umiejętności i kompetencje przyszłych olimpijczyków*, Koszalin 2014.
- Huciński T., *Imopeksis – psychopedagogiczna metoda zarządzania sobą, grupą i sytuacją stresową*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015.
- Huciński T., Lenik P., Połaniecka A., Wilczewski T., *Kompetencje psychospołeczne dzieci i młodzieży w nauczaniu umiejętności techniczno-taktycznych w koszykówce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.
- Huciński T., Mikołajec K., Wilczewski T., *Współczesna pedagogika rodziców i nauczycieli w aktywności psychologicznej dziecka*, Akademia Edukacji Psychologii i Sportu, Kwidzyn 2019.
- Jazon A., *Doskonalenie zarządzania jakością*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002.
- Jędrzejczak O., *Kocham i wymagam*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1.
- Jordan A., *Od aktywności motorycznej do formowania charakteru*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2011, nr 9.
- Kalmanowicz B., Lauba B., Papier B., Sowińska A., *Program wychowawczy dla dzieci od 3 do 10 roku życia na podstawie serii książek „Kamyczek”*, Wydawnictwo REA, Warszawa 2005.
- Koch R., *Zasada 80/20. Lepsze efekty mniejszym nakładem sił i środków*, Wydawnictwo Medium, Warszawa 1998.
- King J.A., Faber J., *Jak mówić, żeby maluchy nas słuchały*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.
- Kmieciak-Jusięga K., *Aksjologiczny wymiar programów profilaktycznych: założenia, intencje, praktyka. Psychoprofilaktyka w świecie zagubionych wartości*, Lublin 2019.
- Koch R., *Reguła 80/20. Zasada, która odmienia świat*, Helion, Gliwice 2020.
- Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 1978.
- Kotarski R., *Włam się do mózgu*, Altenberg, Warszawa 2017.
- Kozak E., *Komunikacja werbalna i niewerbalna w porozumiewaniu się międzykulturowym*, „Kultura i Edukacja” 2005, nr 4.
- Kozak E., *Nauczyciel jako dydaktyk, opiekun i wychowawca, Nauczyciel, zawód, powołanie, pasja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009.
- Kupisiewicz C., *Z dziejów teorii i praktyki wychowania*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012.
- Kuszak K., *Dynamika rozwoju samodzielności dziecka w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
- Kwiatkowska H., *Pedeutologia*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Leseman P.P.M., *Teoria pedagogiczna i program nauczania*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2011, nr 3.

- Masłow A., *Motywacja i osobowość*, PWN, Warszawa 2022.
- Masłow A., *W stronę psychologii istnienia*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1986.
- Maszczyk T., *Wprowadzenie*, w: *Szkolne wychowanie fizyczne w dobie reform edukacyjnych*, J. Nowocień (red.), AWF Warszawa 2014.
- Maszczyk T., *Wychowanie przez rozwój*, Fundacja Centrum Edukacji Olimpijskiej, Warszawa 2015.
- McGrath H., Edwards H., *Trudne osobowości. Jak radzić sobie ze szkodliwymi zachowaniami innych oraz własnymi*, Wydawnictwo Rebis, Poznań 2010.
- Miksza M., *Zrozumieć Montessori, czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2020.
- Miksza M., *Wychowawca-nauczyciel w poglądach Marii Montessori*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 5.
- Minge N., Minge K., *Koncentracja*, Formsoft, Wrocław 2016.
- Moraczewska B., *Plan daltoński jako narzędzie dla współczesnej edukacji. Konieczność czy ekstrawagancja?*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2013, nr 10.
- Murawska A., *Edukacja jako troska o nadzieje człowieka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- Nowocień J., *Trener sportowy w perspektywie pedagogicznej*, w: *Trener wczoraj, dziś i jutro*, H. Sozański, J. Sadowski (red.), AWF Warszawa, Wydział WFis w Białej Podlaskiej 2013.
- Nowocień J., *Wychowanie fizyczne w polskiej myśli pedagogicznej w perspektywie 90-lecia*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020.
- Nurowska M., *Sergiusz Czesław Jadwiga*, Warszawa 2013.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Ordyłowski M., Szymański L., *Problemy higieniczno-zdrowotne i edukacja fizyczna w polskiej myśli medycznej i pedagogicznej oraz w praktyce oświatowej od średniowiecza po I wojnę światową*, Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław 2016.
- Osho R., *Księga dzieci, nie bój się być sobą*, przekł. P. Karpowicz, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2008.
- Parkhurst H., Nunn T.P., Kennedy H.E., Bassett R., Rennie B., Umińska Z., *Wykształcenie według planu daltońskiego*, Książnica-Atlas, Lwów 1928.
- Piotrowska A., *Istota mądrego pomagania*, „Newsweek Ekstra – Psychologia Dziecka” 2020, nr 1.
- Płoszaj K., *Pedagogika kultury fizycznej i pedagogika sportu Jerzego Nowocienia: od badań empirycznych do teorii naukowej*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020.
- Płoszaj K., *Stefan Wołoszyn – inicjator dialogu nauk o wychowaniu i nauk o kulturze fizycznej*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020.
- Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Połańska A., *Aktywność fizyczna jako narzędzie do kształtowania prawidłowej samooceny dziecka*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie” 2020, nr 2.

- Przetacznik-Gierkowska M., Tyszkowa M., *Psychologia rozwoju człowieka, zagadnienia ogólne*, PWN, Warszawa 2006.
- Retter H., *Komunikacja codzienna w pedagogice*, przeł. M. Wojdak-Piątkowska, GWP, Gdańsk 2005.
- Riley P., *Zwycięzca w każdym z nas*, Centrum Kreowania Liderów, Katowice 1993.
- Rosenthal R., Jacobson L., *Pigmalion w klasie*, Nowy Jork 1968.
- Röhner R., *Plan daltoński wzorcowym narzędziem dla współczesnej edukacji*, „Bliżej Przedszkole” 2011, nr 11.
- Rutledge P., *Social Networks: What Maslow Misses*, „Psychology Today” 2011. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/positively-media/201111/social-networks-what-maslow-misses-0> (dostęp: 23.02.2022).
- Ryś E., *Uwarunkowania i konteksty zrównoważonego rozwoju człowieka – egzemplifikacje teoretyczne i praktyczne*, Koszalin 2017.
- Sobierajski T., *Oswajanie porażki*, „Newsweek Psychologia” 2020, nr 2.
- Stein B., *Teoria i praktyka pedagogiki Marii Montessori w szkole podstawowej*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.
- Stójowa E., *Metoda Marii Montessori – historia czy współczesność?*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 4.
- Tchorzewski A.M., *Teoria wychowania, Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2007.
- Wolter E., *Nowe wychowanie*, „Macierzyństwo, Ojcostwo” 2014, nr 4(18). <https://www.google.com/search?cli=ent=firefox&q=MACIERZY%C5%83STWO%2C+OJCOSTWO+ISSN+-2082-7067+4%2818%292014+KWARTALNIK+NAUKOWY> (dostęp: 23.02.2022).
- Wołoszyn S., *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej, Pedagogika i szkolnictwo w XX stuleciu*, t. 3, PWN Warszawa 1966.
- Wygotski L.S., *Wybrane prace psychologiczne*, tłum. E. i J. Flesznerowie, PWN, Warszawa 1971.
- Zuchora K., *Wychowanie fizyczne naszych dni*, Sport i Turystyka, Warszawa 1974.
- Zuchora K., *Prawo dziecka do samostanowienia o sobie*, w: *Wychowanie fizyczne i sport jako prawo człowieka i proces ciągłej edukacji*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2014.
- Zuchora K., *Reforma leży w charakterze szkoły. Wychowanie jako stanowienie o sobie*, w: *Szkolne wychowanie fizyczne w dobie reform edukacyjnych*, J. Nowocień (red.), AWF Warszawa 2014.
- Zuchora K., *Wychowanie fizyczne jako pomoc dziecku w tworzeniu własnego wartościowego życia*, w: *Praktyczny i teoretyczny wymiar aktywności fizycznej i sportu dla wszystkich*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF Warszawa 2015.
- Zuchora K., *Nauczyciel i lekarz*, w: *Wychowanie przez sport w rodzinie i grupach społecznych, w tym w środowisku akademickim*, J. Nowocień, K. Zuchora (red.), AWF, PAOI, Komitet Pierre’a de Coubertin w Polsce, Warszawa 2017.
- Zuchora K., *Polskie drogi wychowania fizycznego i sportu od Komisji Edukacji Narodowej do 1939 roku*, w: *Myśl pedagogiczna i psychologiczna o wychowaniu fizycznym i sporcie w warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego*, J. Nowocień, K. Płoszaj, A. Samełko (red.), AWF Warszawa 2020.
- Żebrowska M., *Teorie rozwoju psychicznego, Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1980.

O autorach

TADEUSZ HUCIŃSKI – dr hab. prof. nadzw. pedagog (habilitacja), trener (klasa mistrzowska), teoretyk kultury fizycznej (doktorat), psycholog sportu (studia podyplomowe). Przez 20 lat był trenerem kadry narodowej (396 meczów) w koszykówce kobiet, przez 30 lat prowadził szkolenie w zawodowej lidze koszykówki kobiet i mężczyzn (1860 meczów), uczestniczył w 10 finałach mistrzostw Europy, zajmując miejsca od drugiego do dziewiątego. W 1993 roku zdobył brązowy medal MŚ w koszykówce kobiet, przy czym jako jedyny Polak występował trzykrotnie na MŚ. Triumfator mistrzostw Polski, dwukrotny wicemistrz oraz dwukrotny brązowy medalista MP. Prowadził kadrę narodową w trzech turniejach przedolimpijskich: Kuba 1984, Malezja 1988, Hiszpania 1992. Wieloletni pracownik naukowy Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu (AWFiS) w Katowicach, Gdańsku i Warszawie. Profesor nadzwyczajny Politechniki Koszalińskiej. Pełnił następujące funkcje: wiceprezesa Polskiego Związku Koszykówki, członka Komisji Trenerów Międzynarodowej Federacji Koszykówki (FIBA, trzy kadencje), dyrektora Centrum Szkolenia Koszykówki. Członek Komisji Sportu Profesjonalnego Ministerstwa Sportu, Komisji Dyscyplinarnej i Komisji Akredytacyjnej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, rektor AWFIS w Gdańsku i Wyższej Szkoły – Edukacja w Sopocie. Powołany przez Ministra Sportu do Rady Naukowej Instytutu Sportu. Autor 25 publikacji książkowych (monografie, podręczniki), 80 artykułów naukowych. Prowadził kursy instruktorsko-trenerskie z koszykówki pod patronatem Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie i Wyższej Szkoły Sportowej w Łodzi. Profesor Hanowerskiej Akademii Nauk Przyrodniczych. Wykładowca w programach Fundacji Rozwoju Kultury Fizycznej Ministerstwa Sportu i Turystyki: Mały Mistrz, Junior Sport, Lokalny Animator Sportu. Certyfikowany wykładowca Polskiego Związku Koszykówki w aspekcie psychopedagogicznych sytuacji w treningu i walce sportowej. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego. Tadeusz Huciński zmarł 4 marca 2021 roku w Gdańsku.

AGNIESZKA POŁANIECKA – dr nauk o kulturze fizycznej, wykładowca akademicki Politechniki Koszalińskiej. Jest autorką i współautorką prac i artykułów naukowych z zakresu historii kultury fizycznej, wśród nich: *Społeczny zasięg kultury fizycznej w województwie słupskim w latach 1975–1998*, *Sport na ziemi słupskiej (1975–1998)*, *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*, *Rola aktywności fizycznej w aspekcie historycznym oraz w życiu młodzieży obecnych czasów*. Współautorka Programu Rozwoju Sportu w Koszalinie 2016–2020. Autorka *Aktualizacji Programu Rozwoju*

Sportu w Koszalinie 2021–2030.

Aktywnie działa na rzecz koszalińskiego sportu, uczestniczy w kształceniu kadr wychowania fizycznego i jako członek Klubu Olimpijczyka „Jantar” Koszalin wspiera i popularyzuje ideę olimpijską. Organizatorka konferencji naukowych, m.in. Konferencji Naukowo-Metodycznej „Dziecko z niepełnosprawnością we współczesnej szkole” (Koszalin, 14 kwietnia 2018 r.), XVII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Najnowsza historia kultury fizycznej Polski i Polonii” (Olejnica, 26–28 września 2019 r.), XVIII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Najnowsza historia kultury fizycznej Polski i Polonii” (Olejnica, 16–18 września 2021 r.).

Była współautorką i prowadziła Konferencję Metodyczną „Aktywność ruchowa dzieci i młodzieży – nowatorskie metody i formy pracy wynikające z nowej podstawy programowej” (Koszalin, 23 września 2017 r.).

Jest trenerką koszykówki I klasy, certyfikowanym wykładowcą Polskiego Związku Koszykówki w zakresie szkolenia dzieci i młodzieży, przez 10 lat była zawodniczką – koszykarką klubu sportowego AZS Koszalin, współorganizowała i prowadziła kursy instruktora i trenera II klasy koszykówki. Autorka i współautorka kilku publikacji naukowych dotyczących koszykówki, w tym m.in. monografii: *Kompetencje psychospołeczne dzieci i młodzieży w nauczaniu umiejętności techniczno-taktycznych w koszykówce* (współautorka z T. Hucińskim, P. Lenikiem i T. Wilczewskim), *Nauczanie w koszykówce dzieci i młodzieży*, *Wiedza, umiejętności i kompetencje przyszłych olimpijczyków* (współautorka z T. Hucińskim, A. Kühnl-Kinel); artykułów: *Koszykówka na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1998*, *Koszykówka w województwie szczecińskim w latach 1945–1998*. Zaangażowana we współpracę międzynarodową, m.in. w ramach projektu Erasmus+.

TOMASZ WILCZEWSKI – dr nauk o kulturze fizycznej, pedagog. Od 2023 roku pełni funkcję wykładowcy na Wyższej Szkole Bankowej w Dąbrowie Górniczej na kierunku Pedagogika trenera sportu. Doświadczenie zawodowe zdobywał, będąc wieloletnim współpracownikiem prof. Tadeusza Hucińskiego, z którym wspólnie prowadził badania i realizował projekty naukowe w dziedzinie kultury fizycznej oraz pedagogiki sportu. Uczestnictwo w rozgrywkach sportowych jako zawodnik II ligi koszykówki (cztery sezony), I ligi (cztery sezony) oraz Polskiej Ligi

Koszykówki (dwa sezony) umożliwiło zdobycie cennego doświadczenia i praktyki w profesjonalnym sporcie. Posiada kwalifikacje trenera I klasy w koszykówce oraz ponad 10-letnie doświadczenie w pracy szkoleniowej w sektorze młodzieżowym. Karierę edukacyjną rozpoczął jako nauczyciel w szkole podstawowej (w latach 2009–2016), po czym zaangażował się w pracę jako trener edukator z ramienia Polskiego Związku Koszykówki, Polskiego Związku Piłki Nożnej i Polskiego Związku Piłki Siatkowej. Współautor 21 publikacji, w tym podręczników, artykułów naukowych i infografik. W 2022 roku uczestnik stażu trenerskiego na Litewskim Uniwersytecie Sportu oraz Community College of Rhode Island. Wyróżniony przez Europejską Akademię Nauk Przyrodniczych w Hanowerze, Akademię Medyczno-Techniczną w Moskwie oraz przez Federację Piterbasket w Sankt Petersburgu.

Założyciel Akademii Edukacji Psychologii i Sportu, Stowarzyszenia „Unia Sportu Dzieci i Młodzieży” oraz Fundacji Imopeksis. Ambasador innowacyjnej dyscypliny sportu 3Kosze. W 2021 roku członek sztabu szkoleniowego reprezentacji Polski osób niepełnosprawnych w biegach narciarskich. W latach 2019–2021 związany z Akademią Piłkarską Stali Rzeszów. Wykładowca systemu badań zachowań Extended Disc i Emitype. Prelegent na ponad 200 konferencjach metodyczno-dydaktycznych z zakresu kultury fizycznej, sportu i psychopedagogiki. Twórca licznych materiałów metodycznych, dydaktycznych i multimedialnych popularyzujących kulturę, aktywność fizyczną i analizy sportowe.

Załączniki

Załącznik 1. Ankieta

W celu oceny poziomu własnej komunikacji z dzieckiem proponujemy nauczycielom, trenerom, rodzicom przeprowadzenie zamieszczonej poniżej ankiety, która obejmuje cztery obszary zarządzania: sytuacją, zespołem klasowym, uczniem, sobą. Dla pogłębienia rozważań należy przeprowadzić badanie dwukrotnie – przed rozpoczęciem czytania książki i po jego zakończeniu. Założono, że po zapoznaniu się z informacjami zawartymi w monografii odpowiedzi w ankiecie początkowej i końcowej będą się różniły. Wpłyną na poziom zrozumienia mechanizmów porozumienia i relacji między nauczycielem a uczniem. Podkreślamy, że uzyskane wyniki mają na celu jedynie sprawdzenie siebie. Odpowiadając na pytania, ocenia się własną sprawność komunikacyjną. W zależności od odczuć należy określić w skali od 1 do 5 (wykorzystano skalę stosowaną w raportach Extended DISC¹³⁴) wartość swoich umiejętności komunikacyjnych, zaznaczając liczby na „suwaku” umieszczonym pod każdym pytaniem. Jeśli daną kompetencję ocenia się

¹³⁴ Extended DISC to zaawansowane narzędzie służące do diagnozy naturalnych predyspozycji i talentów. Istnieją cztery główne style zachowań ludzi, które można zmierzyć i zbadać. Każdy z nas ma do nich dostęp i używa w swoim życiu najczęściej dwóch lub trzech stylów w różnym stopniu.

DISC to model stworzony przez amerykańskiego psychologa Williama Marstona, który na podstawie swoich badań wyodrębnił cztery typy osobowości: dominujący, inspirujący, stabilny i rozważny.

Analiza indywidualna opisuje naturalny styl zachowania, styl komunikacji, sposób podejmowania decyzji, mocne strony, to, co motywuje, i to, co demotywuje daną osobę, oraz wskazuje potencjalne obszary do pracy nad sobą. Jest to zaawansowane narzędzie służące do diagnozy naturalnych predyspozycji i talentów.

Raporty stylów zachowań pozwalają wyciągnąć wnioski i wdrożyć działania, dzięki którym pracownicy rozwijają swoje talenty. Warto także podkreślić, że nasza analiza w żaden sposób nie dzieli zatrudnionych osób na gorsze lub lepsze. Każdy wynik analizy jest dobry i każdy styl zachowania może prowadzić do sukcesów.

pozytywnie, zaznacza się cyfry dodatnie, jeśli negatywnie – ujemne. Im wyższa ocena swoich umiejętności, tym wyższa cyfra powinna zostać zaznaczona, im niższy poziom danej umiejętności, tym niższa.

Poniższe pytania mają na celu uruchomienie refleksji i przemyśleń, a uzyskana samoocena powinna wynikać jedynie z własnych wewnętrznych przekonań. Według psychologów, m.in. Tamary Walczak-Kozłowskiej i Elżbiety Walczak, przedstawiony sposób pomiaru oceny umiejętności komunikacyjnych powinien przyczynić się do poprawy jakości procesu edukacyjnego, a przede wszystkim – do kształtowania samodzielnego, kreatywnego wychowanka¹³⁵.

Kwestionariusz ankiety

1. Zarządzanie sytuacją

Na ile potrafisz nie karać uczniów, nie chwalić ich i nie podpowiadać im w czasie lekcji?

-5	-3	-2	-1	0	1	2	3	5
Bardzo źle	Zdecydowanie źle	Źle	Raczej źle	Trudno powiedzieć	Raczej dobrze	Dobrze	Zdecydowanie dobrze	Bardzo dobrze

Na ile potrafisz dostosować trudność zadań do umiejętności każdego ucznia?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz w czasie lekcji zarządzać równowagą emocjonalną uczniów?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz komunikować się z uczniem bez słów, bazując na odczuciach?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

¹³⁵ Relacja ustna Tamary Walczak-Kozłowskiej z 10 grudnia 2021 r., zam. w Gdańsku; relacja ustna Elżbiety Walczak z 10 grudnia 2021 r., zam. w Koszalinie.

Na ile potrafisz zmienić decyzję w związku ze zmieniającą się sytuacją, pomimo wcześniejszych ustaleń?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz wstrzymać się od chwaleń ucznia, umożliwiając mu przeżycie własnego postępu, zadowolenia lub porażki?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz nie widzieć spraw, które uczeń ukrywa i nie chce, żeby nauczyciel o nich wiedział?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz kreatywnie rozwiązywać własne problemy?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile krytykujesz i osądzasz innych bez dokładnej wiedzy o sytuacji?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile oceniasz inne osoby i wydajesz dotyczące ich opinie?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

2. Zarządzanie zespołem klasowym

Na ile trafnie potrafisz ocenić potrzeby ucznia w zgodzie z odczuciem pozostałych uczniów?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz rozpocząć lekcję, milcząc i oczekując, aż uczniowie sami odczują gotowość do rozpoczęcia lekcji?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz w 18 słowach zakończyć lekcję i przekazać zadania do samodzielnej pracy w domu?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz przeprowadzić lekcję, utrzymując maksymalną koncentrację uczniów?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile twoi uczniowie potrafią samodzielnie ustalić zadania i cele lekcji?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz zbudować spójność relacji twojego zespołu klasowego?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz dobrać skutecznie pracujące grupy uczniów (dwójki, trójki, czwórki itp.) pod względem różnorodności zachowań?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile właściwie potrafisz dobrać grupy (dwójki, trójki, czwórki itp.) w celu wyrównywania poszczególnych umiejętności?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile właściwie potrafisz dobrać grupy (dwójki, trójki, czwórki itp.) w celu osiągnięcia progresu w ich umiejętnościach?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile twoi uczniowie po zakończeniu lekcji odczuwają potrzebę uczestnictwa w kolejnej lekcji?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

3. Zarządzanie uczniem

Na ile komunikujesz się z uczniem, kiedy jest przygotowany do odbioru twojej informacji?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz ukierunkować myśli ucznia na jego chęć samorealizacji w działaniu?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz zaspokoić potrzeby ucznia poprzez program nauczania?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile uczeń po rozmowie z tobą kreatywnie rozwija własny plan działania?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz poprosić ucznia o ocenę danej sytuacji i nie ingerować w nią?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile uczeń akceptuje przygotowany przez ciebie plan jego postępu?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz przenieść na ucznia odpowiedzialność za potrzebę nauczania samego siebie?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz motywować ucznia do pracy nad słabymi stronami?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz budować w uczniu przekonanie o konieczności jego codziennych działań i wiarę w nie?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

4. Zarządzanie sobą

Na ile potrafisz zmienić swoje działania, jeśli zadanie nie jest zgodne z oczekiwaniami uczniów?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz w 18 słowach przedstawić swój punkt widzenia?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz doprowadzić do sytuacji, w której uczniowie sami siebie oceniają?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile w czasie lekcji opanowujesz swoje emocje, złość i gniew?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile w czasie lekcji potrafisz nie narzucać swoich emocji i nastrojów?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz dostosować program nauczania do potrzeb uczniów?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile skutecznie potrafisz przekazać komunikat w czasie lekcji?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz znaleźć przyczyny własnych emocji?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile w działaniu opierasz się na schematach, doświadczeniach i przekonaniach?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz wstrzymać swoje opinie o tym, co widzisz?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile twoje uczucia i emocje są zgodne z mową ciała?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Na ile potrafisz w swoich wypowiedziach nie oceniać i nie wartościować?

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
----	----	----	----	----	---	---	---	---	---	---

Załącznik 4. System komunikacji. Moduł II – kształtowanie samorealizacji, samostanowienia ucznia z udziałem nauczyciela

